

RAPOR

SİYASAL MÜHENDİSLİK VE AVRUPA'DA DİNDAR MUHAFAZAKAR MÜSLÜMANLARIN DIŞLANMASI

ŞENER AKTÜRK

**SİYASAL MÜHENDİSLİK
VE AVRUPA'DA DİNDAR
MUHAFAZAKAR
MÜSLÜMANLARIN DIŞLANMASI**

**Political Engineering and The Exclusion of Religious
Conservative Muslims in Europe: Muslim Parliamentarians
and The Prohibition of Islamic Practices in Western Europe**

COPYRIGHT © 2018

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları
I. Baskı: 2018
ISBN: 978-605-7544-04-9

Çevirmen: Handan Öz
Uygulama: Hasan Suat Olgun
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

SİYASAL MÜHENDİSLİK VE AVRUPA'DA DİNDAR MUHAFAZAKAR MÜSLÜMANLARIN DIŞLANMASI

Şener Aktürk

SETA

SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

İÇİNDEKİLER

TAKDİM | 7

ÖZET | 9

ÖNSÖZ | 13

SİYASAL MÜHENDİSLİK VE AVRUPA'DA DİNDAR MUHAFAZAKAR
MÜSLÜMANLARIN DIŞLANMASI | 15

AVUSTURYA | 23

FRANSA | 27

İSPANYA | 35

İTALYA | 37

ALMANYA | 39

İSVİÇRE | 49

DANİMARKA | 53

NORVEÇ | 59

İSVEÇ | 65

İNGİLTERE | 71

HOLLANDA | 77

BELÇİKA | 83

SONUÇ | 89

TAKDİM

Avrupa'da yaşıyan Müslümanların Avrupa siyasetlerinde ve parlamentolarında temsili kıtanın sosyal barışı ve Müslümanların yaşadıkları ülkelere entegrasyonu açısından hayati önemi haiz bir konudur. Ancak Avrupa genelinde Müslümanların nüfuslarına oranla parlamentolarda temsil edilmedikleri görülmektedir. Temsil edildikleri ülkelerde ise parlamentolara seçilen parlamenterlerin kahir ekseriyetinin temsil ettiklerini iddia ettikleri kitlelerin değerleri ve beklentileri doğrultusunda siyaset yapmadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumun temellerinde hem ilgili ülkelerde bulunan siyasi filtre mekanizmalarının dindar ve muhafazakar Müslümanları sistem dışına itmesi hem de Avrupa'daki hakim seküler siyasi kültürün dindarları dışlaması bulunmaktadır.

Avrupa'daki ülkelerin siyasi kültürleri ve filtre mekanizmaları nedeniyle marjinal sol grupların muhafazakar Müslümanların temsilini ele geçirerek siyasal alanda bir hegemonya kurması ciddi bir kriz alanı haline gelmiştir. Bu hegemonya Avrupa demokrasilerinde toplumun bütün kesimlerini kucaklayan sağlıklı bir demokratik temsilin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Bu temsil açığı sadece Avrupa'nın muhafazakar ve dindar Müslümanlarla olan ilişkilerini zedelemekle kalmamakta aynı zamanda Avrupa'nın İslam dünyasıyla sağlıklı bir ilişki kurmasını da engellemektedir. Zira muhafazakar Müslümanları da temsil etmesi beklenen aşırı sol kesimlerin neredeyse tamamının İslam dünyasıyla ilgili ideolojik bir ajandası bulunmaktadır.

Bu olumsuz gidişattan en fazla etkilenen ülkelerden birisi de Türkiye olmaktadır. Zira Türkiye'nin Avrupa'da beş milyona yakın nüfusa sahip bir diasporası bulunmaktadır. Bu diasporanın neredeyse yüzde 70'i muhafazakar ve dindar kesimlerden meydana gelmektedir. Fakat bu diasporanın ilgili ülkelerdeki temsilinin maalesef bir kısmı PKK ve DHKP-C gibi terör örgütlerine müzahir durumdaki marjinal sol gruplar tarafından ele geçirilmiştir. Bu durum Türkiye'nin Avrupa'yla olan ilişkilerinde sürekli bir gerilim alanı oluşturmaktadır.

Söz konusu dinamikler Avrupa içindeki sosyal barışı, Avrupa ülkelerinin İslam'a bakışını ve Avrupa'nın İslam dünyasıyla ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemektedir. İşte bu sebeplerle Avrupa'da Müslümanların siyasetteki temsili meselesi gittikçe önem kazanan, dikkat çekici bir tartışma alanıdır.

Avrupa'daki Müslümanlar üzerine önemli çalışmaları bulunan Doç. Dr. Şener Aktürk tarafından kaleme alınan bu rapor alanında bir ilk niteliğini taşımaktadır. Yeni tartışmalara ve farkındalığa katkı sağlamasını umduğumuz bu rapor söz konusu alanda çalışan akademisyen, araştırmacı ve diğer ilgililer için önemli bir başvuru kaynağı olacaktır. Şener Aktürk'e çalışmasından dolayı teşekkür eder, hayırlara vesile olmasını dilerim.

Prof. Dr. Burhanettin Duran
SETA Genel Koordinatörü

ÖZET

Bu rapor nüfuslarının kayda değer bir yüzdesinin Müslümanlardan oluştuğu on iki Batı Avrupa ülkesinde Müslüman milletvekilleri ve İslam üzerine tartışmaları resmeden genel bir bakış sağlamaktadır. Batı Avrupa demokrasilerinde zaman içerisinde Müslümanların temsiline dair birtakım sonuçlar ortaya konmaktadır:

Birincisi pek çok Batı Avrupa ülkesinde kurban kesiminden cami minarelerinin inşasına, erkeklerin sünnet edilmesinden kadınların başörtüsüne kadar İslami uygulamalara karşı bir yasaklar dalgası söz konusudur. Üstelik İslami uygulamalara karşı bu yasaklar dalgası hafifleyecek gibi görünmüyor aksine şiddetlenmektedir.

İkincisi Müslüman azınlıkların betimsel (*descriptive*) temsili (başka bir deyişle millet meclislerinde Müslüman kökenli üyelerin sayısı) kilit öneme sahip birkaç ülkede zaman içinde ciddi ölçüde artış göstermiştir.

Üçüncüsü Müslüman azınlıkların betimsel temsilinde kaydedilen tedrici gelişmenin aksine ulusal yasama organlarında Müslüman azınlıkların temsili söz konusu olduğunda bu azınlıkların ideolojik profilleri pek fazla çeşitlilik arz etmemekte, solcu partilerin hakimiyeti devam etmekte hatta bu hakimiyetin bazı ülkelerde bir tekelleşmeye ulaştığı görülmektedir.

Dördüncüsü Müslüman milletvekillerinin sayısının en yüksek olduğu ülke –yani Almanya– dahil çoğu ülkede Müslüman parlamento üyeleri gayrimüslim milletvekillerine göre çok daha yüksek oranda kadınlardan oluşmaktadır.

Beşincisi Müslüman azınlık temsilindeki solcu hakimiyetine ilişkin olarak Müslümanların dini açıdan belli menfaatlerinin asli (*substantive*) temsili Kıta Av-

rupası'ndaki Müslüman azınlıkların betimsel temsilindeki iyileşmeyle uyumlu bir şekilde düzelmemiştir.

Altıncısı konuyla bağlantılı olarak Kıta Avrupası ülkelerinin ulusal yasama organlarına seçilmiş dindar muhafazakar Müslüman azınlık milletvekili neredeyse hiç yoktur. Dolayısıyla parlamentolarda Müslüman azınlıkların yetersiz betimsel temsilinin boyutu daha da derine inen bir dışlanmayı maskeleymektedir. Bu dışlanma Kıta Avrupası ülkelerinde Müslüman azınlıkların dindar muhafazakar kesimlerini hedef alan bir tür "siyasi tecrit" olarak düşünülebilir.

Müslümanların dini açıdan belli çıkarlarının asli temsili açısından bu rapor 2010'larda birçok Avrupa Kıtası ülkesinde giderek siyasallaşan birkaç meseleyi aydınlatmaktadır. Bu meseleler arasında Avrupalı Müslümanları ilgilendiren –diğer dini uygulamalara ilaveten– helal et üretimi için gerekli kurban kesimi, kadınların başörtüsü kullanmaları ve/ya peçe takmaları, erkek çocukların sünnet edilmesi ve cami minarelerinin inşası gibi bazı dini vecibelerin suç sayılması, yasaklanması veya kısıtlanmasını hedefleyen siyasi girişimler yer almaktadır.

Parlamentolarda yer alan Müslüman asıllı milletvekillerinin İslami dini uygulamaları yasaklayacak veya kısıtlayacak bu tür siyasi girişimlere karşı bir "Müslüman sivil haklar hareketi"ne liderlik etmediği gerçeği Müslüman azınlıkların betimsel ve asli temsilleri arasında büyük bir kopukluk olduğunu gösteren önemli bir gözlemdir. Dindar muhafazakar Müslümanlar ile onların solcu veya liberal temsilcileri arasındaki kopukluğa ilişkin bu örüntülerden bazıları sadece Müslüman azınlıklara özgü olmayıp örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Afroamerikalıların siyasi temsilinde de kısmen gözlemlenebilir.

Müslüman azınlıkların betimsel ve asli temsilleri arasındaki demokrasi açığı veya boşluk ise geleceğe dair bazı siyasi ve politik çağrışımları bünyesinde barındırmaktadır:

Birincisi –Almanya ve Hollanda'da halen gözlemlendiği gibi– önemli ölçüde büyük Müslüman azınlığın niceliksel büyüklüğüne karşın çok az asli temsile sahip olduğu Avrupa ülkelerinde (fiili) bir "Müslüman partisi"nin kurulmasına yönelik muhtemelen daha fazla girişim olacaktır. Bu bağlamda böyle bir "Müslüman partisi" için Hollanda'da DENK seçimlerde başarılı olmuş bir örneği teşkil ederken Almanya'da BIG ve ADD aynı derecede başarı gösterememiştir. Yine de bu tür "Müslüman partiler" Avrupa Parlamentosuna (AP) girmek için biraz daha fazla şansa sahiptir çünkü AP seçimlerinde ulusal yasama organlarının koyduğu seçim barajları Müslüman azınlıklar için engel oluşturmamaktadır.

İkincisi daha yüksek seviyelerde vatandaşlığa geçme ve seçimlere katılma oranları siyasi partileri Müslüman azınlıkların çıkarlarının asli temsilini dikkate almaya zorlayabilir.

Üçüncüsü siyasi parti organları tarafından milletvekili adaylarının seçiminde partiler tarafından milletvekili adaylarının belirlenmesi veya “aday gösterilmesi” süreci, gerek Müslümanlar gerekse gayrimüslimler açısından en az genel seçimin kendisi kadar ve hatta belki ondan da daha önemlidir. Dolayısıyla Müslüman grupların ve şahısların daha fazla asli temsil için seçim sürecinin yanı sıra büyük siyasi partilerde aday belirleme sürecine odaklanmaları gerekebilir.

Dördüncüsü sol partilerin “esir aldığı” bir oy bloğu veya oy deposu olmanın ikileminden kaçınmak için Müslüman azınlıkların siyasi partiler üzerinden kendi çıkarlarının temsilini ayrıca muhafazakar (“Hristiyan” Demokratlar dahil), liberal ve diğer ideolojik gelenekler vasıtasıyla aramaları gerekebilir.

Beşincisi sol partilerin dini farklılıkları ve alternatif yaşam tarzlarını kendi çokkültürcülük kavramsallaştırmalarının parçası olarak parti programlarına dahil etmeleri ve parti programlarını ideolojik açıdan yeniden elden geçirmek üzere harekete geçmelerini sağlamak için Müslüman seçmenlerin sol partilere baskı yapmaları gerekebilir.

Altıncısı ise en doğrudan ana konuyla ilgili olarak Müslüman seçmenlerin ve dış gözlemcilerin (yabancı devletler gibi dış aktörler dahil) Müslüman azınlıkların karşı karşıya kaldığı belirgin ekonomik ve dini ayrımcılıklara karşı iş gücü piyasasında fırsat eşitliğini, kamu politikasında dinlerin eşitliğini garanti edecek yasal mevzuatların kabul edilmesi ve diğer gerekli tedbirlerin alınması amacıyla kamuoyu kampanyaları düzenleyerek farkındalık oluşturmaları gerekebilir.

ÖNSÖZ

En azından son sekiz yıldır Avrupada (ve Avrupa dışında bazı ülkelerde) Müslüman azınlığın temsiline ilişkin değişimleri izlemekteyim. Hatta konuya dair ilk gözlemlerimi ve yansımaları Ocak 2010'da *Insight Turkey*'deki makalemde yayımlamış bulunuyorum. Bunu aynı konuda Amerikan Siyaset Bilimi Derneği'nin (American Political Science Association) 2010'da Washington D.C.'deki yıllık toplantısında gerçekleştirdiğim sunum ve devamında 2010'un ikinci yarısında Türkiye'ye döndükten sonra diğer bazı sunumlar izlemiştir. Rapor hayırlı bir akademik yan etki örneği sayılabilir: Batılı devletler ve komünizm sonrası devletlerin yasama organlarındaki Müslüman azınlıkların "betimsel temsil" seviyelerindeki değişimin yapısal ve öznel sebepleri üzerine 2010'dan beri –halen devam eden– çok yıllık bir araştırma projesi beni politika önerilerine yönelik ayrı bir rapor yazmaya sevk etti. Bu rapor on iki Batı Avrupa ülkesinde "Müslüman azınlıklar"ın dini anlamda belli talep, ihtiyaç ve haklarının "asli temsil"den yoksun oluşunu eleştirmektedir.

Türk-Alman Üniversitesi'nden Enes Bayraklı'nın SETA Vakfı adına Avrupadaki Müslüman azınlıklar için önemli bir konuda somut politika önerilerine yönelik bir rapor yazmam için bana mevzuyu açmasıyla bu hayırlı tevafuk gerçekleşti. Dindar muhafazakarların dışlanması, Müslüman parlamento üyelerinin adaylığında ("seçiminde") açıkça görülen siyaset mühendisliği ve belli bazı İslami uygulamaların birçok Avrupa ülkesinde yasaklanması aklıma gelen ve siyasi önemi haiz ve üstelik –eğer bahsedilse bile– çok az detaylandırılan esaslı sorunlardı.

SETA Vakfı'na ve Enes Bayraklı'ya davetleri ve bu raporun yayımlanmasını üstlendikleri için teşekkür etmek isterim.

Yukarıda bahsedildiği üzere bu raporda 45 Avrupa ülkesinde (25 Batı Avrupa ve 20 komünizm sonrası Doğu Avrupa ülkesi) Müslüman azınlığın temsiline ilişkin henüz yayımlanmamış ve yazım aşamasındaki bir eser kapsamında oluşturduğum çok daha geniş bir veri tabanının altkümesinden yararlanılmıştır. 2010-2017 arasında yukarıda sözü edilen veri tabanının bir araya getirilmesi sürecinde farklı vesilelerle belli ülkeler için milletvekilleri listelerinin toplanmasına yardımcı olan Kerry Eickholt, Beril Duman, Aydın Gündüz, Yury Katliarou, Ildir Lika ve Endri Ziu'ya teşekkür ederim. Elbette bu yıllarda irtibatlı olduğum adı geçen şahısların hiçbiri veya hiçbir kuruluş gerek bu rapordaki içerik, argüman ve yorumlardan gerekse de olgusal veya başka türlü bulunabilecek herhangi bir hatadan sorumlu değildir.

Her şeyden önce umut ediyorum ki raporun yayımlanması teşhis ettiğimi iddia ettiğim problemlerin herkesçe bilinmesini sağlar: Birçok Avrupa ülkesinde Müslüman azınlıkların karşı karşıya kaldığı siyasi mühendislik neticesi giderek daha fazla İslami uygulamanın yasaklanması ve dindar muhafazakar Müslümanların siyasi süreçlerden özellikle de modern demokrasinin temel temsil kurumları olan ulusal parlamentolardan dışlanması bu sorunların başında gelmektedir.

SİYASAL MÜHENDİSLİK VE AVRUPA'DA DİNDAR MUHAFAZAKAR MÜSLÜMANLARIN DIŞLANMASI

Müslümanlar Avrupalı toplumların çoğunda Hristiyan olmayan en büyük azınlığı oluşturmaktadır. Halen Belçika, Fransa, Almanya ve Hollanda gibi bazı Batı Avrupa yönetimlerinde nüfusun yüzde 4'ü ile yüzde 10'u arası Müslümanlardan meydana gelmektedir. Dahası hemen her Batı Avrupa devletinde nüfusun yüzde 1'ini veya fazlasını teşkil eden bir Müslüman azınlık bulunmaktadır.

Öte yandan Batı ve Orta Avrupa'da tarihi açıdan önemli –Hristiyan olmayan– diğer yegane azınlık olan Yahudiler ise yalnızca tek bir Avrupa toplumunda (Fransız toplumunda) nüfusun yüzde 1'ini oluşturur. Diğer tüm Avrupa toplumlarında Yahudiler halen genel nüfusun yüzde 1'inden daha az –ve çoğu kez daha da az– bir azınlıktır. Bu itibarla Müslümanlar Avrupalıların günlük yaşamlarında karşılaşacağı Hristiyan olmayan büyükçe tek dini topluluktur, tabii eğer “Hristiyan olmayan” bir dini toplulukla karşılaşırlarsa.¹

Dolayısıyla Müslüman azınlıkların hem betimsel hem de asli seviyede siyasi temsili Avrupa siyasetinde Hristiyan olmayan dini çeşitliliğin toplu temsiliyle neredeyse aynı anlama gelir. Bir başka deyişle Avrupa bağlamında Müslüman

1. Kendilerini “Hristiyan olmayan” şeklinde tanımlamadıkça hiçbir grubu Hristiyan olmayan şekilde tanımlamıyorum. Buna rağmen bazı Hristiyanlar Hristiyanlığın farklı yorumlamaları veya “mezhepler”inin Hristiyan olmadığını düşünebilirler. Örneğin bugün çoğu Protestan ve Katolığın birbirlerini Hristiyan olarak kabul etmelerine ve tanımalarına rağmen en azından tarihi açıdan bazı Katoliklerin Protestanları Hristiyan olarak görmemeleri ve bazı Protestanların da Katolikleri Hristiyan saymamaları gibi. Bununla birlikte şimdi bile bazı Hristiyanlar Mormonların Hristiyan olduklarını düşünmeyebilir zira tüm bu gruplar (mezhepler, zümreler, yorumlamalar vs.) kendilerini Hristiyanlar olarak tanımlamaktadır. Keza ben de bu raporun amaçları doğrultusunda onlara Hristiyan nazariyle bakmaktayım.

azınlıkların siyasi temsili genel olarak dini çeşitliliğin –ya da çeşitsizliğin– siyasi temsiliyle adeta eş anlamlıdır.

Müslümanlar Avrupa siyasetinde ne kadar iyi temsil edilmektedir? Bu soruya birkaç farklı düzeyde cevap verilebilir. Hatta yalnızca azınlık gruplarının siyasi temsili konulu çalışmaların klasik odağı ve bu raporda da Müslüman temsiline değerlendirildiği düzey olan ulusal yasama organlarına odaklanarak iki farklı tipte Müslüman azınlık temsili incelenebilir: betimsel temsil ve asli temsil. Betimsel temsil Müslüman olarak nitelendirilen milletvekillerinin sayı ve oranını ifade eder.

Raporun amacı doğrultusunda “Müslüman olma” Müslüman asıllı olmakla kavramsallaştırılacak ve işleme koyulacaktır. “Müslüman olma” bir Müslüman ismine sahip olmak, İslam’ı alenen reddetmemiş olmak (örneğin “Ben Müslüman değilim” veya “Ben bir tanrıtanımayım” gibi) ya da açıkça din değiştirmiş olmak (örneğin “Ben bir Katolığım” veya “Protestan oldum” gibi) ile açıklanacaktır. Bu itibarla Müslüman kökenli herkes ve kendinin alenen bir tanrıtanımay olduğunu veya başka bir dine geçtiğini söylemeyen herkes Müslüman olarak hesaba katılacaktır.

Her tür öne sürülmüş veya gözlenmiş dindarlık benim baştaki “bir Müslüman siyasi temsilci” tanımıyla alakalı olmasa da bu tür gözlemlenebilir dindar muhafazakarlık “asli” temsil tartışmamda sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Sadece betimsel temsile yoğunlaşan çalışmaların aksine asli temsil bu raporda belirleyici odak noktamdır. Dolayısıyla Müslüman asıllı herkes raporun amacı doğrultusunda Müslüman olarak tanımlanmıştır ve Batı siyasetinde² Müslüman temsili üzerine karşılaştırmalı çalışmalarda izlenen ve kabul gören en yaygın kural da budur.

Birincisi ülkeler arasındaki dikkate değer varyasyonlara rağmen Müslüman azınlıklar Batı Avrupa siyasetinde önemli ölçüde yetersiz temsil edilmektedir. Tamamen betimsel seviyede ortalama olarak Müslümanlar yalnızca Batı Avrupa yönetimlerinin Müslümanlara ilişkin sunabileceği gerçek demografik ağırlığın (kümeleşme/toplanma yöntemine bağlı olarak) yaklaşık üçte biri veya hatta sadece dörtte biri oranında milletvekiliyle ulusal meclislerde bulunmaktadır.

Diğer bir deyişle eğer Müslüman azınlık temsili Müslümanların genel nüfus içindeki payıyla doğru orantılı olsaydı Batı Avrupa yasama organlarında bugün

2. Batılı ulusal yasama organlarında böyle bir isme dayalı yöntemin kullanıldığı Müslüman azınlık temsiline ilişkin öne çıkan ve ilk karşılaştırmalı çalışma örneği için bkz. Abdulkader H. Sinno (ed.), *Muslims in Western Politics*, (Indiana University Press, Bloomington: 2008).

olduğundan (en az) üç hatta (en çok) dört misli daha fazla (kümeleşme/toplanma yöntemine bağlı olarak) Müslüman asıllı temsilci bulunabilirdi. Özellikle Fransa gibi bazı devletlerde yetersiz temsil korkunç düzeyde. Fransız Parlamentosunda 2010'da Fransa ana karasını ("altıgen" denilen) temsil eden tek bir Müslüman kökenli milletvekili yoktu. Halbuki Fransız Müslümanlar orantılı temsil edilmiş olsaydı 48 Müslüman asıllı parlamenterin olması beklenirdi.

Batı Avrupa ülkelerinde Müslümanların yetersiz temsilinin arkasındaki sebep ve nedensel mekanizmalar karmaşık ve çok tartışmalıdır. Belli Batı Avrupa ülkelerinde belli Müslüman azınlıklarla ilgili sayıları artan bilimsel yayınlar bunu doğrulamakta ve yetersiz betimsel temsilin sebepleri raporun kapsamı dışında kalmaktadır. Yetersiz temsilin dayandığı temelleri ortaya çıkarmak için yönetimler ve farklı seçim dönemleri arasında daha karşılaştırmalı ve sistematik çözümler gerekmektedir. Bahsedilen temeller muhtemelen (en azından kısmen) yapısaldır zira siyasette Müslümanların yetersiz temsili çoğu Avrupa yönetiminde tüm zamanlarda devam etmektedir. Yine de böyle bir muammanın altında yatan nedensel mekanizmalardan bağımsız olarak Batı Avrupa ülkelerinde Müslüman azınlıkların muzdarip olduğu yetersiz siyasi temsiline genel betimsel (nitel ve istatistiksel) düzeyini ortaya çıkarmak önem arz etmektedir.

İkincisi çeşitli Batı Avrupa ülkelerinde Müslüman azınlık temsilleri farklılık göstermekte ancak bu farklılıklar benzer bir temsil düzeyinde birbirine yaklaşmak yerine tüm zamanlarda devam etmektedir. Muhtelif Batı Avrupa ülkelerinde Müslüman azınlık temsiline böylesine ısrarlı farklılıkların değişik zaman dilimlerinde devam ediyor olması Müslüman azınlığın değişik oranlarla temsil edilmesiyle sonuçlanan farklı ulusal siyasi katılım/kapsama rejimlerinin var olduğu iddiasına inanılabilirlik sağlamaktadır. Örneğin Belçika ve Hollanda Müslüman azınlıkların pek çok seçim döneminde orantılı temsil edildiği yegane iki Batı Avrupa ülkesidir. Buna karşın Fransa, İtalya ve İspanya'da Müslüman azınlıklar siyasette ciddi anlamda yetersiz temsil edilmekte olup ulusal yasama organlarında ya hiç bulunmamakta ya da çok az Müslüman kökenli milletvekili bulunmaktadır. Üstelik yukarıda belirtildiği gibi Belçika ve Hollanda hariç diğer tüm Batı Avrupa ülkelerinin ulusal yasama organları Müslümanların yetersiz temsil düzeyinin farklılaştığını ispatlamaktadır.

Üçüncüsü ve raporun amaçları doğrultusunda en önemlisi Müslüman azınlıkların betimsel temsilinin onların asli temsilinin delili olması gerekmediğidir. Müslüman azınlıkların helal gıda üretimi için gerekli kurban kesimi, başörtülü

Müslüman kadınlara karşı ayrımcı tedbirler, sünnetin³ suç sayılması yönündeki girişimler, minareli veya minaresiz⁴ cami inşasının engellenmesi veya yasaklanması gibi etnik-dini önemi haiz meseleleriyle karşılaştıklarında Müslüman asıllı siyasetçilerin geleneksel Müslüman davalarını muhakkak desteklemeleri sözkonusu değildir. Örneğin Müslüman asıllı bir parlamento üyesi için Müslüman kadınların devlet okullarında başörtülü ders vermektense edilmelerini desteklemek veya sünneti ya da kurban kesimini yasaklama girişimi karşısında sessiz veya çekimser kalmak çok da olağan dışı değildir.

Böylesi etnik ve dini açıdan özel meselelerin çoğu değilse de en azından birçok Müslüman azınlık üyesi için sembolik ve asli önemi dikkate alındığında Müslüman kökenli milletvekillerinin bu konulardaki duruşları biraz çelişkili görünmektedir. Dolayısıyla çeşitli çalışmalar Müslüman azınlıkların betimsel temsilinin genel nüfus içindeki Müslüman azınlık oranıyla uyumlu olduğu birkaç ülkede bile (Hollanda gibi) Müslüman asıllı milletvekillerinin İslam dininin ifade edilmesi ve dini vecibelerin yerine getirilmesini önleyici fikirleri dillendirmeleri kadar İslami uygulamaları ve dinin ifade edilmesini destekleyici fikirleri dile getirmelerinin de muhtemel olduğunu doğrulamaktadır.⁵ İslam dininin ifade edilmesini çok büyük ihtimalle Kıta Avrupası'ndaki mevkidaşlarından daha fazla destekleyen Müslüman parlamento üyelerinin bulunduğu İngiltere ciddi sapma göstermektedir. Onun için raporda işlenen on iki ülkeden on birinin yer aldığı Kıta Avrupası'nda –yani İngiltere haricindeki tüm ülkelerde– Müslüman temsiline ilişkin genel gözlemlenebilir örüntülere sıklıkla değineceğim.

Dördüncüsü Müslüman azınlıkların yetersiz asli temsilinin farklı bir boyutu geçmiş bir çalışmamda “muhafazakar Türkler (ya da Müslümanlar)” ile onların solcu temsilcileri arasında “temsil açığı” adını verdiğim olgunun sürekliliğidir.⁶ Seçmenlerin siyasi tercihleriyle siyasi temsilcilerinin tercihleri arasındaki bu ideolojik kopukluk tümüyle Müslüman azınlıklara özgü değildir. İdeolojik kopukluk bir ölçüde eş cinsel evlilik gibi önemli konularda Afroamerikalı milletvekillerinden ortalamada çok daha muhafazakar olan Afroamerikalı seçmenler gibi diğer

3. Yahudi ve İslam dini geleneklerine göre sünnet için son derece ileri bir yaş olan 16 yaşından önce sünnetin suç sayılması girişimine ilişkin bir eleştiri için bkz. Şener Aktürk, “Debating the Circumcision Ban in Norway”, *Daily Sabah*, 13 Temmuz 2017.

4. Şener Aktürk, “Of Mosques and Synagogues: Religious Diversity in Europe”, *Hürriyet Daily News*, 18 Ocak 2010.

5. Nermin Aydemir ve Rens Vliegthart, “Minority Representatives’ in the Netherlands: Supporting, Silencing or Suppressing?”, *Parliamentary Affairs*, Cilt: 69, Sayı: 1, (2016), s. 73-92.

6. Şener Aktürk, “The Turkish Minority in German Politics: Trends, Diversification of Representation, and Policy Implications”, *Insight Turkey*, Cilt: 12, Sayı: 1, (2010), s. 71-72.

birçok ezilen azınlığın siyasi temsilinde de gözlemlenebilir.⁷ ABD'deki eş cinsel evlilik mevzuatı üzerine Tucker-Worgs ve Worgs "Siyahi temsilcilerin siyahi toplumsal muhafazakarlığa karşı bir tampon vazifesi görebileceklerini" ileri sürmektedir.⁸ Tarihsel anlamda Afroamerikalılar ve Müslümanlar gibi ezilen ve hiçe sayılmış azınlıklar kimlikleri nedeniyle kendi ülkelerinin siyasi parti yelpazesinde muhafazakar partiler tarafından geri çevrilmektedir. Bu azınlıklara solcu ya da liberal partileri desteklemek, bağımsız adaylar olarak seçimlere girmek, parti kurmak veya en kötü senaryoda –ki ne yazık ki oldukça yaygın şekilde– oy kullanmaktan büsbütün vazgeçmekten başka seçenek kalmamaktadır.

Beşincisi ve yukarıda sözü edilen yetersiz asli temsil kalıpları hakkında Müslüman dindar muhafazakarlar Kıta Avrupası'nda seçilmiş makamlardan neredeyse tamamen dışlanmaktadır. Kıta Avrupası'nda⁹ düzenli olarak camiye giden veya namaz kılan ya da Mekke'ye hacca giden Müslüman milletvekili hemen hemen hiç yoktur. Bunlar halihazırda yeterince önemli göstergelerdir. Zira günde beş vakit namaz kılmak, Ramazan ayında oruç tutmak, Mekke'ye hacca gitmek İslam'ın beş şartından üçü ve devlet dairesine seçilen şahıslar söz konusu olduğunda saklanması daha zor ve dolayısıyla gözlenmesi ve ölçülmesi daha kolay olanlardır.

Kadın Müslüman milletvekilleri durumunda bu dışlanmaya gözle görülür ek bir boyut ise –başörtüsü üzerine çok sayıda siyasi ve kamusal tartışmaya rağmen– Batı ve Doğu Avrupa ülkeleri¹⁰ dahil herhangi bir Kıta Avrupası ülkesinde geçmişte ve günümüzde ulusal bir parlamentoya seçilen tek bir Müslüman başörtülü kadın milletvekili olmadığı gerçeğidir. Düzinelerce Müslüman kökenli kadının ulusal yasama organlarına milletvekili seçildiği, birçok Avrupa ülkesinde (Almanya ve Avusturya gibi) Müslüman kadınların Müslüman erkeklerden önce ulusal meclislere girdiği ve daha fazla sayıda temsil edildikleri gerçeğini düşündüğümüzde geçmişte ve günümüzde tek bir başörtülü kadın milletvekilinin olmayışı özellikle dikkat çekicidir.

7. Donn Christopher Worgs, "Unpredictable? Black State Legislators and the Issue of Same Sex Marriage", Midwest Political Science Association Annual Meeting, Chicago, IL., 14 Nisan 2013; Tamelyn Tucker-Worgs ve Donn C. Worgs, "Black Morality Politics: Preachers, Politicians, and Voters in the Battle Over Same-Sex Marriage in Maryland", *Journal of Black Studies*, Cilt: 45, Sayı: 4, (2014), s. 338-362.

8. Tucker-Worgs ve Worgs, "Black Morality Politics".

9. "Kıta Avrupası" tanımı gereği Müslüman temsilinde halen belirtildiği üzere farklı bir örnekleme sahip İngiltere'yi içermez. Dolayısıyla raporda her "Kıta Avrupası" dendiğinde İngiltere değil tüm Kıta Avrupası ülkelerine ilişkin genel kalıp ve bulgular anlaşılmalıdır. Bir örneğe İngiltere dahil edildiğinde "Kıta Avrupası" yerine "Avrupa" ifadesi kullanılmaktadır.

10. Seçilmesi ve partisinden ihracı bu raporda son ülke vaka çalışmasının (Belçika) parçası olarak ele alınacak olan Mahinur Özdemir 2009'da Temsilciler Meclisi olarak bilinen Belçika Ulusal Meclisine değil Brüksel-Başkent Bölgesi Bölgesel Meclisine seçildi.

Ulusal düzeyde bu ülkelerin hiçbirinde başörtülü tek bir kadın milletvekili olmadığı gibi yerel düzeyde Belçika'dan Mahinur Özdemir tek başına Kıta Avrupası'nda bölgesel bir yasama organının ilk ve hala tek Müslüman başörtülü kadın milletvekili olarak sıkça zikredilmektedir. Bir asır önce Müslüman ve Hristiyanları içeren kitlesel bir şiddet vakasına ilişkin bir anlaşmazlığın ardından Özdemir'in partisinden istifaya zorlanması ve siyasi kariyerinin aniden sona ermesi bu bakımdan yeterince anlamlıdır (Mahinur Özdemir'in siyasi kariyerinin bu şekilde sona erdirilmiş olması durumu bu raporun yayımlandığı sırada halen değişmemiştir).

Biraz evvel bahsedildiği gibi Müslüman erkek parlamenterler örneğinde de dindar muhafazakarların dışlandığı görülebilmektedir. Kıta Avrupası'nda raporda incelenen üç seçim döneminde gözden geçirilen on bir ülkedeki düzinelerce milletvekili arasında bir, iki istisna haricinde haftalık Cuma namazlarına devam ettiği medyada bildirilen Müslüman erkek parlamenter hemen hiç yoktur. Cuma namazları gözlenebilir olması açısından çok önemlidir çünkü bir Müslüman cemaatin parçası olarak alenen herkesin içinde kılınmaları gerekir ve şahıslar gizlice tek başına Cuma namazı kılamaz. Cuma namazlarının bazen Hristiyan kiliselerindeki pazar ayini, cumartesi günleri Yahudilerin sinagoga gitmesi ve Sebt ile karşılaştırılmaları yersiz değildir.

ABD Temsilciler Meclisinin tek bir Afroamerikan, Katolik veya Yahudi üyesinin kiliseye veya sinagoga gitmediği bir senaryo söz konusu olsaydı ancak böylesi bir durum Müslüman dindar muhafazakarların Kıta Avrupası yasama organlarında muzdarip olduğu dışlanmanın boyutuyla kıyaslanabilecek bir senaryo olabilirdi. Daha önceki bir çalışmamda bu muammaya Avrupa'da çokkültürlülüğe en büyük ve gerçek meydan okuma şeklinde göndermede bulunurken Almanya'nın ve Kıta Avrupası'nın başka herhangi bir yerinde iç siyasette dini vecibeleri yerine getiren Müslüman azınlıktan siyasetçilerin olmayışını –ki demokratik bakış açısından epey problemlili bir gerçektir– eleştirel bir şekilde vurguladım.¹¹

Siyasi temsil alışlageldiği gibi anlaşılırken Kıta Avrupası'nda Müslüman azınlığın temsil örneklemi hakkında milletlerarası ve dönemler arası bu beş gözlem aşağıdan yukarıya değil de yukarıdan aşağıya tuhaf bir tür ters –veya tersyüz edilmiş– siyasi temsili işaret etmektedir. Kıta Avrupası'nda Müslüman azınlıklar siyasi aday belirleme ve seçim süreçlerinde bir tür sosyal mühendisliğe maruz kalmaktadır. Böyle bir sosyal mühendislik Müslüman azınlıkların fikir, çıkar ve taleplerinin özgün temsili yerine kendilerinin Müslüman azınlıklar için

11. Şener Aktürk, *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey*, (Cambridge University Press, New York: 2012), s. 269-270.

cazip rol modeller olarak gördükleri kimseleri aday gösteren ve destekleyen, eşik bekçisi (*gatekeeper*) işlevi gören parti lider kadrosu marifetiyle gerçekleştirilmektedir.

Bir başka deyişle Avrupa'daki siyasi partiler Müslüman asıllı adayları ulusal yasama organlarına aday gösterirken Müslüman azınlıkların gerçekten kim oldukları yerine nasıl "olmaları gerektiği"ni zorla kabul ettirmeye heveslidirler.

Batı Avrupa'nın on iki kilit ülkesinde Müslüman azınlık temsiline dair bu rapordaki değerlendirmeler yukarıda ana hatları çizilen genel örüntülere işaret eden birçok örnek ve gözlem içermektedir. Her ülkeye özgü tartışma o ülkenin ulusal yasama organındaki Müslüman kökenli milletvekillerinin sayısının ifade edilmesiyle başlamakta ve sonrasında yasama organındaki Müslüman oranının ülkenin genel nüfusu içindeki Müslümanların oranıyla karşılaştırmalı bir değerlendirilmesiyle devam etmektedir. Böylece o ülkedeki Müslüman temsiline seviyesi hakkında nicel/sayısal bir ölçüme varılmaktadır.

İdeolojik parti konumları (sol-sağ) ve milletvekillerinin kadın-erkek oluşu da ayrıca değerlendirilmektedir. Zira Müslüman azınlıkların solcular ve kadınlar tarafından orantısız temsili muhafazakar Müslümanlar ile onların solcu temsilcileri arasında daha önce gözlemlendiğim "temsil boşluğu" ile hem tutarlı bir gözlem hem de bu durumun bir işaretidir.¹²

Son olarak her ülkede Müslüman asıllı milletvekillerin içine çekildiği etnik-dini, temeli belli anlaşmazlıklar ve kamuoyu tartışmalarındaki duruşlarına özel dikkat sarf etmekteyim. Söz konusu etnik-dini anlaşmazlıklar ve kamuoyu tartışmalarının öne çıkan başlıkları şu şekildedir: İslam dini eğitimi, kurban kesimi (helal gıda), başörtüsü, sünnet, cami inşası, ezan ve Müslüman milletvekillerinin ağırlıklı nüfusa sahip ana vatanlarının ana dilleri olarak kabul edilen dillerin (örneğin Arapça ve Türkçe) öğretilmesi ve konuşulması.

12. Aktürk, "Turkish Minority in German Politics", s. 65-80.

AVUSTURYA

Eski Bir Müslüman Azınlığa Sahip
İmparatorluk Sonrası Ülkede
Önemli Seviyede Eksik Temsil

Avusturya ve Fransa'da Müslüman azınlıkların durumu ile İslam-ulusal kimlik ilişkisi arasında bazı belirgin farklılıkların yanı sıra tarihi yapısal benzerlikler de mevcuttur. Cezayir'in Fransa'dan yoğun şiddet içeren ayrılığının (1954-1962) Fransız ulusal kimliğinde kalıcı bir miras bırakması gibi Osmanlı'nın 1529 ve 1683'te Viyana'yı kuşatmasıyla özetlenebilecek Osmanlı-Avusturya mücadelesinin tarihsel mirası da dönem dönem ortaya çıkan Müslüman ve İslam karşıtı tavır, girişim ve Avusturya ulusal kimliğinin İslamofobik yönde şekillenmesini kısmen açıklayabilir.¹³

Yine Fransa'ya benzer şekilde Avusturya da Batı Avrupa standartlarına göre nispeten eski bir Müslüman azınlığa sahiptir. Bu azınlığın tarihi Avusturya'nın bir asırdan fazla bir süre önce Bosna Hersek'i işgali (1878) ve ilhakına (1908) uzanır. Aynı zamanda 1912'den beri İslam'ın icrasını bir sisteme bağlayan ve düzenleyen

13. Şener Aktürk, "September 11, 1683: Myth of a Christian Europe and the Massacre in Norway", *Insight Turkey*, Cilt: 14, Sayı: 1, (2012), s. 1-11.

bir yasanın (Islamgesetz) varlığını da açıklar –ki bu yasada 2015'te tartışmalı bir şekilde değişiklik yapılmıştır. Öte yandan Müslüman karşıtlığının Avusturya'da uzun bir tarihi/geçmişi vardır ve Osmanlı'nın Eylül 1683'teki Viyana Kuşatması'nı anma ile örneklendirilen İslam karşıtı genel bir söylem mevcuttur. Viyana Kuşatması ise önemli bir tarihi saptırmaya maruz kalarak İslamofobiye hizmet eden bir mitin öznesi haline getirilmiştir.¹⁴

Avusturya'da Müslümanların sayıları artsa da ulusal yasama organında Müslümanların temsili önemli derecede eksiktir. 2014 itibarıyla Avusturya nüfusunun yüzde 5,1'inin Müslüman kökenli olduğu tahmin edilmiştir. Dolayısıyla eğer Müslümanlar orantılı temsil edilse 183 üyeli Avusturya Parlamentosunda 9 Müslüman asıllı milletvekili olması gerekir. Ne var ki Temmuz 2010 itibarıyla Yeşiller Partisi'nden Alev Korun Avusturya Parlamentosunun Müslüman asıllı tek üyesidir. Ancak takip eden seçim döneminde durum oldukça değişmiştir.

2014 itibarıyla Avusturya Parlamentosunda 4 Müslüman asıllı milletvekili vardı: Aygül Berivan Aslan, Asdin Habbassi, Alev Korun ve Nurten Yılmaz. Böylece Avusturya ulusal yasama organının 183 üyesinden 4'ü (toplamın yüzde 2,2'si) Müslüman kökenliydi. Yine de bu rakam 2014'te Müslüman asıllıların Avusturya nüfusu içindeki oranı olan yüzde 5,1'den kayda değer derecede azdı. Rapor yayımlanmadan önceki son aşamasındayken Ekim 2017'de Avusturya'da milletvekili seçimleri gerçekleştirildi ve 5 Müslüman asıllı aday Parlamente'ye seçildi: Nurten Yılmaz, Selma Yıldırım ve Muna Duzdar (Avusturya Sosyal Demokrat Partisi, SPÖ), Efgani Dönmez (Avusturya Halk Partisi, ÖVP) ve Alma Zadic (Liste Pilz).¹⁵

Bir önceki Mecliste Müslüman kökenli dört üyeden üçü, yeni Mecliste Müslüman asıllı beş parlamenterden dördü kadındır. Bir önceki yasama döneminde Fas kökenli Asdin Habbassi tek Müslüman erkek olarak Avusturya Parlamentosuna seçilmişti. Yeni yasama döneminde ise Efgani Dönmez tek Müslüman erkek meclis üyesi oldu. Habbassi ve Dönmez ayrıca kendi yasama dönemlerinde bir muhafazakar partiden (ÖVP) seçilmiş tek Müslüman asıllı üyelerdi. ÖVP Avusturya'daki geleneksel Hristiyan Demokrat partidir.

Buna karşın Aslan ve Korun Yeşiller Partisi'nden Parlamente'ye seçilirken Duzdar, Yıldırım ve Yılmaz SPÖ'den seçildiler. Habbassi'yi diğer Müslüman kökenli milletvekillerinden ayıran bir diğer boyut kendini dine saygılı ve İslam dininin vecibelerini yerine getiren biri olarak tanımlamasıydı ki bu gerçekten Kıta Avrupası'nda Müslüman parlamento üyeleri arasında nadiren görülmektedir.

14. Aktürk, "September 11, 1683".

15. Bu raporun son düzeltmeleri sırasında bu bilgiyi sağlayan Türk-Alman Üniversitesi'nden Enes Bayraklı'ya teşekkür ederim.

Örneğin Habbassi açıkça günde beş vakit namaz kıldığını, Ramazan ayı boyunca oruç tuttuğunu ifade etti.¹⁶ Ancak Habbassi'yi kendi yasama dönemindeki diğer üç milletvekilinden ayıran bir başka özellik ana vatanydı yani Fas (diğer üç Müslüman milletvekilinin memleketi Türkiye'ydi).

Mevcut yasama döneminde bir Filistinli (Duzdar) ve bir Bosnalı (Zadic) kadın Parlamentodaki Müslüman milletvekilleri saflarına katıldılar. Hal böyleyken ana vatani Türkiye olan milletvekillerinin de Türkiye'deki ana siyasi partiler arasındaki tavırları bakımından farklılık arz ettiklerini belirtmek gerekir. Örneğin Aslan Türkiye'deki Kürt sosyalist partisi sempatzanı olduğunu açıkça dile getirmiştir.¹⁷ Özetle Avusturya'da Müslüman asıllı milletvekilleri ezici çoğunlukla kadın, solcu ve görünüşe göre laik bir arka plana sahiptir. Ama yine de Ekim 2017'ye kadar bu örnekte bariz fakat tek bir istisna vardı; o da kendini dini vecibelerini yerine getiren bir Müslüman olarak tanımlayan Asdin Habbassi'ydi.

2010'larda Avusturya siyasetinde Müslümanlar ve İslam'ın dini uygulamaları konusunda çeşitli uyuşmazlıklar gündeme gelmiştir. İslam Yasası (Islamgesetz) Şubat 2015'te önemli anlaşmazlıkların ortasında değişikliğe tabi tutulmuştur.¹⁸ Yeni İslam Yasası asırlık eski yasanın aksine camilerin ve dini liderlerin her tür yabancı mali kaynaktan destek almalarını yasaklamıştır. Böylece Diyanetin desteklediği ve Türkçe konuşan imamlara ve camilere sağlanan yardımın sona erdirilmesi sonucu doğabilir. Ancak Avusturya'da Türkçe konuşan birçok Müslümana Avusturya vatandaşlığı verilmemekte dolayısıyla ülkede kalıcı Türk vatandaşları olarak yaşamaktalar. Bu itibarla İslam Yasası'nın müdahalesi ayrıca Avusturya'da ikamet eden Türk vatandaşlarına Diyanet Vakfı aracılığıyla sağlanan hizmetlerin kesilmesi girişimi olarak da görülebilir.

Avusturya, Almanya ve İsviçre'de özellikle kısıtlayıcı vatandaşlık yasaları dikkate alındığında bahsi geçen ülkelerde yerleşik Müslüman azınlıkların büyük bir kesiminin geldikleri ülkelerin vatandaşları olduğu dolayısıyla onlara karşı alınan asimilasyon yanlısı tedbirlerin Batı Avrupa'daki ev sahibi devletlerin diğer ülkelerin vatandaşlarını asimile etme girişimi olduğu akılda tutulmalıdır. Müslüman azınlıkların yasal statülerinin bu boyutu Müslüman azınlıkların dini uygulamalarının, hak ve özgürlüklerinin düzenlenmesine ilişkin anlaşmazlıkları Batı Av-

16. "Asdin El Habbassi: Mit Dem Kreuz in der Schule Habe Ich Kein Problem", *Kleine Zeitung*, 22 Haziran 2013.

17. Aslan'ın Türkiye'deki Kürt sosyalist partisi HDP'nin lideri Selahattin Demirtaş ile birlikte yer aldığı "öz çekimi" popüler sosyal medya mecrası Twitter hesabında "sabit tweet" olarak yayımlaması için bkz. Berivan Aslan, Twitter, 3 Kasım 2016, https://twitter.com/Berivan_Aslan_/status/79434125658331841, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

18. "Austria Passes Controversial 'Islam Law'", Aljazeera, 25 Şubat 2015.

rupadaki ev sahibi ülkeler ile Müslüman azınlıkların öz vatanları olan devletler arasında uluslararası büyük bir çatışmaya dönüştürmektedir.

Bu problemin en doğrudan çözümü Müslüman azınlıkların topluca vatandaşlığa kabul edilmeleridir. Böylece kalıcı olarak yaşadıkları ülkelerin (örneğin Avusturya, Almanya, İsviçre vb.) vatandaşlığına geçmeleri yoluyla hak ve özgürlükleri tam anlamıyla o ülkelerin iç politikaları kapsamında ele alınabilir. Mevcut durum Müslüman azınlıkların büyük bir kesimine (hatta bazı Batı Avrupa ülkelerinde çoğunluğuna) vatandaşlık verilmemesi ve hatta aynı zamanda devlet destekli kısıtlamaların, asimilasyon merkezli sosyal mühendislik projelerinin hedefi olmaları nedeniyle ev sahibi ülkelerle Müslüman azınlıkların ana vatanı olan devletler arasında uluslararası krizlere doğru ilerlemektedir.

FRANSA

Nispeten Eski ve Fransız Vatandaşı Müslüman Azınlığın Aşırı Yetersiz Temsili

Fransa hem Müslümanların mutlak sayısı hem de genel nüfusa oranı bakımından en fazla Müslüman azınlık nüfus bulunduran Batı Avrupa ülkesidir. Dolayısıyla tamamen demografik anlamda Batı Avrupa'da Müslüman siyasi temsilinin genel bir değerlendirmesine Fransa ile başlamak mantıklı olur. Üstelik Fransa 1830'da Müslüman çoğunluklu Cezayir'i işgal etmiş ve ardından denizaşırı bir sömürge olarak da değil doğrudan Fransa'nın bir ili olarak bünyesine dahil etmiştir. Bu itibarla Fransa'yı aynı zamanda bütün Batı Avrupa yönetimleri arasında kendi modern ana vatanında¹⁹ sürekli bir Müslüman varlığına sahip en eski devlet olarak düşünebiliriz.

Diğer bir deyişle Cezayir asıllı Müslümanlar 187 yıl önce daha çok zorla Fransız yönetiminin bünyesine katıldılar. Son olarak göreceli "sivil yurttaşlığa

19. İspanya, Portekiz ve İtalya (özellikle Sicilya ve Lucera) Orta Çağ'ın sonlarına kadar kendi modern dönem topraklarında çoğunluk değilse bile çok büyük oranda Müslüman azınlığa sahipti. Bu Müslüman nüfus 16. yüzyılın başına kadar yavaş yavaş veya bazı durumlarda aniden, tamamen bir dönüştürme, sürülme ve katliam yoluyla yok edildi. Dolayısıyla Fransa'yı bilinçli olarak Cezayir'in 1830'da işgalinden günümüze "kendi modern yönetimi kapsamında en eski ve sürekli Müslüman varlığına sahip" şeklinde tanımladım.

dayalı” ve “liberal” Fransız vatandaşlık rejimi²⁰ Fransa’daki çoğu Müslümanın –söz gelimi komşu Almanya ve İsviçre ile karşılaştırıldığında– vatandaşlık ve oy kullanma hakkına sahip olduklarını ileri sürmektedir. Büyüklük (mutlak ve orantılı), Fransız siyaseti ve toplumuyla göreceli erken karşılaşma, katılım (19. yüzyıldan beri) ve yüksek vatandaşlık oranı gibi tüm bu etmenler aynı demografik tarihi, siyasi ve yasal avantajlardan mahrum Müslüman azınlıkların yaşadığı diğer Batı Avrupa yönetimlerine kıyasla Fransa siyasetinde daha yüksek seviyelerde Müslüman azınlık temsilini öngörebilir.

Yukarıda verilen görünürde elverişli şartların tamamen aksine Fransa’da Müslümanlar bütün Batı Avrupada en alt seviyelerde siyasi temsile sahip Müslüman azınlıklardan biridir. 2010’da Metropolitan Fransa nüfusunun yüzde 8,55’inin Müslüman kökenli olduğu tahmin edilmiştir. 577 üyeli “Ulusal Meclis” denilen Fransız Parlamentosunda Müslüman azınlık temsili Metropolitan Fransa (“altıgen” olarak da bilinir) nüfustaki Müslüman azınlık payıyla orantılı olsaydı yaklaşık 49 Müslüman üye bulunması gerekirdi. Ne var ki 2010’da Ulusal Mecliste Metropolitan Fransa’yı temsil eden tek bir Müslüman milletvekili yoktu. O vakitler Meclisin tek Müslüman üyesi nüfusun yüzde 99’unun Müslüman olduğu Madagaskar açıklarındaki bir Güneydoğu Afrika adası olan Mayotte’yi temsil ediyordu.

Bu durum tek bir seçim dönemine özgü de değildir. Sosyalistlerin biraz daha iyi sonuç aldıkları 2012 seçim dönemi sonrasında Parlatentonun toplam üye sayısının yüzde 0,7’sine tekabül eden 4 Müslüman milletvekili vardı ve Müslüman parlamenter sayısı Müslümanların genel nüfus içindeki yüzde 8,55’lik oranının onda birinden daha azdı. Sosyalist Parti’nin kazandığı Haziran 2012 seçimlerinde Meclis tablosu bu şekildeydi.

Başka bir ifadeyle Fransız Parlamentosunda yalnızca 4 Müslüman milletvekili vardı ve Müslüman azınlıkların ezici desteğini alan Sosyalist Parti’nin nispeten başarılı olduğu bir seçim döneminde bile 45 Müslüman milletvekili “eksik”ti. Nihayet Haziran 2017 milletvekili seçimlerinde kazanılan tarihi zaferle Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron büyük bir başarıya imza atarak 8 Müslüman asıllı milletvekilini Fransız Ulusal Meclisine taşıırken Fransa yasama organında²¹ Müslüman temsili sayısal anlamda zirveye çıktı. Bu milletvekilleri Said

20. Rogers Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, (Harvard University Press, Cambridge, MA: 1998).

21. Françoise Marmouyet ve Romain Houeix, “Diversity Gains Ground in France’s New-Look National Assembly After Vote”, France 24, 21 Haziran 2017, <http://www.france24.com/en/20170621-france-diversity-gains-ground-new-look-national-assembly-after-legislative-election>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

Ahamada, Belkhir Belhaddad, Brahim Hammouche, Fadila Khattabi, Mustapha Laabid, Mohamed Laqhila, Mounir Mahjoubi ve Naima Moutchou'dur.

Ancak azınlık temsilinde böylesine tarihi bir yükselişe bile Fransız Müslümanların Fransız Parlamentosunda orantılı temsili için gerekli 41 milletvekili halen eksiktir. Demografik ağırlıklarıyla Fransız kültür, dil ve siyasetine göreceli yakınlıkları dikkate alındığında, Batı Avrupa'da yaşadıkları ülkelerin vatandaşı olmayan diğer birçok Müslüman azınlıkla karşılaştırıldıklarında ve büyük bir çoğunluğunun Fransız vatandaşı olduğu gerçeğine bakıldığında Fransız Müslümanların aşırı yetersiz temsili özellikle şaşırtıcıdır.

Fransız Parlamentosundaki Müslüman milletvekilleri kimlerdir? Fransız Müslüman parlamenterlerin ideolojik ve cinsiyet dağılımı bize Fransa'daki Müslüman temsili hakkında –eğer söylenebilecek bir şey varsa– ne söyleyebilir? Halihazırda belirttiği üzere 2010'da Metropolitan Fransa'yı temsil eden Müslüman milletvekili hiç yoktu.²² 2014'te Metropolitan Fransa'yı Ulusal Mecliste dört Müslüman milletvekili temsil ediyordu.²³ Pouria Amirshahi, Kheira Bouziane, Seybah Dagoma ve Chaynesse Khirouni.

Fransız Müslüman milletvekillerinin dördünden üçü kadın, biri erkekti (Pouria Amirshahi); kadınların önemli ölçüde fazla temsiline işaret eden bu durum bir bütün olarak Fransız Parlamentosunda kadınların dikkate değer yetersiz temsiliyle kesinlikle tezat teşkil etmektedir. "2007'ye kadar kadınların Ulusal Meclisteki oranı biraz artmıştı (yüzde 18,5) ancak Parlamente'da kadınların siyasi temsili Fransa yirmi beş Avrupa Birliği (AB) ülkesi arasında on dokuzuncu sırada kaldı."²⁴ Bu genel durumun tersine Müslüman milletvekilleri arasında kadınların oranı yüzde 75'ti yani Fransız Millet Meclisindeki kadınların oranından dört kat fazla. Fransız Müslüman milletvekilleri arasında kadınların aşırı temsiline ilişkin gözlem aslında Almanya gibi diğer önemli Avrupa ülkelerinin ulusal yasama organlarındaki Müslüman milletvekilleri içinde kadınların öne çıkmış olmasına benzer ve dolayısıyla bir Kıta Avrupası örüntüsüne işaret ediyor olabilir.

22. Fransız Ulusal Meclisinin 577 üyesi arasında tek Müslüman milletvekili Hint Okyanusu'ndaki Madagaskar açıklarındaki Mayotte Adası'nı temsil eden Aly Abdoulatifou'ydü.

23. Mayotte eyaletini temsil eden milletvekilleri İbrahim Aboubacar (sosyalist) ve Boinali Said (sosyalist) de Müslümandı. Mayotte neredeyse yalnızca Müslümanlar tarafından iskan edilmiştir.

24. Sylvain Brouard ve Vincent Tiberj, "Yes They Can: An Experimental Approach to the Eligibility of Ethnic Minority Candidates in France", içinde Karen Bird, Thomas Saalfeld ve Andreas M. Wüst (ed.), *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*, (Routledge, New York: 2011), s. 165.

2012-2017 yasama döneminde dört Fransız Müslüman milletvekilinin hepsinin Sosyalist Parti'den oluşu Fransız siyasetinde Müslüman temsili üzerindeki solcu tekelini gösteriyordu ayrıca Müslüman milletvekilleri arasında solcu hakimiyetin –hatta bu örnekte bir tekelin– gözlenebildiği Avrupa ülkelerinde rastlanan örüntünün tam bir örneğiydi. Böylesi bir solcu hakimiyetin doğrudan sonucu olarak Müslüman temsili Sosyalist Parti'nin Fransa'daki başarısına paralel olarak artar ya da azalır. Doğum yerlerine göre Fransız Müslüman milletvekillerinden ikisi Metropolitan Fransa'da (Dagoma ve Khirouni) dünyaya gelmişken Bouziane Cezayir hala Fransa'nın parçası iken (1953) Oran'da doğmuştu ve Amirshahi ise Fransa dışında (Tahran, İran) doğan tek vekildi.

Fransa'nın saygın ulusal kamuoyu yoklamalarına göre “Fransız Müslüman kadın ve erkeklerin yüzde 70'inin tüm yaş aralıklarında bütün bir ay boyunca (Ramazan) oruç tuttuklarını ileri sürdüklerini” Claire Adida, David Laitin ve Marie-Anne Valfort bu konu üzerine²⁵ son çıkan kitaplarında belirtmişlerdir. Aynı kamuoyu yoklamasına göre “Fransa'daki Müslümanların yüzde 39'u düzenli olarak günde beş vakit namaz kılarken yüzde 74'ü düzenli olarak sadece helal et satın alıyor.”²⁶ “Fransa'da dindar Müslüman kadınların yaklaşık üçte biri” de başörtüsü kullanıyor.²⁷

Bu rakamlar özellikle Fransa'daki gayrimüslim çoğunlukla karşılaştırıldığında Müslümanlar arasında görünür dindarlığın nispeten yüksek düzeylerde seyrettiğini kanıtlamaktadır. Örneğin aynı rakamlara dayanarak İslami başörtüsü kullanan kadınlar Fransız Parlamentosunda orantılı temsil edilseydi yaklaşık yedi başörtülü kadın milletvekili olabilirdi. Şu anda bu sayı sıfır iken daha önceki yasama dönemlerinde de hiç başörtülü Müslüman kadın parlamento üyesi yoktu. Benzer şekilde Metropolitan Fransa'da yaşayan Müslümanların beşte ikisi günde beş vakit namaz kıldıklarını ileri sürerken günlük namazları kıldığını öne süren Fransa ana karasından tek bir Müslüman milletvekili olmamıştır.

Kısacası Fransa'daki Müslüman azınlığın önemli bir kısmını dindar muhafazakarlar oluştursalar da Fransız Parlamentosunda dindar muhafazakar Müslüman bulunmamaktadır. Bu durum Fransa'da Müslüman azınlığın temsilinde her iki cinsiyet grubunda da hüküm süren önemli bir demokratik temsil açığını

25. Claire L. Adida, David D. Laitin, Marie-Anne Valfort, *Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies*, (Harvard University Press, Cambridge, MA: 2016), s. 83; Kamuoyu yoklaması ve takip eden dipnotlar için bkz. Jerome Fourquet, “Analyse 1989-2011: Enquete Sur L'implantation et L'evolution de l'Islam de France”, (2011), <https://fr.slideshare.net/haou13/enquete-sur-limplantation-et-lvolution-de-lislam-de-france-34-pages>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

26. Adida, Laitin ve Valfort, *Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies*, s. 84.

27. Adida, Laitin ve Valfort, *Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies*, s. 82.

işaret etmektedir. Fransız Parlamentosunda seküler Müslüman milletvekili sayısının giderek arttığı gerçeği şüphesiz iyi bir haberdir zira bahsi geçen vekiller azınlıkların çok büyük bir kesimini meydana getirmektedir. Ancak seküler parlamentolere ilaveten halen dindar muhafazakar Müslüman milletvekili yoktur ve bu büyük bir sorundur.

Fransa 2010-2017 arasında etnik ve dini ifadeyi hedef alan pek çok girişime, doğrudan İslam ve Müslüman azınlıklarla ilgili siyasi tartışmalara tanıklık etti. Örneğin Ağustos 2016'ya kadar en az on beş Fransız kasabasında Müslüman kadınların tasarladıkları ve rağbet ettikleri bir tür mayo olan "burkini"nin giyilmesi yasaklandı.²⁸ Özellikle münakaşalı bir karşılaşma sırasında "silahlı polis memurları Nice'te uygulanan burkini yasağı kapsamında plajda bir kadını üstündeki giysilerinin bir kısmını çıkarması için zorladı."²⁹ Olay Fransa'da İslami dindarlığın çeşitli sembollerine karşı idari ve yürütme yasaklarının getirildiği siyasi, nahoş bir "geleneğin" en son dışı vurumuydu. Sözü edilen yasaklara okullarda başörtüsünü yasaklayan ünlü 2004 mevzuatı ile kadınların kamusal alanda peçe kullanmasını yasaklayan 2011 kararnamesi de dahildir.³⁰

2015 Müslüman azınlık için özellikle zordu. Teröristler Ocak'ta *Charlie Hebdo* dergisine ve Kasım'da Bataclan tiyatrosuna düzenledikleri saldırılarda aralarında Fransız Müslümanların da bulunduğu birçok Fransızın ölümüne sebep olurken saldırılar Müslüman azınlıklar üzerindeki baskının ve camilere polis baskınlarının artmasına yol açtı ve ayrıca "camilere en az 63 saldırı düzenlendi."³¹ Bu durum teröristlerden çoğunun sosyoekonomik açıdan sıkıntılı Fransız banliyölerinde doğup büyüdüğü, çoğunun camilere düzenli gitmedikleri, tipik dindar muhafazakar olarak değerlendirilemeyecekleri ve daha çok radikalizmin bazı biçimlerini deneyimlemiş akli karışık gençler oldukları gerçeğine rağmen yaşandı. Michel Houellebecq, Eric Zemmour ve Alain Finkelkraut'un kitapları gibi en çok satan İslamofobik kitapların yükselişi büyük ihtimalle İslamofobik ön yargıların kamusal alanda güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.³²

İş gücü piyasasında Müslümanların maruz kaldığı yapısal ayrımcılık muhtemelen Fransa'da sıradan Müslümanların günlük hayatları üzerinde yürürlükte

28. Lauren Said-Moorhouse, "Burkini Ban: Police in Nice Force Woman to Remove Part of Clothing", CNN, 25 Ağustos 2016.

29. Said-Moorhouse, "Burkini Ban: Police in Nice Force Woman to Remove Part of Clothing"

30. "Full-face Veils Outlawed as France Spells Out Controversial Niqab Ban", *The Guardian*, 3 Mart 2011.

31. Olivier Esteves, "Islamophobia in France: National Report 2015", ed. Enes Bayraklı ve Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2015*, (SETA Rapor, İstanbul: 2016), s. 173. Terörle mücadele tedbirlerinin Müslüman azınlık üzerindeki çok olumsuz sonuçları için bkz. s. 169-176.

32. Esteves, "Islamophobia in France: National Report 2015", s. 171-172.

olan Müslüman karşıtı kamusal söylemin en önemli olumsuz boyutudur. Claire Adida, David Laitin ve Marie-Anne Valfort iş gücü piyasasında Müslüman karşıtı ayrımcılığın var olup olmadığını ve ne ölçüde var olduğunu ölçmek üzere bir deney yaptılar. Adida, Laitin ve Valfort bir “eşleşme stratejisi”ni esas alarak öz geçmişlerine neredeyse birbirinin aynı özelliklerin yansıtıldığı ve sadece ilk isimleri farklı iki Fransız Afrikalı (Marie Diouf ve Khadija Diouf) kişi kurguladılar. Diouf bilinen bir Afrikalı-Senegalli soyadıdır; bu şekilde araştırmacılar hem Afrika karşıtı ön yargıyı kontrol ediyor hem de Ortadoğulu Müslümanlara göre “daha az Müslüman” addedilen Afrikalı Müslümanların daha az seviyede ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığını test ediyorlardı.

Sonuçlar çarpıcıydı öyle ki “Marie Diouf’un aldığı her 100 olumlu cevaba karşın Khadija Diouf sadece 38 olumlu cevap aldı –ya da 2,5 katı daha az.”³³ Çıkan sonucun sadece Afrikalı Müslüman kadınların Afrikalı Hristiyan kadınlarla karşılaştırılarak maruz kaldıkları ayrımcılığın seviyesi olduğu dikkate alındığında Arap Müslüman kadın ve erkeklerin iş gücü piyasasında daha da yoğun ayrımcılıktan muzdarip oldukları düşünülebilir. Kısacası iş gücü piyasasında Fransız Müslümanlara karşı göze çarpan ayrımcılık muhtemelen sıradan Müslümanların netice itibarıyla maruz kaldıkları en önemli adaletsizliktir.

Fransa’daki Müslüman azınlığı doğrudan ilgilendiren bu etnik-dini gelişmelere rağmen genel olarak Fransız Müslüman milletvekilleri görünürde İslam ve Müslüman aleyhtar girişimler (burkini yasağı vb.), eğilimler (artan cami saldırıları vb.) ve yapısal ayrımcılığa (iş gücü piyasasında Müslümanlara karşı ayrımcılık vb.) karşı herhangi bir sosyal protesto hareketi ya da siyasi meydan okumaya öncülük etmediler. ABD’deki gibi diğer durumlarda sivil hakların gelişmesinde azınlık milletvekillerinin üstlendikleri önemli roller dikkate alındığında bu biraz şaşırtıcıdır. Yine de Fransız yasama organında Müslüman üyelerin sayısının arttığı ve Müslüman azınlığın Fransa’da ekonomik ve kültürel ayrımcılığı dramatik düzeyde tecrübe ettikleri düşünüldüğünde ülkede Müslüman sivil haklar hareketinin gelecekteki görünümüne dair ihtiyatlı iyimser olmak için sebep vardır.

Fransız siyasetinde Müslümanların temsili üzerine bir tartışma Cezayir’in sömürgeleştirilmesi ve Cezayir Bağımsızlık Savaşı’nın (1954-1962) Fransız siyaseti ve toplumunda meydana getirdiği ağır travmaya en azından birkaç referans

33. Claire L. Adida, David D. Laitin ve Marie-Anne Valfort, “Identifying Barriers to Muslim Integration in France”, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Cilt: 107, Sayı: 52, (2010), s. 22388.

verilmezse eksik kalır. Cezayirli Fransız ordusu ile Cezayir Milli Kurtuluş Cephesi (FLN) arasındaki askeri çatışmada yüz binlerce Müslüman öldürüldü. Cezayir nüfusunun yaklaşık yüzde 90'ını oluşturan kabaca dokuz milyon Cezayirli Müslümana oy kullanma hakkı ve vatandaşlık verilmezken Fransızların Cezayir'i Fransa'nın bir parçası olarak elde tutma gayreti en nihayetinde başarısızlıkla sonuçlandı.³⁴ Cezayir Savaşı'nın kitlesel şiddeti ve kasıtlı zulümüyle gerçek bir hesaplaşma –önemli savaş suçlarında Fransız devletinin kabahatini alenen kabul etmesi de dahil– eşit vatandaşlık ve Müslüman azınlığın kırılan onurunun tamiri yolunda önemli bir adım olabilir.

Sonuç olarak Fransa'da Müslüman azınlığın siyasi temsili Avrupa ülkelerinde gözlenen birçok kalıp ve eğilimi özetler hatta başka ülkelerde gözlenenenden daha çarpıcı bir şekilde altını çizerek. Fransa hem mutlak anlamda hem de göreceli olarak Batı'da en büyük Müslüman azınlığa sahip ülkedir. Hal böyleyken Müslüman azınlık iç siyasette son derece yetersiz temsil edilmektedir. Müslüman azınlık nüfusunun göreceli büyüklüğü dikkate alındığında Fransız Parlamentosunda yaklaşık 49 Müslüman milletvekilinin olması gerekmektedir. Halbuki seçim dönemine bağlı olarak Müslüman vekili sayısı sıfır ve sekiz arasındadır.

İkincisi 2012-2017 döneminde bütün Müslüman parlamento üyeleri Sosyalist Parti'dendi. Bu ise sosyalist tekelin veya en azından Müslüman azınlığın temsilinde sosyalist hakimiyetin göstergesidir. Bu durum aynı zamanda Fransa'da çoğu etnik-ırksal ve dini azınlığın tercihleriyle de örtüşmektedir. Örneğin 2007 cumhurbaşkanlığı seçiminde Afrikalı ve Mağripli Fransız seçmenin yüzde 80'i Nicolas Sarkozy'ye karşı sosyalist aday Segolene Royal'i desteklemiştir.³⁵

Üçüncüsü Müslüman milletvekilleri arasında kadınlar önemli ölçüde daha fazla temsil edilmektedir. Fransız siyasetinde kadınların genel olarak dikkate değer yetersiz temsili düşünüldüğünde bu durum özellikle çarpıcıdır.

Dördüncüsü Fransa'da Müslüman azınlıklar çok büyük sosyoekonomik ayrımcılıktan dini ibadetlerine karşı hukuki-siyasi engellere ilaveten Cezayir Savaşı sırasında işlenen insanlık suçlarının derin travmasından muzdariptir. Hal böyleyken Müslüman milletvekillerinin Müslüman azınlıkları ilgilendiren bu gibi belli başlı meselelere ilişkin siyasi veya sosyal bir harekete öncülük etmedikleri görülmektedir. Takip eden örnek olay incelemeleri Fransız siyasetinde

34. Şener Aktürk, "Religion and Nationalism: Contradictions of Islamic Origins and Secular Nation-Building in Turkey, Algeria, and Pakistan", *Social Science Quarterly*, Cilt: 96, Sayı: 3, (2015), s. 778-806.

35. Vincent Tiberj, "3.2 France", ed. Karen Bird, Thomas Saalfeld ve Andreas M. Wüst, *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*, (Routledge, New York: 2011), s. 69.

Müslüman azınlık temsilinin bahsi geçen karakteristiklerinin yalnızca Fransa'ya özgü olmadığı ve Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmındaki Müslüman azınlık temsilinin de karakteristiklerini de taşıdığını göstermektedir.

TABLO 1. FRANSIZ ULUSAL MECLİSİNDE MÜSLÜMAN MİLLETVEKİLLERİNİN BEKLENEN VE GERÇEK SAYISI (2010-2017)							
Yasama Dönemi	Toplam Milletvekili Sayısı	Müslümanların Fransa Nüfusuna Oranı (Yüzde)	Müslüman Milletvekillerinin Mecliste Beklenen Sayısı	Müslüman Milletvekillerinin Meclisteki Gerçek Sayısı	Müslüman Temsil Oranı (Gerçek/Beklenen Müslüman Milletvekili Sayısı)	Solcu (Sayı ve Yüzde)	Kadın (Sayı ve Yüzde)
2010-14	577	8,55	49	0	0	-	-
2014-17	577	8,55	49	4	0,08	4 (%100)	3 (%75)
2017-Bugün	577	8,55	49	8	0,18	Ortayolcu/ Merkezci *	2 (%25)

* Sekiz Müslüman milletvekilinden altısı mükemmel bir ortayolcu/merkezci olarak tanımlanan ve açıkça solcu ya da sağcı olarak kimliklendirilemeyen Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un liderlik ettiği La République en Marche'tandır. Diğer iki Müslüman milletvekili Meclisteki benzer şekilde ortayolcu olan Mouvement Démocrate et Apparentes grubundandır. Bu partilerden birini ya da ikisini sağ veya sol kanat olarak sınıflandırmanın yanlış olduğu eleştirisi getirilebilir.

İSPANYA

Bin Yıldan Uzun İslam Tarihine
Rağmen Sıfır Müslüman Temsili

İspanya en az sekiz asır (8-16. yüzyıllar) çok sayıda Müslümana ve bir İslam medeniyetine ve halen bir milyondan fazla Müslümana sahip olmasına rağmen 2014 itibarıyla İspanya Parlamentosunda tek bir Müslüman kökenli milletvekili olmamıştır. Bu durum sonraki seçim döneminde de değişmemiş ve Haziran 2017 itibarıyla İspanya Meclisinde tek bir Müslüman asıllı üye bulunmamaktadır. Temmuz 2014 itibarıyla Müslümanlar İspanya nüfusunun yüzde 2,3'ünü oluşturuyordu ve orantılı temsil edilselerdi bu rakam 350 üyeli İspanya Parlamentosunda 9 milletvekiline karşılık gelecektir. Yukarıda bahsedildiği gibi bu biraz şaşırtıcıdır çünkü bütün Batı Avrupa ülkeleri içinde İspanya büyük ihtimalle İslam medeniyeti ve Müslüman halklarla en yoğun karşılaşma ve en derin etkileşimi yaşamıştır.

Ancak daha önce tartışılan Fransa (1830'dan itibaren Cezayir'deki Fransız illeri) ve Avusturya (Bosna Hersek'in 1878'de işgali ve 1908'de ilhaki) örnekleri Müslüman nüfuslarla uzun süreli tarihi bir aşinalık veya bağın Müslüman azınlık temsiline artmasını gerektirmediğini hatta Müslüman azınlık temsiline asırlık mitler, korkular, travmalar ve kamusal alanda İslamofobik imgelerin geri dönüşü-

müyle (örneğin Viyana Kuşatması) önlediğini veya bastırıldığını göstermiştir. Bu nedenle bazı araştırmacılar İspanya'da "Müslüman anlamına gelen 'Moor'a karşı ayrımcılığın Endülüs dönemine dayandığını ve 15. yüzyılda yarımadanın Hristiyan krallıklar tarafından fethine kadar devam ettiğini"³⁶ ileri sürmektedir.

İspanya Parlamentosunda Müslüman asıllı hiçbir milletvekili yoktur. İspanyol Müslümanların siyasi tercihleri veya partizan ilişkileri üzerine çok az ve sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Bir İspanyol kamuoyu yoklamasında³⁷ "göçmenlere oy kullanma hakkına sahip olsalar parti tercihlerinin ne olacağı" sorulmuştur. Bu anket Barselona ve Madrid'deki diğer göçmenlerin yanı sıra Faslıları da kapsamış ve bu iki şehir muhtemelen bugün İspanya'da yaşayan en büyük Müslüman azınlığa sahiptir. Anket sonuçlarına göre Barselona ve Madrid'deki Faslı göçmenlerin –sırasıyla– yüzde 42'si ve yüzde 56'sının tercihleri İspanya'nın ana sosyalist partisinden (Partido Socialista Obrero Espanol [PSOE], Halkın Sosyalist Partisi) yanadır. Buna karşın ikinci en fazla rağbet gören seçenek olan muhafazakar PP Barselona ve Madrid'de Faslı göçmenlerin –sırasıyla– yalnızca yüzde 3 ve yüzde 7 desteğini almıştır.³⁸

Faslı göçmenlerin büyük bir kısmı (Barselona'da yüzde 46 ve Madrid'de yüzde 33) herhangi bir siyasi parti için tercihte bulunmamıştır. Bu İspanyol siyasi sisteminden gerçek bir uzaklaşmanın veya sisteme yeterince yakınlık duyulmadığının işareti olarak yorumlanabilir. Yine de Faslı göçmenler ezici çoğunlukla İspanyol sosyalist partisi PSOE ile neredeyse tekel derecesinde partizanca bir ilişkileri olduğunu ifade etmişlerdir ki bu durum Fransa gibi diğer büyük Batı Avrupa demokrasilerinde daha önceki seçim dönemlerinde –Fransada en azından 2017 seçim dönemine, Almanya'da en azından 2000'lerin başlarına kadar– gözlenen örüntüyle uyum göstermektedir.

36. Alfonso Casani Herranz, "Islamophobia in Spain: National Report 2015", ed. Enes Bayraklı ve Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2015*, (SETA Rapor, İstanbul: 2016), s. 468.

37. Santiago Perez-Nievas, "Party Choices Among Immigrants and Visible Minorities in Comparative Perspective: 3.11 Spain", ed. Karen Bird, Thomas Saalfeld ve Andreas M. Wüst, *The Political Representation of Immigrants and Minorities*, (Routledge, New York: 2015), s. 96.

38. Perez-Nievas, "Party Choices Among Immigrants and Visible Minorities in Comparative Perspective: 3.11 Spain".

İTALYA

Bin Yıldan Uzun
Bir İslam Tarihine Rağmen
Neredeyse Sıfır Müslüman Temsili

Özellikle Sicilya ve Güney İtalya'nın bazı kısımlarında en az 400 yıllık bir süre boyunca (9-13. yüzyıllar) çok sayıda Müslüman ve bir İslam medeniyetine ve günümüzde de yaklaşık 1,5 milyon Müslüman nüfusa sahip olmasına rağmen İtalya'da 2014 itibarıyla yalnızca bir Müslüman kökenli milletvekili olmuştur. O vakitler İtalya nüfusunun yüzde 2,45'ini teşkil eden Müslümanlar orantılı temsil edilmiş olsaydı bu rakam 630 üyeli İtalyan Parlamentosunda 16 Müslüman asıllı milletvekiline denk düşerdi.

2014 itibarıyla 1983 Fas doğumlu gazeteci Khalid Chaouki İtalyan Parlamentosunda nispeten genç tek Müslüman milletvekiliydi.³⁹ Chaouki İtalyan siyasetinde hazırladığı anayasa reform paketinin halk oylamasında reddedilmesi üzerine Aralık 2016'da görevinden istifa eden Başbakan Matteo Renzi liderliğindeki merkez-sol Demokrat Parti'nin (Partito Democratico, PD) üyesidir. ÖVP'den Avusturyalı Müslüman milletvekili Asdin Habbassı'nın etnik-dini profiline biraz

39. Khalid Chaouki'nin web sitesi için bkz. <http://www.khalidchaouki.it>, (Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017).

benzer şekilde Chaouki de kendini dini anlamda da Müslüman olarak tanımlar; gençliğinden beri İslami organizasyonlara katılmış ve İtalya'nın Genç Müslümanları adlı derneğin kurucularından biridir.

Dolayısıyla Chaouki Kıta Avrupası'nda az-çok dini muhafazakar profile sahip ender Müslüman milletvekilleri arasındadır. Hatta kendisi büyük bir Müslüman kesimi ilgilendiren ve ikinci nesil göçmenlerin vatandaşlık almasını hızlandırıp kolaylaştıracak yeni vatandaşlık mevzuatının ortaya koyulmasında rol oynamıştır.⁴⁰ Son olarak Chaouki ayrıca "Roma için cami inşası"⁴¹ ile ilgili tartışmalar gibi Müslüman azınlığın özellikle dini ihtiyaçlarıyla doğrudan ilgilenmektedir.

İspanya örneğiyle bir parça benzerlik gösteren İtalya ve özellikle İtalya'nın Sicilya Adası dört asırlık (9-13. yüzyıl) İslam mirasına sahiptir. Bu miras İslam'ın dini, kültürel ve medeniyet kimlikleri ile İtalya'nın ulusal, Sicilya'nın bölgesel kimlikleri arasındaki ilişkiyi karmaşık hale getirmektedir. Örneğin Sicilya'nın Arap-İslam emirlerinin şerefine İtalyan aydın Pietrangelo Buttafuoco İslam'ı kabul ederek (veya kendi deyişiyle atalarının Sicilyalı İslam'ına geri dönerek) Sicilyalı Cafer adını almıştır.⁴² İtalya'nın özellikle Sicilya'nın İslam mirasını ve Müslüman dindar kimliğini eş zamanlı olarak ve açıkça kabullenmesi Müslüman azınlığın eşit vatandaşlığının kabulüne doğru atılmış gelecek vadeden ileri bir adım olabilir. Yine de bugün itibarıyla İtalya'da Müslüman azınlığın siyasi temsil oranı Avrupa'da en düşük temsil oranları arasında yer almaktadır.

40. "Interview with Mr. Khalid Chaouki, Italian MP from Moroccan Descent", CCME, 24 Ekim 2015, <http://www.ccme.org.ma/en/interviews/46003>, (Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017).

41. "A Mosque for Rome?", <http://www.khalidchaouki.it/khalidchaouki/?p=15304>, (Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017).

42. Francesco Maria Del Vigo, "Allah Conquista Buttafuoco: 'Chiamatemi Pure Giafar'", *Il Giornale*, 8 Nisan 2015, <http://www.ilgiornale.it/news/politica/allah-conquista-buttafuoco-chiamatemi-pure-giafar-1114089.html>, (Erişim tarihi: 28 Temmuz 2017).

ALMANYA

Temsilde Çeşitliliğe Rağmen Dindar Muhafazakarların Dışlanması

İtalya ve İspanya'nın aksine Almanya'da yüzlerce yıl Müslüman azınlıklar bulunmamıştır. Fransa ve Avusturya'dan farklı olarak (Fransa'nın Cezayir'i ve Avusturya'nın Bosna'yı ilhakı gibi) Almanya bir asırdan uzun bir süre önce toprak ilhak edip azımsanmayacak kadar Müslüman azınlık da kazanmış değildir. Almanya'nın Müslüman azınlığı görece yeni bir Müslüman azınlıktır ve 1960'larda savaş sonrası işçi göçünün sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Almanya bu bakımdan Avusturya, Fransa, İtalya ve İspanya'dan ayrılır.

Mutlak sayı olarak Almanya yaklaşık 3 milyon 850 bin ile Avrupa'da ikinci en büyük Müslüman azınlığa sahiptir. Bu rakam 2014 itibarıyla Almanya nüfusunun yüzde 4,66'sına karşılık gelmektedir. Eğer Müslümanların temsili genel nüfus içindeki paylarıyla orantılı olsaydı 634 üyeli Almanya Parlamentosunda (Bundestag) Müslüman asıllı milletvekillerinin sayısının 29 veya 30 olması gerekirdi. Ancak 2014'te Bundestagın 12 Müslüman üyesi vardı. Yine de 8 Müslüman kökenli vekilin bulunduğu bir önceki yasama dönemiyle kıyaslandığında bu çok önemli bir gelişmedir.

Müslüman asıllı milletvekilleri Alman siyasetinde ilk kez 1980'lerin başlarında sosyal demokrat SPD ve Yeşiller Partisi'nde boy gösterdiler. Müslümanların ilk SPD ile özdeşleşmeleri büyük oranda Müslüman asıllı kişilerin neredeyse tamamının Almanya'ya 1960'larda misafir işçi programlarıyla gelmeleri gerçeğinden kaynaklanıyordu. Bu itibarla Müslüman kökenlilerin tamamı aslında doğası gereği "işçiler" veya "emekçiler"den (ve/veya eşlerinden dolayısıyla işçi sınıfı ailelerinin çocuklarından) oluşuyordu.⁴³ Müslüman azınlık temsiline ideolojik farklılaşmaya uğramasıyla SPD ile başlangıçtaki özdeşleşme çok yavaş bir şekilde fakat muntazaman aşındı.⁴⁴ Tedrici aşınma, ideolojik çeşitlenme, beş ana siyasi partinin hepsinin Müslüman seçmeni kendilerine çekmeye çalışmaları ve en sonunda Müslüman asıllı kişileri aday göstermelerine rağmen SPD yine de Almanya'daki Müslüman azınlık için birkaç on yıl boyunca en rağbet gören siyasi parti olmaya devam etti.

2013-2017 yasama dönemi itibarıyla Müslüman asıllı 13 milletvekili Bundestaga seçildi: Sevim Dağdelen, Ekin Deligöz, Karamba Diaby, Cemile Giousof, Metin Hakverdi, Cansel Kızıltepe, Özcan Mutlu, Omid Nouripour, Cem Özdemir, Mahmut Özdemir, Aydan Özoğuz, Azize Tank ve Gülistan Yüksel. Bu rakamın o güne dek en yüksek Müslüman asıllı milletvekili sayısı olduğunun vurgulanması gerekir ve raporun başında açıkça dile getirildiği gibi etnik kültürel anlamda Müslüman kökenlilerin isme dayalı tanımı kullanılarak elde edilen bir rakamdır. Tersine bazı haber kaynakları yukarıdaki 13 milletvekilinden altısının (Deligöz, Giousouf, Mutlu, Nouripour, C. Özdemir ve Özoğuz) kendilerini Müslüman olarak tanımladıklarından söz ederken adı geçen milletvekillerinden sadece üçü Bundestag web sitesinde dini kimliklerini "Müslüman" olarak kaydetmişlerdir.⁴⁵

Müslüman asıllı milletvekillerinden altısı (Diaby, Hakverdi, Kızıltepe, M. Özdemir, Özoğuz ve Yüksel) sosyal demokrat SPD, dördü (C. Özdemir, Deligöz, Mutlu ve Nouripour) Yeşiller Partisi, ikisi de (Dağdelen ve Tank) sosyalist Sol Parti'den (Linke) seçilmişlerdir. Cemile Giousouf merkez-sağ bir partiden (Hristiyan Demokrat Birliği, CDU) seçilen tek Müslüman milletvekilidir. Liberal demokrat FDP 2013-2017 yasama döneminde Bundestaga Müslüman kökenli parlamenter göndermeyen tek parti olmuştur. Bundestag web sitesindeki parti listelerine

43. Aktürk, *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey*, s. 47-72.

44. Aktürk, "Turkish Minority in German Politics".

45. Greg Wilford, "All of Germany's Muslim MPs Voted in Favour of Same-sex Marriage", *The Independent*, 2 Temmuz 2017.

bakılarak adı geçen milletvekillerinin partilerle yakın ilişkileri ve parti mensubiyetleri konusunda altı örüntü gözlemlenebilir: ideolojik çeşitlilik, profesyonellik, etnik-ulusal köken, kadın-erkek dağılımı ve dini özdeşleşme oranı.

Birincisi Müslüman kökenli milletvekillerinin neredeyse yarısı (13'ten 6'sı) sosyal demokrat SPD'ye mensuptur ve SPD'liler dahil hemen hepsi (13 milletvekilinin 12'si) merkezin solundaki (yeşiller, sosyal demokrat ve sosyalist) partilerden seçilmişlerdir. Bu yüzden Alman Federal Meclisinde Müslüman azınlıkların siyasi temsili ezici üstünlükle veya tekele yakın derecede sol partilerin hakimiyetindedir. Tablodaki tek istisna Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinden Türk asıllı Müslüman kadın CDU milletvekili Cemile Giousouf'tur.

Bu gözlem aynı konuda daha önce vardığım sonuçla uyumludur: Alman siyasetinde Türk azınlığın temsili orantısız şekilde solcudur.⁴⁶ Müslüman kökenli milletvekillerinin partilere göre çeşitliliği –Bundestagdaki beş büyük siyasi partinin dördünün (CDU, Yeşiller, Sol ve SPD dahil olmak üzere) Müslüman kökenli milletvekili olması– benim Alman siyasetinde Türk temsiline (tüm Türk milletvekillerinin ismen Müslüman kökenli sayıldığını göz önüne alırsak) ideolojik olarak çeşitlendiği yönünde geçmiş bulgularıyla uyum içerisindedir. Ayrıca Alman siyasetinin başlıca partilerinden FDP'nin de önceki yasama döneminde (2009-2013) Türk-Müslüman asıllı bir milletvekili (Serkan Tören) çıkarıldığı da not edilebilir. Dolayısıyla Alman siyasetinin beş ana partisinin tamamı halihazırda veya çok yakın geçmişte Bundestaga Müslüman asıllı milletvekili göndermiştir.

Müslüman kökenli milletvekillerinin partilerle ilişkilerine göre dağılımı geniş çapta Müslüman asıllı göçmenlerin oy kullanma eğilimiyle paralellik göstermektedir. Andreas M. Wüst'e göre "Eski işçi göçmenlerin ve onların soyundan gelenlerin en büyük kısmı –vatandaşlığa kabul edilmiş Türk kökenliler– bariz bir şekilde SPD'yi (yüzde 60'tan fazla) ve Yeşiller'i (yüzde 20'den fazla) tercih etmektedir."⁴⁷ Benzer şekilde Bundestagdaki 13 Müslüman kökenli milletvekilinden 10'u (yüzde 77) SPD veya Yeşiller'den seçilmiş olup SPD Bundestaga 6, Yeşiller 4 Müslüman asıllı üye göndermiştir. Bu rakamlar Wüst'ün tahmin ettiği gibi Müslüman asıllı göçmenlerin oy kullanma örneklemeyle büyük ölçüde uyumludur.

46. Aktürk, "Turkish Minority in German Politics", s. 66-68.

47. Andreas M. Wüst, "Chapter 3: Party Choices Among Immigrants and Visible Minorities in Comparative Perspective-Germany", ed. Karen Bird, Thomas Saalfeld ve Andreas M. Wüst, *The Political Representation of Immigrants and Minorities*, (Routledge, New York: 2015), s. 91.

İkincisi aynı yasama döneminde Müslüman asıllı milletvekillerinin mutlak çoğunluğu (13 milletvekilinin 7'si, yüzde 53,8'i) kadındır ki bu da aynı dönemde Bundestag genelinde kadınların temsil oranından dikkate değer derecede yüksek bir orandır (yüzde 36,5).⁴⁸ Dört partinin tamamında Müslüman asıllı kadın siyasetçiler vardır (üç SPD'den, iki Sol Parti'den, bir Yeşiller'den ve bir CDU'dan). Nitekim Sol Parti ve CDU'nun Müslüman kökenli milletvekillerinin tamamı kadındır. Bir başka deyişle CDU ve Sol Parti Meclise hiç Müslüman asıllı erkek üye göndermemiştir. Bu tespit de benim geçmişte Alman siyasetinde Türk azınlığın orantısız biçimde kadınlar tarafından temsil edildiği şeklinde vardığım sonuçla uyumludur.

Aslında Türkiye kökenli olmayan Omid Nouripour ve Karamba Diaby çıkarıldığında geriye kalan Türkiye-Müslüman asıllı 11 milletvekilinin 7'si (yüzde 63,6) kadındır. Bu örüntü sonraki seçim döneminde de tekrar etmiştir. 2017'de Bundestaga seçilen 19 Müslüman asıllı milletvekilinden (Türk ve Türk olmayanlar dahil) 12'si (yüzde 63) kadındır. Müslüman azınlık milletvekilleri arasında kadınların aşırı temsiliyle ilgili muamma muhtemelen parti lider kadroları ve gazetçilerinin giriştiği yukarıda söz edilen siyaset mühendisliğinin bir sonucudur. Bu kafa karıştıran gerçekliğe gelince Abdülkadir Sinno'nun 2008'deki "Müslüman milletvekilleri arasında kadınların aşırı temsili büyük ihtimalle nispi temsil sistemlerinde; parti liderlerinin kendi listelerindeki azınlık üyelerinin seçiminde çok fazla söz sahibi olmaları ve kendilerinin Müslümanların asimilasyonu vizyonlarına uyumlu liberal Müslüman kadınları seçmeleri (aday göstermeleri) nedeniyledir" şeklindeki sözlerine katılıyorum.⁴⁹

Üçüncüsü 2013-2017 yasama döneminde Müslüman asıllı milletvekillerinin ezici çoğunluğu yani 13 vekilden 11'i (yüzde 85) Türk asıllıdır. Diğer iki Müslüman kökenli milletvekili İran ve Senegal asıllıdır. Aslında Senegal asıllı Karamba Diaby 2013'te seçildiğinde Alman Parlamentosunun ilk Afrikalı veya siyahi üyesi olmuştur. Bu da önceki yasama dönemleriyle uyum içindedir. İranlı ve Senegalli milletvekillerinin Alman Parlamentosuna girişi Müslüman azınlık temsilini etnik açıdan bugüne kadar olandan daha fazla çeşitlendirmiştir. Almanya'daki Müslüman göçmenlerin çoğunun memleketi İran gibi çok partili demokrasi olmayan ülkelerdir dolayısıyla bu ülkelerden Almanya'ya göç edenler özellikle çok partili siyasete aşina olmayabilir. Türk göçmenler ise diğer Müs-

48. Deutscher Bundestag, *Facts: The Bundestag at a Glance*, s. 7, <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80140000.pdf>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

49. Sinno, *Muslims in Western Politics*, s. 76.

lüman göçmenlerden daha fazla rekabetçi çok partili siyasete alışkın olabilirler çünkü Türkiye’de 1946’dan daha öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda 1908’den beri rekabetçi çok partili seçimler düzenlenmektedir.

Dördüncüsü Alman Parlamentosunda Müslüman milletvekillerinin sayısı tedrici ama istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Müslüman asıllı parlamento üyelerinin sayısı 1994-1998’de 2 iken 1998-2005’te 3’e ve 2005-2009’da 5’e yükselmiştir. Müslüman kökenli vekillerin sayısı son üç seçim döneminde dikkate değer şekilde artmıştır. 2009-2013 yasama döneminde 8 Müslüman parlamenter varken bu sayı 2013-2017 döneminde 13’e ve 2017-2021 yasama döneminde 19’a yükselmiştir.

Beşincisi Müslüman asıllı birinin bir kez milletvekili seçildiğinde sonraki seçim dönemlerinde muhtemelen yeniden seçileceği gözlenebilir bir gerçektir. Örneğin Yeşiller Partisi’nden Ekin Deligöz ilk kez 1998-2002 yasama döneminde (14. yasama dönemi) milletvekili seçilmiş daha sonra 2002-2005, 2005-2009, 2009-2013, 2013-2017 ve 2017-2021 dönemlerinde de tekrar seçilmiştir. Bu durumda Deligöz Bundestagda son altı yasama döneminde (1998’den beri) kesintisiz varlığını korumuştur. Keza Cem Özdemir (Yeşiller), Sevim Dağdelen (Sol), Lale Akgün (SPD) ve Aydan Özoğuz (SPD) da iki veya daha fazla yasama dönemi için seçilmişlerdir. Müslüman asıllı milletvekillerinin birden fazla dönem hizmet etmesine ilişkin bu durum profesyonel bir siyasetçiler sınıfının ortaya çıkışının delilidir.

Altıncısı ve bu rapordaki kilit argümanlarımla biraz daha doğrudan ilişkili olarak Müslüman kökenli milletvekillerinin yalnızca küçük bir azınlığı (13 vekilden 4’ü, yüzde 30,8’i) 2013-2017 yasama döneminde Bundestagın online dizininde kendilerini Müslüman olarak tanımlamışlardır. Bu milletvekilleri Ekin Deligöz (Yeşiller), Cemile Giousouf (CDU), Omid Nouripour (Green) ve Aydan Özoğuz’dur (SPD). Bu karşın Müslüman olmayan Bundestag üyelerinin üçte ikisi kendilerinin Protestan (Evanjelik) veya Katolik olduğunu belirtmektedir.

Başka bir ifadeyle Hristiyan parlamenterlerin üçte ikisi dini mezhepsel mensubiyetlerini açıklama yoluna giderken Müslüman kökenli milletvekillerinin yalnızca üçte biri bunu tercih etmektedir. Bu, Almanya’da Müslüman olmayanlarla (Hristiyan) karşılaştırıldığında Müslüman asıllı parlamenterlerin İslam ile özdeşleşmeyi reddetme derecelerinin önemli bir göstergesidir. Müslüman kökenli milletvekilleri arasında kendini açıkça İslam’la özdeşleştirmenin düşük seviyede oluşu dindar muhafazakarların nispeten dışlanmasının bir diğer işareti olarak yorumlanabilir.

Yine de geriye kalan dokuz Müslüman asıllı milletvekilinin herhangi bir dini mensubiyet belirtmemesi ayrıca kayda değer. Ancak bu vekiller kendilerini bazı gayrimüslim kökenli parlamenterler gibi (örneğin Sol Parti'den Thomas Nord) “dini/mezhebi yok” veya “ateist” şeklinde tanımlama yoluna da gitmemişlerdir. Son olarak 2013-2017 yasama döneminde Alman milletvekilleri arasında İslam'dan başka Musevi veya Hristiyanlıktan farklı diğer dinlere mensup üye bulunmuyordu.

Eylül 2017 seçimlerinde üç siyasi partiden toplam 19 Müslüman milletvekili seçilmiştir: Aydan Özoğuz, Metin Hakverdi, Mahmut Özdemir, Cansel Kızıltepe, Karamba Diaby, Yasmin Fahimi, Gülistan Yüksel ve Elvan Korkmaz SPD'den; Omid Nouripour, Cem Özdemir, Danyal Bayaz, Ekin Deligöz, Canan Bayram ve Filiz Polat Yeşiller Partisi'nden; Amira Mohamed Ali, Evrim Sommer, Gökay Akbulut, Niema Movassat ve Sevim Dağdelen Sol Parti'den. SPD'den sekiz, Yeşiller'den altı ve Sol Parti'den beş Müslüman vekil üç solcu partiyi Alman Parlamentosunda temsil etmektedir.

Tam tersine yüzde 5 seçim barajını geçen üç sağ kanat partisi hiç Müslüman milletvekili çıkaramamış ve Bundestagda temsil hakkı kazanamamıştır. Bahsi geçen sağ partiler CDU-CSU, FDP ve yeni aşırı sağ parti Alternative für Deutschland'dır (AfD). Hal böyle olunca da solcu partiler Bundestagda Müslüman kökenli parlamenterlerin sayısının zirveye çıktığı bir seçim döneminde Müslüman asıllı milletvekili temsilini tekelleri (yüzde 100) altına almışlardır. Yine de bir önceki yasama dönemine (18. dönem) kıyasla (634 üye) Bundestaga son yasama döneminde (19. dönem) 709 üye seçildiğini not etmek gerekir.

Buradan hareketle Müslüman azınlık nüfusunun göreceli büyüklüğünde değişiklik olmadığı varsayılsa bile Müslüman kökenli milletvekili sayısının en az yüzde 10 civarında artması beklenecektir (Tablo 2). Diğer taraftan biraz çelişkili bir biçimde Alman Parlamentosundaki Müslüman asıllı üyelerin sayısı ve oranı artarken ideolojik çeşitliliği azalmıştır. Bu gelişme benim daha önce Almanyada farklı siyasi partilerde gözlemlediğim Müslüman azınlık temsilindeki yavaş ama istikrarlı ideolojik çeşitlenme eğilimine terstir.⁵⁰

50. Aktürk, “Turkish Minority in German Politics”, s. 65-80.

TABLO 2. ALMAN BUNDESTAGDA MÜSLÜMAN MİLLETVEKİLLERİNİN BEKLENEN VE GERÇEK SAYISI (2010-2017)

Yasama Dönemi	Toplam Milletvekili Sayısı	Müslümanların Alman Nüfusuna Oranı (Yüzde)	Beklenen Müslüman Milletvekili Sayısı	Gerçek Müslüman Milletvekili Sayısı	Müslüman Temsil Oranı (Gerçek/Beklenen Müslüman Milletvekili Sayısı)	Solcu (Sayı ve Yüzde)	Kadın (Sayı ve Yüzde)
2009-13	622	4,45	28	8	0,29	6 (%75)	3 (%38)
2013-17	634	4,66	30	13	0,43	12 (%92)	7 (%54)
2017-Bugün	709	4,66	33	19	0,58	19 (%100)	12 (%63)

Müslüman kökenli Alman milletvekilleri örneğinde betimsel temsil asli temsili beraberinde getirmiş midir? Daha erken dönemler bir kenara bırakılacak olsa bile en azından 1990'ların başından bu yana Almanya İslam ve Müslümanlara ilişkin birçok tartışmaya tanık olmuştur. Betimsel ve asli temsil arasındaki bağlantıyı göstermek amacıyla incelemenin zamansal kapsamını son altı yasama dönemiyle (1998-2017) sınırlamak yerinde olur zira Bundestagda bütün bu yasama dönemlerinde Müslüman asıllı milletvekilleri mevcut olagelmıştır.

Bu yirmi yıllık zaman zarfında Müslüman azınlıkları ilgilendiren diğer belli başlı konular arasında şunlar Almanya kamuoyunda belirgin bir şekilde tartışılmaktadır: İslami kurban kesimine yasak getirilmesi, erkeklerin sünneti ve kadınların başörtüsü, cami ve/veya minare inşası, Müslümanların hem seri (NSU terör örgütü) hem de görünüşe göre münferit (Marwa Sherbini) bir şekilde katledilmeleri, vatandaşlık ve dil sınavları.

Marwa Sherbini'nin etnik bir Alman tarafından Dresden'de etnik-dini bir sebeple 1 Temmuz 2009'da katli hiçbir Müslüman asıllı milletvekilinin seçim kampanyası veya mitinginin ana başlığı olmadı.⁵¹ Acıdır ki Sherbini'nin öldürülmesi "Mısır'da öfkeye yol açtı", pek çok Mısırlı siyasetçi tepki gösterdi, protestolar düzenlendi ama Alman siyaset kurumu –en yüksek profilli Müslüman asıllı siyasetçi

51. Arka plan için bkz. "Fünf Jahre Nach dem Mord: Gedenken an Marwa el-Sherbini", *Der Tagesspiegel*, 1 Temmuz 2014.

Cem Özdemir dahil– bu nefret suçunu gündeme taşımadı.⁵² Bu dava hakkında 2012’de vardığım sonucu alıntılacak olursam “Almanya’nın ‘Dreyfus Davası’ şeklinde tanımlanabilecek bir olay Almanya’da değil Mısır’da on binlerce kişinin katıldığı gösterilere neden oldu.”⁵³

Keza İslam’ın dini uygulamalarının açıkça ifade edilmesi taleplerine karşı bazı Müslüman kökenli milletvekillerinin fiilen müdahale ettiği pek çok örnek mevcuttur. Müslüman asıllı parlamenterlerin Almanya’da başörtüsü yasağı tartışmaları sırasında açıkça dile getirdikleri fikirler bu gibi vakaların pek çok örneğini sunmaktadır. Örneğin SPD’den iki kez (2002-2009) milletvekili seçilen ve partisinin İslam’dan sorumlu üyesi (Islam-Beauftragte) olarak da görev yapan Lale Akgün okul öğretmenlerine yönelik başörtüsü yasasının kaldırılmasını açıkça eleştirmiştir.⁵⁴

Keza 2017’deki eş cinsel evlilikle ilgili Meclis oylamasında, meşhur bir İngiliz gazetesinin haber başlığında ifade ettiği üzere “Almanya’nın bütün Müslüman milletvekilleri eş cinsel evlilikten yana oy kullandıkları”nda⁵⁵ Müslüman asıllı milletvekillerinin Müslüman azınlık içindeki dindar muhafazakar fikirlerin temsilcisi olmadıkları bir kez daha çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Almanya’da eş cinsel evliliğin yasallaşmasına Başbakan Angela Merkel’in de aralarında bulunduğu 226 milletvekili karşı çıkarken teklif tüm Müslüman milletvekilleri dahil 393 parlamento üyesi tarafından kabul edilmiştir. Bu eleştirel gözlemdeki varsayım Almanya’daki bütün Müslümanların –ya da çoğu Müslümanın– eş cinsel evliliğe karşı çıktığını öne sürmek değildir ancak Müslüman azınlıktan birçok –hatta belki çoğu– kişinin eş cinsel evliliğin yasallaşmasına karşı oldukları da inkar edilemez bir gerçektir.

Nitekim Eylül 2013’te Alman federal seçimlerine katılan ilk fiili “Müslüman partisi” Yenilik ve Adalet Birliği’nin (Bündnis für Innovation und Gerechtigkeit, BIG) eş cinsel çiftlerin evlat edinmelerine karşı açıkça kampanya yapması Müslüman azınlığın eş cinsel evliliğe önemli ölçüde itiraz ettiklerinin göstergesi ola-

52. “The Headscarf Martyr: Murder in German Court Sparks Egyptian Fury”, *The Guardian*, 7 Temmuz 2009; “Cem Özdemir Marwa el-Sherbini” şeklinde bir Google araması sonuç vermiyor. Bu şartırcı çünkü Özdemir Alman siyasetinin Müslüman asıllı en yüksek profil siyasetçisidir, birçok dönem milletvekilliği yapmıştır ve Yeşiller Partisi eş başkanıdır.

53. Aktürk, *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey*, s. 110-111.

54. “Kopftuch-Urteil: ‘Ich Verstehe Auch Die Ganzen Jubelschreie Nicht’. Lale Akgün im Gespräch mit Thielko Griess”, Deutschlandfunk, 14 Mart 2015, http://www.deutschlandfunk.de/kopftuch-urteil-ich-verstehe-auch-die-ganzen-jubelschreie.694.de.html?dram:article_id=314210, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

55. Wilford, “All of Germany’s Muslim MPs Voted in Favour of Same-sex Marriage”.

rak düşünülebilir.⁵⁶ Dolayısıyla Müslümanlar arasında geçmiş görüş farklılıkları arka planına karşı tüm Müslüman milletvekillerinin siyasi, etnik, bölgesel ve diğer farklılıklara bakılmaksızın ve muhafazakar CDU'nun tek Müslüman milletvekili de dahil aynı doğrultuda oy kullandıkları gerçeği Müslüman parlamenterlerin sosyal liberal fikirleri ne derece desteklediklerinin bir beyanıdır. Bu raporun başlangıcında söz edildiği gibi bu örüntü ABD'de eş cinsel evliliğe karşı çıkan muhafazakar siyahiler ile onların eş cinsel evlilik lehine oy kullanan siyahi temsilcileri arasındaki kopukluğa benzemektedir.⁵⁷

Bu kısa raporun çerçevesinde Müslüman asıllı parlamenterlerin dile getirdikleri veya –bilakis Marwa Sherbini'nin öldürülmesi, başörtüsü anlaşmazlığı, eş cinsel evliliğin yasalaştırılması ve Bundestag dizininde dini kimliklerinin Müslüman olduğunu söylemekten imtina etmelerine ilişkin olarak– dile getirmedikleri fikirler Müslüman vekillerin Müslüman azınlığın dindar muhafazakar görüşlerinden gözle görülür şekilde uzak durduklarının delili olarak sunulmuştur. Bunlar aynı zamanda benim geçmiş yayınlarımda da dile getirdiğim Alman siyasetinde “muhafazakar Türkler ve onların solcu temsilcileri” arasındaki “temsil boşluğu” tanımımın tezahürleridir.⁵⁸ Son olarak Almanya örneği Müslüman azınlıkları ilgilendiren belli başlı dini konular bakımından betimsel temsilin asli temsile tahvil edilmesinin kaçınılmaz olmadığına dair bol miktarda delil sunmaktadır.

56. “Almanya’da Tarih Yazan Türk Partisi: BIG”, Haber 7, 9 Eylül 2013.

57. Tucker-Worgs ve Worgs, “Black Morality Politics”.

58. Aktürk, “Turkish Minority in German Politics”, s. 71-72.

İSVİÇRE

Doğrudan Konfederal
Demokraside Süregiden
Etnik-Dini Dışlanma

İsviçre iç siyaseti Müslüman azınlığın aşırı yetersiz temsilinin ispatını sunmaktadır öyle ki bu ülkedeki eksik temsilin boyutu ve vahameti İtalya'daki Müslümanların yetersiz temsiliyle kıyaslanabilir. 2014 itibarıyla İsviçre nüfusunun yüzde 4,5'inin Müslüman asıllı olduğu tahmin edilmişse de Şubat 2014 itibarıyla İsviçre Parlamentosunun (National Council, Ulusal Konsey) 200 üyesinden sadece biri Müslüman kökenlidir: Fathi Derder. Ve bu sayı ise Parlamentonun yüzde 0,5'ine denk düşmektedir. Eğer Müslümanların temsili nüfus içindeki paylarıyla doğru orantılı olsaydı 2014'te İsviçre Parlamentosunda bir yerine dokuz Müslüman milletvekili olmalıydı.

Takip eden 2015 genel seçimlerinde ise ikinci bir Müslüman kökenli milletvekili olarak Sibel Arslan ilk defa seçilirken Derder de yeniden seçilmiştir. Böylece Müslüman azınlığın Parlamentodaki temsil oranı yüzde 1 olmuştur. Yine de bu sayı yüzde 4,5'e tekabül eden dokuz Müslüman milletvekili sayısından ciddi manada düşüktür. Ayrıca böylesine aşırı düşük siyasi temsil büyük oranda çok sınırlı ve dışlayıcı vatandaşlık yasasından kaynaklanır ve bunun sonucu olarak

İsviçre'de yaşayan Müslümanların sadece yaklaşık yüzde 12'si İsviçre vatandaşlığına sahiptir.⁵⁹

1970'te İsviçre'nin Fransızca konuşulan kantonlarından biri olan Lozanda dünyaya gelen gazeteci Derder 2011-2015 yasama döneminde İsviçre Parlamentosundaki tek Müslüman asıllı üyedir. 2015'te milletvekilliğine yeniden seçilen⁶⁰ Derder İsviçre Meclisinde yer alan Liberal Radikal Parti üyesidir. Liberal Radikal Parti göreceli yakın zamanda (2009) Radikal Demokrat Parti ile Liberal Parti'nin birleşmesiyle kurulmuştur.⁶¹ 1980 Tunceli doğumlu avukat Sibel Arslan ise milletvekilliğine ilk kez 2015'te Yeşiller Partisi'nden seçilmiştir.

İsviçre Parlamentosuna iki kez seçilen Müslüman asıllı milletvekili Derder 2010'da gazetecilik yaptığı sırada İsviçre İslam camiasının temsilcileriyle anlaşmazlık yaşadı.⁶² Öte yandan Arslan ise üzerinde "Erdoğan'ı Öldür" yazılı pankartların taşındığı AB, ABD ve Türkiye tarafından terör örgütü olarak tanınan Kürt sosyalist örgüt PKK yanlısı bir gösteriye katıldığında Mart 2017'de haber gündemine oturdu.⁶³

Bu raporun amacı doğrultusunda daha da önemlisi, Bolşevik/Sovyet modelini takip eden, militan ve tanrı tanımaz bir örgüt olarak yola çıkan, Müslüman ve gayrimüslim devletlerin çoğu tarafından terör örgütü olarak tanınan bir Kürt sosyalist örgütünü, PKK'yı Arslan'ın açıkça desteklemesi, diğer bir Müslüman asıllı milletvekilinin daha –eğer din karşıtı değilse bile– dindar olmayan yöneliminin bir diğer işaretidir.

İsviçre kitlesel İslamofobik gelişmelerle karşı karşıya kalan bir ülkedir ve bazı açılardan bu ülkedeki gelişmelerin eşi benzeri görülmemiştir. Gelişmeler arasında en kötü şöhretlisi ve en fazla bilineni İsviçre'de minareli cami inşasını yasaklayan Anayasa değişikliğinin kabulüdür.⁶⁴ Ne var ki Müslüman asıllı

59. "There are between 350,000 and 400,000 Muslims living in Switzerland; 12% of these are swiss citizens". Bkz. Saira Bano Orakzai, "Islamophobia in Switzerland: National Report 2015", ed. Enes Bayraklı ve Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2015*, (SETA Rapor, İstanbul: 2016), s. 532.

60. Fathi Derder'in İsviçre Parlamentosu resmi web sitesindeki profili için bkz. "Fathi Derder", The Federal Assembly, <https://www.parlament.ch/en/biografie?CouncillorId=4079>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

61. "FDP. The Liberals", Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/FDP-The-Liberals>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

62. Fathi Derder'in İsviçre İslam Konseyi Sözcüsü Tefik Maliki tarafından çok fazla İslamofobik bulunan makalesinin sebep olduğu anlaşmazlık için bkz. Gregoire Corthay, "Fathi Derder Fache les Musulmans", 20 Minutes, 23 Haziran 2010, <http://www.20min.ch/ro/news/vaud/story/27500322>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

63. "Turkish Foreign Ministry Summons Swiss Ambassador Over PKK Rally in Bern", *Hürriyet Daily News*, 25 Mart 2017; "Erdoğan'ı Öldür" posterlerinin taşındığı aynı gösteriyle ilgili Türkiye'nin resmi haber ajansının haberi için bkz. "Terör Örgütü İsviçre'de Erdoğan'ı Hedef Gösterdi", Anadolu Ajansı, 25 Mart 2017.

64. Aktürk, "Of Mosques and Synagogues: Religious Diversity in Europe".

milletvekilleri bahsi geçen İslamofobik gelişmelere karşı herhangi bir harekete öncülük etmemektedir.

Özetle Müslüman azınlık İsviçre Federal Meclisinde ciddi şekilde yetersiz temsil edilmektedir. Dahası var olan iki Müslüman asıllı milletvekilinin de dindar muhafazakar bir profil çizdiği söylenemez. Tersine Müslüman kökenli parlamenterlerin her ikisi de dindar muhafazakar olarak bilinen diğer Müslüman gruplara (örneğin İsviçre İslam Konseyi) karşı doğrudan muhalefet ettikleri anlaşmazlıklara müdahil olmuştur. Müslüman asıllı milletvekillerinin Müslüman azınlığın daha muhafazakar veya dindar kesimlerine karşı anlaşmazlıkların içine çekilmeleri en fazla Kıta Avrupası ülkelerinde karşılaşılan sıradan bir uygulamadır. Bu durum Müslüman azınlığın temsilcisi olarak Müslüman kökenli kişilerin aday gösterilmesi yerine siyasi partilerin azınlık için rol model olabileceğini düşündükleri kişileri aday göstermeleridir ki bu adaylar sıklıkla bir bütün olarak azınlığın kendisinden daha aşırı solcu, seküler ve dindar olmayan kişilerdir.

DANİMARKA

Dindar Muhafazakarların Dışlanması ve Sosyal Mühendislik

Danimarka ulusal yasama organında Müslümanların temsiline ilişkin çok tuhaf bir örüntü sergilemektedir. Danimarka Parlamentosunda 2010'da 4 Müslüman asıllı üye yüzde 2,2'ye ve 2014'te 3 Müslüman vekil de yüzde 1,7'ye karşı gelmektedir. Müslümanların Danimarka nüfusuna oranının 2010'da yüzde 3,51 ve 2014'te yüzde 4,04 olduğu tahmin ediliyordu. Bu yüzden Müslüman azınlığın betimsel temsilinin Danimarka nüfusu içinde Müslümanların oranının yaklaşık yarısı olduğu görülebilir. Bu durum önemli ölçüde yetersiz temsilin kanıtı olmakla beraber yine de Müslüman azınlığın Fransa, İtalya, İspanya ve Avusturya'daki betimsel temsilinden kayda değer derecede daha yüksek olduğunu gösterir. Üstelik bazı sosyal bilimciler Danimarka'nın olağanüstü yüksek etnik azınlık temsilinin “olağan dışı bir örneği” olduğunu düşünmüşlerdir.⁶⁵

65. Lise Togeby, “The Political Representation of Ethnic Minorities-Denmark as a Deviant Case”, *Party Politics*, Sayı: 14, (2008), s. 325-43.

Her şeyden önce Danimarka siyasetinde Müslüman azınlığın olağanüstü iyi betimsel temsile sahip olduğu niteliği Danimarka'nın yerel siyasetinde daha erken bir dönemde görülmüş olsa bile Parlamentoda 2010 veya 2014'teki Müslüman temsiline ilişkin olarak kesinlikle gerçeği yansıtmamaktadır. Müslüman azınlık Danimarka siyasetinde de önemli ölçüde yetersiz temsil edilmekte ancak betimsel yetersiz temsilin seviyesi Fransa, İtalya ve İspanya gibi diğer bazı Batı Avrupa yönetimlerindeki kadar aşırı değildir.

Öte yandan Danimarka'da Müslüman azınlığın asli temsili ve Müslüman asıllı milletvekillerinin siyasi profilleri çok ilginç ve en azından kısmen sıkıntılı bir manzara ortaya koymaktadır. 2010 itibarıyla Danimarka diğer Batı Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında Müslüman azınlığın betimsel temsili dört Müslüman asıllı milletvekiliyle ortalamanın üstündedir. Danimarka'da tek kamaralı Meclise (Folketing) seçilen Müslüman milletvekilleri Yıldız Akdoğan, Özlem Sara Çekiç, Naser Khader ve Kamal Qureshi'dir.

İlk bakışta Türk (Akdoğan), Kürt (Çekiç), Pakistanlı (Qureshi) ve Filistinli (Khader) olmak üzere farklı kökenlerden üç solcu ve bir muhafazakar, iki erkek (Khader ve Qureshi) ile iki kadından (Akdoğan ve Çekiç) oluşan bu dört milletvekili epeyce "vekil" görünümündü. Ancak vekillerin İslami meseleler hakkında kamuya açık kayıtlardaki görüşlerine bakıldığında çok daha karmaşık ve mantık dışı bir resim ortaya çıkıyordu. Müslüman asıllı milletvekillerinin çoğu Müslüman azınlığın daha muhafazakar kesimleriyle çeşitli uyuşmazlıklar yaşıyor ve İslami dindarlıkla da biraz sorunlu bir ilişki sergiliyordu.

Bu dört Müslüman asıllı parlamenterin İslami dindarlık konusundaki duruşları nedir? Naser Khader Muhafazakar Parti'nin göç sözcüsü olmuş ve kadınlar için tüm vücudu kaplayan burkanın tamamen yasaklanmasını savunmuştur.⁶⁶ Liberal Parti sözcüsü Peter Christensen ise "İnsanların ne tür giysiler giyip giymeyecekleri üzerine yasa yapmaya başlarsak bu çok ileri gider. Kamu sektöründe insanlarla birlikte çalışıyorsanız burka ve kapalı yüzlere izin verilmemesi gerekir fakat orası çizgiyi çektiğimiz yerdir"⁶⁷ ifadeleriyle karşı çıkmıştır.

Müslüman asıllı Pakistanlı sosyalist Kamal Qureshi Danimarka Sağlık Bakanlığı tarafından (muhtevasında koprofili ve hayvanlarla cinsi münasebete atıfta bulunduğu gerekçesiyle) yasaklanan bir seks eğitimi CD'sinin içeriğini kendi

66. "Danish Conservatives Call for Burqa Ban", *Der Spiegel*, 18 Ağustos 2009.

67. "Danish Conservatives Call for Burqa Ban".

web sitesinde bulundurduğu için ünlenmiştir.⁶⁸ Sosyal demokrat Yıldız Akdoğan tartışmalı bir şekilde “Demokratik Müslümanlar” (Demokratiske Muslimer) olarak isimlendirilen organizasyonun Naser Khader ile birlikte kurucusudur.⁶⁹ Sosyalist Halk Partisi üyesi Özlem Sara Çekiç ise 2007’de seçilen diğer Müslüman asıllı kadın milletvekilidir.

Ayrıca 2007 seçim dönemi de bir başka Müslüman milletvekili adayına karşı sergilenen tutumlar bakımından çok öğretici ve “münakaşalı” geçmiştir. Vekil aday Asmaa Abdol-Hamid İslami başörtüsü kullanan bir kadındır. Aslında Rikke Andreassen’in ileri sürdüğü gibi “On yıldan fazla bir süredir Müslüman kadınların örtüleri ve başörtüleri Danimarka haber yayın araçlarının ‘görünen kadın azınlıklar’a ilişkin tasvirlerinin ayrılmaz parçası olmuştur” ve “2000’ler boyunca bir kadın ve onun başörtüsü gündem oldu... Ve onun adı Asmaa Abdol-Hamid’dir.”⁷⁰

Abdol-Hamid Danimarka’nın kamu hizmeti veren TV kanalı Danmark’s Radio’da (Danimarka’nın Radyosu) 2006’da yaşanan karikatür krizinin ardından İslami konular üzerine bir TV programında kısa süreliğine ve tartışmalı bir şekilde sunuculuk yaptı. Menfur karikatür krizi Hz. Muhammed peygamberi “bombalı bir terörist” olarak tasvir eden bir dizi karikatürün Eylül 2005’te Danimarkalı *Jyllands-Posten* gazetesinde yayımlanmasıyla başladı.

Nisan 2007’de Abdol-Hamid Danimarka’nın en uç sol partisi Kızıl-Yeşil İttifakı’ndan (Enhedslisten) milletvekili aday olma kararı verdi. Abdol-Hamid’in adaylığı büyük bir siyasi anlaşmazlığa yol açtı. Danimarka Halk Partisi üyesi Soren Krarup “başörtüsünü Nazi swastikasıyla karşılaştırdı” ve aynı partiden AP üyesi Mogens Camre “Asmaa’nın psikiyatrik tedaviye ihtiyacı olduğunu iddia etti.”⁷¹ Genel olarak Enhedslisten’in iktidara gelemeyeceği ve ancak bir koalisyon hükümetinin ortağı dahi olmadan bir solcu hükümeti destekleyebileceği biliniyordu. Buna rağmen sol muhalefetin, esasında bir koalisyon hükümetinin ortağı olması bile hiç mümkün olmayan bir aşırı sol partinin başörtüsü takan tek bir Müslüman adayına bağımlı olduğu izlenimi iktidardaki sağcı hükümet tarafından kasten oluşturuldu.

68. “Banned Sex Education CD Big Hit Online”, ABC News Online, 21 Şubat 2004, <http://www.abc.net.au/news/newsitems/200402/s1050206.htm>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

69. Bu organizasyona yönelik olarak “Demokratik Müslümanlar grubunun bir demokrasi sorunu var” eleştirisi yapılmaktadır. Af Hadi Khan, “Demokratiske Muslimer Har et Demokratisk Problem”, *Kristeligt Dagblad*, 28 Mart 2006, <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debat/demokratiske-muslimmer-har-et-demokratisk-problem>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

70. Rikke Andreassen, *Negotiating Identity in Scandinavia: Women, Migration, and the Diaspora*, s. 61.

71. Andreassen, *Negotiating Identity in Scandinavia*, s. 69.

Seçim kampanyası boyunca sağcı partiler Abdol-Hamid'i solcu ve Sosyal Demokrat muhalefete karşı bir argüman olarak kullandılar. Liberal Parti'nin seçim kampanyası baş stratejisti ve dönemin İstihdam Bakanı Claus Hjort Frederiksen Sosyal Demokratların lideri Helle Thorning-Schmidt'in "tartışmaya yol açan Müslüman aday" a bağımlı olduğunu söyleyerek muhalefete verilecek bir oyun "tartışmaya yol açan Müslüman aday" için bir oy anlamına geldiğini ileri sürdü ve muhalefetin itibarını sarsmayı denedi.⁷²

Danimarka medyası diğer Müslüman asıllı adayları Abdol-Hamid ile kıyaslayıp onu ayrı bir yere koyarak ayırttılar. Andreassen'in ileri sürdüğü gibi "Danimarka'nın en göçmen ve azınlık dostu gazetelerinden *Politiken*" bile bir başka Müslüman asıllı aday (Özlem Sara Çekiç) ile yapılan bir mülakatta gazetecinin Abdol-Hamid ve başörtülü Müslüman kadınlar hakkındaki ön yargılarına yer vermiştir. Gazeteci Hybel "Hepimizi ya da en azından medyayı Parlamente'ye yaklaşan tüm Müslüman kadınlara şüpheyle baktırtan Asmaa Abdol-Hamid'i düşünüyordum. Hepsini Asmaa ile ilişkili olarak yargılıyoruz" demiştir.⁷³ Çıkarım şudur: Başörtüsü kullanan Abdol-Hamid ile karşılaştırıldığında Çekiç daha az "şüpheli" ve daha fazla kabul edilebilir görünmektedir.

Diğer bazı önde gelen Müslüman asıllı adaylar da sözlü olarak Abdol-Hamid'in şeytanlaştırılmasına katıldılar. Yukarıda bahsedilen dönemin yeni merkez sağ partisi Yeni İttifak'ın genel başkanı ve Demokrat Müslümanlar'ın kurucularından Nader Khader, Sosyal Demokrat liderliğindeki muhalefet güç kazanırsa bunun imamların güç kazanması anlamına gelebileceğini ortaya atmıştır: "Kırmızı blokla (muhalefet partileri) beraber ayrıca Asma'yı ve bütün imamları alırsınız."⁷⁴

Böylece aralarında göçmen dostu *Politiken* gibi medya organlarının bulunduğu ana akım medya ve genel olarak sağcı partiler –en azından bir tanınmış Müslüman asıllı parlamenter, Naser Khader– aşırı solcu Kırmızı-Yeşil İttifak'ın adayı Asmaa Abdol-Hamid'i açıkça şeytanlaştırdılar. Görünüşe bakılırsa sebep Abdol-Hamid'in İslami başörtüsü kullanıyor olmasıydı.

Aşırı solcu bir siyasi parti olan Kızıl-Yeşil İttifak'ın adayı olmaktan başka Abdol-Hamid kendisinin "ölüm cezasına karşı ve eş cinsel haklarının destekçisi bir feminist olduğunu" defalarca tekrarlamasına rağmen "ona bu soruları sorup durmak –bir başka deyişle verdiği cevaplardan şüphe duymak– görünüşe göre

72. Andreassen, *Negotiating Identity in Scandinavia*, s. 71.

73. Andreassen, *Negotiating Identity in Scandinavia*, s. 73.

74. Andreassen, *Negotiating Identity in Scandinavia*, s. 71-72.

meşruydu.”⁷⁵ Bu nedenle Abdol-Hamid’in yukarıda bahsedilen siyasi görüşlerini dindar muhafazakar şeklinde nitelenmek imkansız olsa bile kendisi yine de “san-ki” gizli bir dindar muhafazakarmış gibi dışlandı ve görünen o ki sırf başörtüsü taktığı için şeytanlaştırıldı. Netice olarak Danimarka’da siyaset kurumu ve medya Asmaa Abdol-Hamid’in şahsiyetinde dindar muhafazakar olduğu iddia edilen bir adayı (dindar muhafazakar olmamasına rağmen) dışladı. Abdol-Hamid 2007’de milletvekili seçilmedi ve sonraki seçimde ise milletvekilliği için adaylığını koymadı.

2014 itibarıyla Özlem Sara Çekiç vekilliğini korurken Nadeem Farooq⁷⁶ (Sosyal Liberal Partisi, Radikale) ve Fatma Öktem (Liberal Parti, Venstre) Danimarka Ulusal Meclisinin yeni Müslüman asıllı üyeleri olarak Çekiç’e katıldı. Öte yandan Naser Khader, Kamal Qureshi ve Yıldız Akdoğan artık milletvekili değillerdi. Bu, Danimarkalı Müslümanların betimsel temsilinde bir düşüş anlamına geliyordu zira eğer orantılı temsil edilmiş olsalardı Müslümanların üç vekil yerine yaklaşık yedi veya sekiz milletvekili çıkarmaları gerekiyordu. Haziran 2015 seçimlerini takip eden yasama döneminde ne Çekiç ne de Farooq seçilebildiler. Bir önceki dönem seçilemeyen Akdoğan ve Khader ise yeniden seçilerek Parlamenta geri döndüler.

Yasama dönemlerinde yeniden seçilmelerin sıklığına ve aynı isimlerin geri gelmesine bakılırsa bazı Müslüman kökenli milletvekillerin siyasette profesyonelleştikleri söylenebilir. Bununla birlikte 2010 Müslüman azınlığın temsili açısından dört milletvekilinin seçilmesiyle bir doruk noktasını temsil etmiştir fakat bu bile Müslüman azınlığın nüfusu bakımından betimsel temsilinde beklenen düzeyin yaklaşık yarısı kadardır. Ayrıca son iki yasama döneminde ise Müslüman asıllı milletvekili sayısında istikrarlı bir azalmaya tanık olunmuştur.

75. Andreassen, *Negotiating Identity in Scandinavia*, s. 70.

76. Nadeem Farooq’un İngilizce kısa siyasi biyografisi için bkz. The Danish Parliament, <http://www.thedanishparliament.dk/Members/rvnafa.aspx>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

NORVEÇ

Çokkültürlülük ve Sosyal Mühendislik Arasında

Norveç İskandinav ülkelerinden Danimarka ve İsveç arasında ilginç bir yerde durmaktadır. Danimarka'da önceki bölümde ele alınan Asmaa Abdol-Hamid'in adaylığına gösterilen zehir zemberek tepkiden de anlaşılacağı üzere siyasette İslam dininin göze çarpan her tür ifade edilmesine karşı yaygın bir karşıtlık söz konusudur. Tersine İsveç –daha sonra tartışılacağı gibi– görünüşe göre en çokkültürlü İskandinav ülkesidir. Norveç, Danimarka'ya kıyasla anlaşılan İslami dindarlığa nispeten daha açıktır ama Müslüman asıllı milletvekillerinin sayısı İsveç'teki kadar değildir. Eylül 2013'te seçilen 169 üyeli Norveç Parlamentosunda 4 Müslüman kökenli vekili bulunuyordu ve sayıları toplamın yüzde 2,4'üne tekabül ediyordu.

Norveç'te Müslüman nüfusun genel nüfus içindeki oranı yüzde 2,88⁷⁷ ile yüzde 4,2⁷⁸ arasında tahmin edilmektedir ve Norveç Parlamentosunda Müslü-

77. Dini Veri Arşivleri Kurumu (ARDA) Ağustos 2017 itibarıyla Norveç'teki Müslüman azınlığın nüfusunu genel nüfusun yüzde 2,9'u olarak tahmin etmiştir, bkz. http://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_170_1.asp, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

78. Sindre Bangstad, "Islamophobia in Norway: National Report 2015", ed. Enes Bayraklı ve Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2015*, (SETA Rapor, İstanbul: 2016), s. 405.

man azınlığın temsiline kabaca Müslüman nüfusla orantılı ya da onun yaklaşık yüzde 60'ı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Müslümanların genel nüfustaki payıyla tamamen orantılı olmasa da Norveç yasama organında Müslüman azınlık temsili 2013-2017 yasama döneminde pek o kadar düşük değildir. O dönem Norveç Parlamentosuna seçilen Müslüman kökenli milletvekilleri Mudassar Hussain Kapur, Mazyar Keshvari, Abid Q. Raja ve Hadia Tajik idi. Müslüman vekillerin hepsi farklı siyasi partilerden seçilmişti: Kapur (Muhafazakar [Hoyre] Parti), Keshvari (Gelişim Partisi), Raja (Liberal [Venstre] Parti) ve Tajik (İşçi Partisi).

Müslüman azınlığın Norveç Parlamentosundaki göreceli orantılı temsili daha ziyade yakın zamanda meydana gelen bir gelişmedir. Norveç'te azınlık temsili üzerine önceki bir araştırmada azınlıkların yerel düzeyde siyasi temsil kazanmalarında göreceli başarılı oldukları ancak ulusal düzeyde başarısızlığa uğradıkları sonucuna varıldı.⁷⁹ Nitekim 2001, 2005 ve 2009 genel seçimlerinin her birinde Norveç Parlamentosuna seçilen yalnızca birer Müslüman milletvekili vardı. Bu sayı toplam milletvekillerinin (169'da 1) yüzde 0,6'sına denk düşüyor ve Müslüman azınlığın önemli ölçüde yetersiz temsil edildiğini gösteriyordu. İlk olarak 2001'de "Pakistan asıllı Norveç'te doğmuş bir kadın" Afshan Rafiq Muhafazakar Parti listesinden milletvekili seçildi.⁸⁰

Bu itibarla ilk Müslüman milletvekili hem Avrupa'daki genel örüntüye uygun olarak kadındı hem de Avrupa'daki genel örüntünün tersine merkez sağ bir parti olan Muhafazakar Parti'dendi. 2005'te anne babası Bangladeş asıllı başka bir kadın Saera Khan 2005-2009 yasama dönemi için İşçi Partisi'nden tek Müslüman milletvekili olarak seçildi.⁸¹ Bu itibarla Khan'ın seçimi hem ideoloji (solcu) hem de cinsiyet (kadın) açısından Müslüman azınlığın temsili noktasında genel Avrupa modeline uygunluk gösteriyordu. 2009 genel seçimlerinde Akhtar Chaudhry Sosyalist Sol Parti'den Meclise seçilen tek Müslüman üye oldu. Chaudhry'nin seçilmesi ideoloji yönünden (solcu, sosyalist) Avrupa'daki genel kalıba uyuyordu. Dolayısıyla art arda üç yasama döneminde (2001'den 2004'e kadar) her yasama döneminde farklı bir siyasi partiden farklı biri olmasına rağmen Norveç Parlamentosuna sadece bir Müslüman milletvekili yer aldı.

79. Johannes Bergh ve Tor Bjorklund, "Minority Representation in Norway: Success at the Local Level; Failure at The National Level", ed. Karen Bird, Thomas Saalfeld ve Andreas M. Wüst, *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*, (Routledge, New York: 2011), s. 128-144.

80. Bergh ve Bjorklund, *The Political Representation of Immigrants and Minorities*, s. 136.

81. Bergh ve Bjorklund, *The Political Representation of Immigrants and Minorities*.

Danimarka'da Eylül 2005'te yaşanan karikatür garabeti Ocak 2006'da Norveç'e yayıldı ve bu kez aynı karikatürler Norveç'in *Magazinet* gazetesi tarafından yeniden basıldı.⁸² Danimarka'dakine benzer şekilde Norveç'te de göçmen karşıtı aşırı sağ parti (Gelişim Partisi) rağbet görüyordu. Gelişim Partisi bu raporun yazıldığı sırada (Ağustos 2017) hala görevdeki koalisyon hükümetinin ortağı olarak iktidarı paylaşmaya devam ediyordu. Böylece Norveç'te de 16 yaşın altındaki erkek çocuklar için sünnetin yasa dışı olduğu beyanıyla sünneti yasaklama teşebbüsünde bulunmak gibi birtakım İslam karşıtı yasal girişimlere tanık olundu.⁸³ Böyle bir beyanla Yahudi ve Müslümanların asırlık dini geleneklerinin gereği olarak çocukluğun başında veya erken döneminde erkek çocukların sünnet edilmesi imkansız hale gelecekti.

Norveç'te Anders Behring Breivik'in Temmuz 2011'de işlediği katliamın çok önemli olduğu teslim edilmediği takdirde kamusal alanda ve siyasette Müslüman temsili konulu tartışmalar eksik kalabilir. Breivik savaş sonrası Norveç tarihinin en kanlı şiddet olayında 77 kişiyi katletti. Müslümanlara ve İslam'a karşı beslediği yoğun nefret Breivik'i benzeri yaşanmamış bu suçu işlemeye sevk etti. Breivik Osmanlı İmparatorluğu'nun 1683'te başarısızlığa uğradığı Viyana Kuşatması'nın 400. yıl dönümüne kadar Avrupa'nın Müslümanlardan temizlenmesi amacıyla bin sayfadan fazla tutan "2083: Avrupa'nın Bağımsızlık İlanı" başlıklı manifestosunu kaleme aldı.⁸⁴

Breivik bu manifestosunda Amerika ve Avrupada en çok satan İslamofobik kitapları bolca alıntılıdı. Ne var ki Batılı kitle iletişim araçları Müslümanları şeytanlaştıran ve bir soykırımcının menfur saldırılarını doğrudan etkileyen bu yazarların ünlü eserlerini detaylı incelemekte başarısız oldu. Anlaşılan bu suç Breivik'in işlediği katliamı "entelektüel" anlamda temize çeker görünen İslamofobi kitaplarının oldukça ünlü yazarları arasında bariz bir vicdan muhasebesine de yol açmadı –en azından kamuoyunda. Yine de Breivik'in katliamı İslamofobinin potansiyel olarak ölümcül sonuçları konusunda en azından Norveç halkının bir kısmında güçlü bir farkındalık oluşturdu.

Müslüman asıllı milletvekillerinin Norveç'te siyasi partilere göre dağılımı benzersiz değilse bile tuhaf ve alışılmamış bir örneklem göstermektedir. İdeolojik yelpazede dört Müslüman asıllı milletvekilinin üçünün merkez sağ denebilecek (Muhafazakar ve Liberal) partiler ile aşırı sağdan (Gelişim) geldikleri düşünüle-

82. "Prophet Mohammed Cartoons Controversy: Timeline", *The Telegraph*, 4 Mayıs 2015.

83. Aktürk, "Debating the Circumcision Ban in Norway".

84. Aktürk, "September 11, 1683", s. 1-11.

bilir. Halbuki sadece bir Müslüman kökenli Meclis üyesi solcu, geleneksel olarak sosyalist İşçi Partisi'ne mensuptur. Üç sağcı partiden üç Müslüman milletvekili erkek iken tek Müslüman kadın milletvekili aynı zamanda solcu bir partiye mensup tek Müslüman Parlamento üyesidir.

Geniş ana hatları içinde bu durum Avrupa parlamentolarında Müslüman asıllı milletvekillerinin alışılagelmiş dağılımına tezat teşkil etmektedir zira Müslüman vekillerin büyük çoğunluğu –hatta bazen tamamı– solcu partilere mensuptur ve bu vekillerin çoğunluğu değilse bile birçoğu kadındır. Norveç örneğinde ise böyle bir ortak örüntünün her iki ögesi de tersine çevrilmiş görünmektedir. Ayrıca Eylül 2013 meclis seçimlerinin ardından aşırı sağcı Gelişim Partisi'nin merkez sağ Muhafazakar Parti ile kurulan bir koalisyon hükümetinin ortağı olarak Norveç tarihinde ilk kez iktidara geldiğini belirtmek çok önemlidir. Durumun Norveç'teki Müslüman azınlık üzerinde birçok olumsuz yansımaları olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bu yansımaların bir kısmına sonraki paragraflarda yer verilecektir.

Müslüman azınlığın dini açıdan belli talepleri ve çıkarlarının temsili hakkında ne söylenebilir? Hem 2006 başındaki karikatür krizi hem de Breivik'in 2011'de işlediği katliam çok farklı çıkarımlara rağmen Norveç'te dikkatleri İslam'ın ve Müslüman azınlığın üzerine çevirmiştir. Hz. Muhammed peygamberi bir “terörist” olarak betimleyen karikatürlere karşı protestolar Müslüman azınlığı güvenikleştirmek amacına yönelik olarak çerçevelenirken buna mukabil Breivik'in işlediği kıyım anlaşılabilir bir şekilde İslamofobinin tehlikeli doğasını vurgulayan bir etki yaratmıştır.

Breivik katliamının üzerinden çok geçmeden Norveç Başbakanı Jens Stoltenberg 29 yaşındaki Pakistan kökenli Müslüman Hadia Tajik'i Kültür Bakanı tayin etti. Böylece Tajik Norveç'teki en yüksek profilli Müslüman siyasetçi oldu. O sıralarda Tajik meclis üyesi değildi (2009-2014 yasama döneminde Akhtar Chaudhry Sosyalist Sol Parti'den tek Müslüman asıllı üyeydi). Ancak Tajik sonraki genel seçimde (2014) İşçi Partisi'nden milletvekili seçildi. Tajik'in 2012'de kültür bakanı olarak atanması Breivik'in Norveç'in çokkültürlülüğüne saldırısına Stoltenberg'in cevabı şeklinde yorumlandı.⁸⁵

Norveç'te İslami dini uygulamaları hedef alan birkaç siyasi girişim olmuştur. Bu girişimlerin en sonuncusu 8 Mayıs 2017'de hükümetin küçük ortağı ve ülke-

85. Vaiju Naravane, “Woman of Pakistani Origin is Norwegian Culture Minister”, *The Hindu*, 25 Eylül 2012, <http://www.thehindu.com/news/international/Woman-of-Pakistani-origin-is-Norwegian-Culture-Minister/article12642827.ece>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

nin en büyük üçüncü partisi Gelişim'in 16 yaşın altındaki erkek çocukların sünnet edilmesinin yasaklanması yönünde oy kullanması oldu.⁸⁶ Halen Muhafazakar-Gelişim koalisyon hükümeti de “anaokullarında, okullarda ve üniversitelerde Müslümanların kullandığı peçenin yasaklanmasını amaçlamaktadır”.⁸⁷ Muhafazakar-Gelişim hükümetinden Müslüman asıllı milletvekilleri –sırasıyla– Mudassar Kapur veya Mazyar Keshvari'nin kendi partilerinin sünnetin ya da peçenin yasaklanması girişimine karşı muhalif ses olup olmadıklarına dair haberlerde herhangi bir işaret bulamadım.

“Fransa, Hollanda, Belçika, Bulgaristan ve Almanya'nın Bavyera eyaleti kamusal alanda peçe takılmasına kısıtlamalar getirirken”⁸⁸ erkek çocukların sünnet edilmesinin yasaklanması için daha aşırı bir girişim geçmişte pek nadiren görüldü. Fakat Almanya'da sünnetin yasaklanması konusunda başarısızlığa uğrayan teşebbüsün de gösterdiği gibi benzer girişimler tehlikeli biçimde yaygınlaşıyor. Erkek çocukların sünnet edilmesine ilişkin 16 Haziran 2014'te oylanan bir düzenleme vardı.⁸⁹ O zaman da 18 yaş altındaki tüm erkek çocukların sünnet edilmesinin yasaklanması için bir kanun tasarısı hazırlanarak Merkez Parti'nin (Senterpartiet) bazı üyeleri tarafından Meclise sunulmuştu ancak tasarıyı sadece Merkez Parti üyesi dört milletvekili desteklemiş, 100 milletvekili red oyu vermişti.⁹⁰ Norveç'te Yahudi-İslami dini uygulamalarının yürütme veya yasama girişimleriyle ciddi şekilde kısıtlanması ya da suç kapsamına alınması yahut yasaklanmasının başarılı olup olmayacağını zaman gösterecek.

86. Aktürk, “Debating the Circumcision Ban in Norway”.

87. “Norway Plans to Ban Muslim Face Veils in Schools”, *The Independent*, 12 Temmuz 2017.

88. “Norway Plans to Ban Muslim Face Veils in Schools”.

89. Bu yasaya ilişkin tam oylama kaydı için bkz. The Storting (Norwegian Parlamentosu) web sitesi için bkz. “Voteringsoversikt for Sak: Lov Om Rituell Omskjæring Av Gutter”, Stortinget, 16 Haziran 2014, <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/Voteringsoversikt/?p=59665&dnid=1>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

90. “Voteringsoversikt for Sak: Lov Om Rituell Omskjæring Av Gutter”.

Kurumsal Çokkültürlü Ortamda Artan Betimsel Temsil

Seçim sistemi ve vatandaşlık rejimi gibi kurumsal ve siyasi etmenler göz önüne alınarak İsveç'te göçmen kaynaklı yüksek azınlık temsili beklenmektedir çünkü “Kapsamlı sosyal ve siyasi hakları, liberal vatandaşlık yasaları ve kültürel farklılıklara saygısıyla İsveç'in göç politikası sıkça göçmenlerin bir toplumla nasıl bütünleştirileceğine dair örnek bir model olarak görülmektedir.”⁹¹ Bu beklentiler zeminine karşı bu raporda daha önce ele alınan diğer birçok ülke ile kıyaslandığında oldukça gelişmiş İsveç'te göçmen ve azınlık temsiline ilişkin akademik yazında azınlıkların yetersiz temsil edildiğine ilişkin hemen hemen fikir birliği vardır.⁹²

Maritta Soininen'in belirttiği gibi “Hayrete düşüren şu ki azınlık temsili ni teşvik etmesi gereken çeşitli unsurlar bulunmasına rağmen nasıl oluyor da İs-

91. Henry Back ve Maritta Soininen, “Immigrants in the Political Process”, *Scandinavian Political Studies*, Cilt: 21, Sayı: 1, (1998), s. 29.

92. Rafaela M. Dancygier, Karl-Oskar Lindgren, Sven Oskarsson ve Kare Vernby, “Why are Immigrants Underrepresented in Politics? Evidence from Sweden”, *American Political Science Review*, Cilt: 109, Sayı: 4, (2015), s. 703-724.

veç'te yetersiz temsil sürüp gidiyor.”⁹³ İsveç Parlamentosunda Müslüman azınlığın temsiline ilişkin benim vardığım sonuçlar daha önceki bu çalışmaların kurumsal ve siyasal fırsat yapısına bağlı olarak yüksek azınlık temsili beklentisiyle uyumlu bulgulardan farklıdır. Benim vardığım sonuç göçmen asıllı Müslüman azınlığın gerçekten de İsveç Parlamentosunda orantılı hatta son zamanlarda aşırı temsil edildiği şeklindedir.

Müslüman azınlığın İskandinavya'da ve –Belçika ile Hollanda hariç– tüm Batı Avrupa ülkelerinde en üst düzeyde betimsel temsile sahip olduğu ülke İsveç'tir. Bu raporda tartışılacak son iki ülke olan Belçika ve Hollanda kendi ulusal yasama organlarında benzer şekilde yüksek düzeyde Müslüman azınlık temsiline sahiptir. Halbuki Belçika ve Hollanda'da Müslüman azınlıkların orantılı temsili müteakip yasama dönemlerinde görülen nispeten kalıcı hale gelmiş bir örüntüdür. İsveç örneğinde ise bu durum çok yeni bir gelişmedir.

2010 gibi geç bir dönemde 349 üyeli İsveç Parlamentosunda 7 Müslüman asıllı milletvekili bulunuyordu ve bu sayı o zaman toplam milletvekili sayısının yüzde 2'sine karşılık geliyordu. Halbuki İsveç'teki Müslüman azınlığın genel nüfus içindeki oranı o dönem yüzde 2,6 olarak hesaplanmıştı. İsveç Parlamentosuna seçilen Müslüman asıllı milletvekillerinin sayısı Eylül 2010'da iki kat artarak 14 oldu. Takip eden Eylül 2014 seçim döneminde Müslüman asıllı parlamento üyelerinin sayısı 14'ten 18'e yükselirken bu sayı Müslüman azınlığın kayda değer fazla temsilini işaret ediyordu.

Kadın ve erkek Müslüman milletvekilleri arasındaki denge 2010-2014 ile 2014-2018 yasama dönemlerinde değişti. 2010-2014 döneminde 14 Müslüman parlamenterin sadece 4'ü kadındı. Aksine 2014-2018 döneminde 18 Müslüman vekil simetrik bir kadın-erkek dağılımı sergileyerek İsveç Parlamentosuna 9 kadın ve 9 erkek Müslüman milletvekili seçildi. Eğer yasama organındaki temsil bakımından kadınların erkeklerle eşit sayıya ulaştığı birkaç ülkeden birinin İsveç olduğu gerçeği dikkate alındığında Müslüman milletvekillerinin cinsiyet dağılımı diğer Avrupa ülkelerine kıyasla biraz şaşırtıcıdır.

Fransa ve Almanya gibi diğer Avrupa ülkelerinin çoğunda (Fransız ve/veya Alman) kadınlar tarih boyunca –hatta bugün bile– parlamentoda önemli ölçüde yetersiz temsil edilmelerine rağmen Müslüman milletvekillerinin mutlak çoğunluğu olmasa da çok büyük bir yüzdesi kadın parlamenterlerden oluşma eğilimin-

93. Maritta Soininen, "Ethnic Inclusion or Exclusion in Representation? Local Candidate Selection in Sweden", ed. Karen Bird, Thomas Saalfeld ve Andreas M. Wüst, *The Political Representation of Immigrants and Minorities. Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*, (Routledge, New York: 2011), s. 147.

dedir. Ne gariptir ki kadınların gerçekte parlamentoda erkekler ile eşit temsil edildiği birkaç Avrupa ülkesinden birinde –yani İsveç’te– hem tarih boyunca hem de günümüzde Müslüman milletvekillerinin en fazla yarısı hatta bazen yarısından da azı kadın olagelmıştır.

Müslüman meclis üyelerinin ideolojik dağılımı açısından 2010-2014 yasama döneminde 14 Müslüman üyenin yarısı (7) solcu partilerden Parlamente’ye seçilmişken 2014-2018 yasama döneminde Müslüman vekillerinin dörtte üçü (18’in 14’ü) solcu partilerden Meclise girmişlerdir. Bu ideolojik dağılım diğer Avrupa yönetimleriyle kıyaslandığında hiç de olağanüstü değildir zira Müslüman azınlık milletvekilleri genellikle solcu partilerden seçilmektedir.

2014-2018 yasama döneminde toplam 348 parlamento üyesi arasında 18 Müslüman asıllı üye bulunmakta ve Müslüman milletvekilleri İsveç Parlamentosundaki tüm milletvekillerinin yüzde 5,17’si kadardır. Müslüman azınlığın İsveç nüfusu içindeki oranı yüzde 3,62 olarak tahmin edildiğinden özellikle söz konusu yasama döneminde 18 Müslüman vekil Müslüman azınlığın önemli ölçüde fazla (yaklaşık yüzde 42,8) temsil edildiğini göstermektedir.

18 Müslüman milletvekili ve mensubu oldukları siyasi partiler şunlardır: Said Abdu (Liberal), Amir Adan (İlmli), Jabar Amin (Yeşiller), Hanif Bali (İlmli), Nooshi Dadgostar (Sol), Adnan Dibrani (Sosyal Demokrat), Jamal Haj (Sosyal Demokrat), Tina Ghase (İlmli), Roza Güçlü Hedin (Sosyal Demokrat), Shadiye Heydari (Sosyal Demokrat), Amineh Kakabaveh (Sol), Sulthan Kayhan (Sosyal Demokrat), Faradj Koliev (Sosyal Demokrat), Jamal Mouneimne (Sosyal Demokrat), Laila Naraghi (Sosyal Demokrat), Lawen Redar (Sosyal Demokrat), Daniel Riazat (Left) ve Azadeh Rojhan Gustafsson (Sosyal Demokrat).

İsveç Parlamentosunda (Riksdag) sekiz siyasi parti temsil edilmektedir. Sekiz partiden altısında Müslüman milletvekilleri bulunmakta ve bu İsveç siyasetinde Müslüman temsiline siyasi çeşitliliğinin yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Sosyal Demokrat Parti 113 milletvekiliyle Riksdagın açık ara en büyük partisidir. Sosyal Demokrat Parti’yi 83 milletvekiliyle İlmli Parti, 47 vekille İsveçli Demokratlar ve 25 vekille de Yeşiller takip etmektedir.⁹⁴

İsveç Parlamentosunda geriye kalan partiler ise şunlardır: 22 milletvekiliyle Merkez Parti, 21 vekille Sol Parti, 19 vekille Liberal Parti ve 16 vekille Hristiyan Demokratlar. Dolayısıyla en fazla Müslüman parlamenterin Sosyal Demokrat Parti’den oluşu (toplam 18 vekilden 10’u) büsbütün şaşırtıcı değildir. Bu ara-

94. “Parties Represented in the Riksdag and Number of Members”, İsveç Parlamentosu, <http://www.riksdagen.se/en/members-and-parties>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

da sol partilerin Müslüman asıllı milletvekili temsilindeki önderliği konusunda Avrupa genelindeki hakim eğilimlere benzer şekilde İsveç'te de Sosyal Demokratlar Müslüman milletvekilleri arasında yine fazla temsil edilmekteydi. Geriye kalan sekiz Müslüman milletvekilinin dağılımı şu şekildedir: Üç sol, üç ılımlı, bir liberal ve bir Yeşiller.

Dolayısıyla 14 Müslüman milletvekili solcu partilere mensuptur (Sosyal Demokrat, Sol veya Yeşiller). Halbuki merkez sağ partilerden sadece üç Müslüman parlamento üyesi çıkmıştır (İlımlı veya Liberal). Vekillerin etnik ve ulusal kökenleri bakımından İran asıllı vekiller açık ara en büyük gruptur keza Azeri, Eritreli, Kürt ve Filistinli etnik kökenden gelen Müslüman vekiller de vardır. Müslüman milletvekillerini belirleme kriterlerinin her biri bu raporun başlangıcında ele alınmıştır. Geleneksel Müslüman ismine sahip olmasına rağmen ateist olduğunu açıklayan Ali Esbati Müslüman milletvekili olarak sayılmamıştır ve keza Müslüman ismine benzer isimler olmasından kaynaklanan muhtemel kafa karışıklığına rağmen rapor kapsamına alınmayan birkaç Süryani-Hristiyan milletvekili de vardır.

İsveç Parlamentosuna pek çok Müslüman kadının milletvekili seçilmesi gerçeğine rağmen güncel yasama dönemindeki (2013-2017) dokuz Müslüman kadın dahil başörtüsü kullanan tek bir Müslüman kadın milletvekili yoktur. Bu durum Avrupa'daki genel örnekleme uyum halindedir zira hiçbir Kıta Avrupası ulusal meclisinde hiçbir zaman başörtülü bir kadın milletvekili seçilmemiştir. Bununla birlikte İsveç örneğinde birkaç yasama döneminde hep birlikte bir düzineden fazla Müslüman kadın İsveç Parlamentosuna seçildiği için belli başlı siyasi partilerden herhangi biri bu yönde tercih kullanmış olsaydı başörtüsü takan bir Müslüman kadını İsveç Parlamentosuna aday göstermek ("seçmek") için bolca fırsat bulunduğu özellikle belirtmeye değerdir.

Abrashi, Sander ve Larsson'a göre "İsveç'te İslam'a ve Müslümanlara karşı genellikle toplumun her alanında kendini gösteren olumsuz ve/veya ayrımcı eğilimler bu raporda ele alınmıştır (İsveç'te İslamofobi): medya; hukuki, siyasi ve okul sistemleri, işçi piyasası ve toplum içindeki davranışlar."⁹⁵ Dini uygulamalara ilişkin yasalar ve düzenlemeler bakımından kurban kesiminin önündeki yasal engellerin yanı sıra sünnet konusunda tıbbi ve yasal meydan okumaların ortaya çıkışına dair endişeler dile getirilmektedir. "İsveç'te hayvan kesimine ilişkin mevcut düzenlemeler hem Yahudilerin hem de Müslümanların uluslararası anlaşmalarla

95. Aroma Abrashi, Ake Sander ve Göran Larsson, "Islamophobia in Sweden: National Report 2015", ed. Enes Bayraklı ve Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2015*, (SETA Rapor, İstanbul: 2016), s. 495.

(ve İsveç'in AB'ye üyeliğinden kaynaklanan yükümlülükleriyle) korunan dini törenlerini –kurban kesimi dahil– yerine getirme haklarını kullanmaları önünde engel teşkil etmektedir.”⁹⁶

Daha da kaygı verici biçimde Ocak 2014'te “İsveçli doktorların yüzde 85'inin üye olduğu İsveç Tıp Derneği” yeni doğan erkek bebeklerin “tıbbi olmayan” (ince, örtülü bir göndermeyle dini gerekçeler ima ediliyor) sünnetinin en azından 12 yaşına kadar veya 12 yaşına gelmedikçe ve sünnete rıza göstermedikçe yasaklanmasını şiddetle tavsiye etmiştir.⁹⁷ Aşırı sağ İsveçli Demokratlar Partisi'nin Eylül 2013'te Riksdaga “tıbbi olmayan sünnet”in yasaklanması için önceden sunduğu bir önerge zaten vardır.⁹⁸

Her şeye rağmen raporun hazırlandığı sırada İsveç'te herhangi bir hukuki ve kapsamlı sünnet yasağı bulunmamaktadır. Ancak Danimarka, Norveç ve Almanya'da olduğu gibi İsveç'te de sünnet işlemine karşı insani ve tıbbi olduğu ileri sürülen meydan okumalar ortaya çıkmaktadır. “İskandinav ülkelerinde yaşı tutmayan erkek çocukların sünnet töreni hem solcu sekülerler hem de Müslüman ülkelerden gelen göçün etkisinden korkan sağcılar tarafından giderek daha fazla saldırıya uğramaktadır.”⁹⁹

Dolayısıyla Yahudi ve Müslüman ailelerin çocuklarını dini inançları ve bin yıllık eski geleneklere göre yetiştirme hakkı devletin ebeveynler ile çocukları arasındaki ilişkiye giderek artan ve daha muhtemel doğrudan müdahalesinin tehdidi altındadır. Bu dini uygulamalar siyasi baskılara daha uzun süre maruz kalırken Müslüman asıllı milletvekilleri erkeklerin dini gerekçeli sünnetini ve kurban kesme hakkını savunabilecekler mi, ne dereceye kadar savunabilecekler, savunmaya istekli olacaklar mı ve ne derece istekli olacaklar, tüm bunları ancak zaman gösterecektir.

96. Abrashi, Sander, Larsson, *European Islamophobia Report 2015*, s. 508.

97. Vittorio Hernandez, “Denmark, Sweden Ban Non-Medical Circumcision of Boys”, *International Business Times*, 29 Ocak 2014, <http://www.ibtimes.com.au/denmark-sweden-ban-non-medical-circumcision-boys-1330592>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

98. “Motion to Ban Non-medical Circumcision Introduced in Sweden”, *Haaretz*, 24 Eylül 2013, <http://www.haaretz.com/jewish/news/1.548861>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

99. “Motion to Ban Non-medical Circumcision Introduced in Sweden”.

İNGİLTERE

Çokkültürlü Bir Ortamda
Dindar Muhafazakar ve Seküler
Müslüman Milletvekilleri

İngiltere ilk bakışta ulusal yasama organı Avam Kamarasında Müslümanların –Katolik Latin Avrupa ülkelerindeki kadar ciddi şekilde olmasa bile– yetersiz temsil edildiği ve Müslüman milletvekilleri ezici üstünlükle solcu ve az bir çoğunlukla da kadın olduğu için ortak Avrupa örneğine uyduğu izlenimini vermektedir.

Bununla beraber İngiltere Kıta Avrupası'ndan iki çok önemli açıdan farklılık gösterir: Müslüman milletvekilleri Müslümanların belli dini ihtiyaç ve haklarını destekleyen fikirleri açıkça dillendirmekte ve İngiliz hukuk çerçevesi halen İslami dini uygulamalara Kıta Avrupası'ndan çok daha fazla serbestlik sağlayabilmektedir. Dolayısıyla İngiltere çoğu Kıta Avrupası ülkeleriyle karşılaştırıldığında Müslümanların dini haklarını halihazırda daha iyi koruyan kurumsal ve hukuki çerçeveye birlikte kendi ulusal yasama organında –Müslümanların belirgin dini ihtiyaçlarını ve haklarını açıkça destekleyen Müslüman milletvekilleri de dahil– orta düzeyde Müslüman temsili sergilemektedir.

Bu sebeplerden dolayı İngiltere'nin Müslüman azınlığın dini özel ihtiyaç ve haklarının hem yasal korunması hem de siyasi temsili bakımından Kıta Avrupa-

sındaki ülkelerin çoğundan çok daha iyi bir çevre sunduğu ileri sürülebilir. İngiltere'yi Kıta Avrupası'ndaki birçok ülkeden ayıran budur.

Haziran 2017 seçimlerinde İngiliz Parlamentosuna (Avam Kamarası) 15 Müslüman milletvekili seçilmiştir ve bu sayı Avam Kamarasındaki 650 milletvekilinin yüzde 2,31'ine karşılık gelmektedir. İngiltere'de Müslüman azınlığın yüzde 3,36 olduğu tahmini dikkate alındığında Avam Kamarasında Müslüman temsili İngiliz nüfusu içinde Müslüman nüfusun payının yaklaşık üçte ikisi kadardır ve orta seviyede yetersiz bir temsili işaret etmektedir.

Bahsedilen 15 Müslüman milletvekilinin alfabetik sırayla isimleri ve parti adiyetleri (İşçi Partisi veya Muhafazakar Parti) şöyledir: Rushanara Ali (İşçi), Dr. Rosena Allin-Khan (İşçi), Rehman Chishti (Muhafazakar), Nusrat Ghani (Muhafazakar), Dr. Rupa Huq (İşçi), İmran Hussain (İşçi), Sajid Javid (Muhafazakar), Afzal Khan (İşçi), Khalid Mahmood (İşçi), Shabana Mahmood (İşçi), Yasmin Qureshi (İşçi), Naz Shah (İşçi), Tulip Siddiq (İşçi), Mohammad Yasin (İşçi) ve Nadhim Zahawi (Muhafazakar).

Haziran 2017 seçimlerinde Avam Kamarasına rekor sayıda kadının seçildiği gerçeği ve toplam milletvekili sayısının yalnızca yüzde 32'si (650'den 208'i) kadın olmasına rağmen Müslüman üyelerin yarıdan biraz fazlası (15 vekilden 8'i, yüzde 53,3'ü) kadındır.¹⁰⁰ Diğer bir deyişle İngiliz Parlamentosuna seçilen kadınların yüzdesi ve sayısının en yüksek olduğu seçimde bile Müslüman kadın milletvekili oranı yine de gayrimüslim kadın milletvekili oranından çok daha yüksektir (yaklaşık yüzde 66,6 daha yüksek). Müslüman kadın milletvekillerinin fazla temsiline ilişkin bu gözlem Avrupa'daki yasama organlarında Müslüman azınlık temsiline genel örneklemeyle uyum içindedir.

İdeolojik açıdan 15 Müslüman milletvekilinden 11'i (yüzde 73,3) İngiliz siyasetinin en önde gelen solcu partisi İşçi Partisi'nden diğer dört Müslüman vekil (yüzde 26,7) ise başlıca sağ parti olan Muhafazakar Parti'den seçilmiştir. İngiliz Avam Kamarasında diğer partilerden (İskoç Ulusal Partisi, Liberal Demokrat Parti vs.) seçilen Müslüman parlamenter bulunmamaktadır. Bu ideolojik dağılım da Avrupa yasama organlarındaki genel seyirle uyum içindedir ve Müslüman milletvekillerinin büyük çoğunluğu neredeyse daima solcu partilerden seçilmektedir. Yine de İngiltere'de muhafazakar, sağcı bir partiden seçilen Müslüman milletvekili sayısı Kıta Avrupası ülkelerinin çoğundan biraz daha yüksektir. Nitekim Müslüman milletvekillerinin yaklaşık üçte biri Muhafazakar Parti'den seçilmiştir ve bu çoğu Kıta Avrupası ülkesinden daha yüksek bir orandır.

100. "Record Number of Female MPs Win Seats in 2017 General Election", *The Guardian*, 9 Haziran 2017.

İngiltere’de dar bölge usulü seçim sistemi uygulandığı gerçeği göz önünde tutulursa Avam Kamarasında Müslüman azınlık temsilinin düzeyi sırf Müslüman milletvekili sayısına bakıldığında görünenden çok daha etkileycidir. Dar bölge seçim sisteminde milletvekili seçilebilmek için parti seçmenlerinin yoğunluğu ve rekabet türüne bağlı olarak adayın tüm adaylar arasında en yüksek oyu alması ve hatta belirli bir coğrafi bölgede oyların çoğunluğuna sahip olması gerekir.

Bütün İngiltere’de yüzde 51 ile kıl payı da olsa bir Müslüman çoğunluğa sahip sadece tek bir seçim bölgesi vardır: Bradford West.¹⁰¹ Komşu Bradford East seçim bölgesi toplam seçmen sayısının yüzde 37’si ile ikinci en yüksek Müslüman oranına sahiptir. İngiltere’nin tüm diğer bölgelerinde Müslüman seçmenler toplam seçmen sayısının yüzde 25 veya daha azını oluştururlar.¹⁰² Dolayısıyla Bradford West istisnasıyla birlikte –belki Bradford East de– Avam Kamarasına seçilmek isteyen her Müslüman adayın belli bir coğrafi bölgede gayrimüslim seçmenin önemli bir kısmının desteğini alması gerekir. Başka bir deyişle İngiltere’de sadece tek bir seçim bölgesi (Bradford West) Müslüman çoğunluğa sahip olmasına rağmen Müslüman adaylar 15 seçim bölgesindeki seçmenlerden en çok oyu alarak seçilmişlerdir.

Kendini Güney Asya kökenli bir Müslüman olarak tanımlayan Sadiq Khan’ın 9 Mayıs 2016’da Londra belediye başkanlığına seçilmesi hem sembolik hem de önemli bir siyasi gelişme olmuştur. Khan bir Batı Avrupa başkentinde belediye başkanı seçilen ilk Müslüman ve hem de nüfusu bir milyonun üzerinde bir Batı Avrupa şehrinde belediye başkanı seçilen ilk Müslümandır.

Buna en yakın tek örnek Hollanda’da nüfusu yarım milyonun biraz üstünde önemli bir liman kenti olan Rotterdam’a Ahmed Aboutaleb’in belediye başkanı olarak atanması (halk tarafından seçilmiş değil) olmuştur. Dahası Khan Kıta Avrupası’nda seçilen neredeyse tüm Müslüman asıllı temsilcilerin aksine dininin gereklerini yerine getirdiğini ifade etmekten çekinmemektedir. Bu durum İngiltere ile Kıta Avrupası siyasetindeki Müslüman temsilcileri arasındaki önemli bir başka farkı göstermektedir.¹⁰³ Londra belediye başkanı seçildikten kısa bir süre sonra Khan o yılın Mayıs-Haziran (2016) dönemine rastlayan Ramazan ayında oruç tutuyor olması hakkında saklamadan açık açık konuşmuştur.¹⁰⁴

101. Murtaza Ali Shah ve Tanveer Khatana, “UK Elections 2017: Muslim Voters to Play Decisive Role in 38 Constituencies”, Geo.tv, 5 Haziran 2017, <https://www.geo.tv/latest/144617-uk-elections-2017-muslim-voters-to-play-decisive-role-in-38-constituencies>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

102. Shah ve Khatana, “UK Elections 2017: Muslim Voters to Play Decisive Role in 38 Constituencies”.

103. Sadiq Khan, “Fasting for Ramadan won’t be Easy-it’s the Coffee I’ll Miss the Most”, *The Guardian*, 5 Haziran 2016.

104. “EU Referendum: Sadiq Khan Breaks 19-Hour Ramadan Fast on Stage During Wembley Debate”, *The Independent*, 22 Haziran 2016.

Avam Kamarasında aralarında Müslüman milletvekillerinin de bulunduğu 15 siyahi ve etnik azınlık (SEA) milletvekili üzerine karşılaştırmalı bir araştırmada SEA vekillerinin oy verme tercihleri ile 15 SEA olmayan vekilin oy verme tercihleri arasında sistematik bir fark bulunmamıştır.¹⁰⁵ İki partili bir sistemde parti disiplini zorunluluğu ve dar bölge oylaması mantığı partinin resmi ideolojisiyle uyumlu olmak için baskıları artırmaktadır. Meclis oylamasında partinin resmi ideolojisine uygunluk gözlense de ilk bakışta SEA milletvekillerinin Parlamento-da SEA olmayan vekillere göre azınlıklara dair konularda ortalamada yaklaşık iki kat daha fazla sayıda “soru” gündeme getirdikleri anlaşılmıştır.¹⁰⁶

Ancak daha derin incelemede Avam Kamarasında azınlıklarla ilgili soruların ortalama sayısı bakımından SEA olan ve SEA olmayan milletvekilleri arasındaki bu önemli farkın büyük ölçüde İşçi Parti’li üç SEA milletvekilinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. “Barınma’ ile ‘bilim ve teknoloji’ hariç neredeyse tüm politika alanlarında açıkça etnik azınlıklar veya göç ile ilgili 330’dan fazla soruyu” tek bir SEA milletvekili sormuştur.¹⁰⁷ Diğer “SEA arka planına sahip iki İşçi Parti’li milletvekili azınlıklarla ilgili –sırasıyla– 70 ve 89 soru sormuştur.”¹⁰⁸

Dolayısıyla ne yasama oylamaları ne de azınlıklarla ilgili yasama sorularında İşçi Partisi’ne mensup üç “aykırı” milletvekili hariç SEA milletvekilleri –Müslüman parlamenterler de dahil– SEA olmayan (çoğunluk) milletvekillerinden sistematik farklılık göstermektedir. Varılan bu sonuçlar İngiltere’de bile Müslüman azınlıkların yüksek seviyede betimsel temsilinin asli temsilin önemli ölçüde daha yüksek seviyelerde olmasına yol açmadığını ortaya koymaktadır.

Öte yandan Müslüman azınlıkların temsiline ilişkin daha yeni ve İslam’la ilgili meseleler üzerine meclis tartışmalarının söylem analizini içeren daha özel bir araştırma mevcuttur. Bu araştırmada Nermin Aydemir ve Rens Vliegthart Hollanda Parlamentosu “Tweede Kamer”in Hollandalı Müslüman milletvekillerine kıyasla İngiliz Avam Kamarasındaki Müslüman milletvekillerin Müslümanların dini açıdan belli endişelerini desteklemeleri ihtimalinin çok daha yüksek olduğunu gördüler.¹⁰⁹

105. Thomas Saalfeld ve Kalliopi Kyriakopoulou, “Black and Minority Ethnic MPs in the British House of Commons”, ed. Karen Bird, Thomas Saalfeld ve Andreas Wüst, *The Political Representation of Immigrants and Minorities*, (Routledge, New York: 2011), s. 230-249.

106. Saalfeld ve Kyriakopoulou, “Black and Minority Ethnic MPs in the British House of Commons”, s. 243.

107. Saalfeld ve Kyriakopoulou, “Black and Minority Ethnic MPs in the British House of Commons”, s. 245.

108. Saalfeld ve Kyriakopoulou, “Black and Minority Ethnic MPs in the British House of Commons”, s. 245.

109. Nermin Aydemir ve Rens Vliegthart, “Public Discourse on Minorities: How Discursive Opportunities Shape Representative Patterns in the Netherlands and the UK”, *Nationalities Papers*, Cilt: 46, Sayı: 2, (2017).

Aydemir ve Vliegthart'ın bulguları Müslüman azınlıkların betimsel temsilinin İngiliz Avam Kamarasında daha fazla asli temsile karşılık geldiğini ancak Hollanda Parlamentosu Tweede Kamer'de çok da öyle olmadığını göstermiştir (Bu konu sonraki bölümde kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır).

İskandinav ülkeleri ve Almanya'nın aksine İngiltere'de halen dini saiklerle erkeklerin sünnet edilmesi veya kurban kesimini yasaklayacak popüler girişimler, hareketler veya kanun teklifleri bulunmamaktadır. Müslümanların ve Yahudilerin belli dini hakları İngiltere'de Kıta Avrupası'ndaki çoğu ülkeden daha fazla teminat altındadır.

Üstelik yakın zamanda İşçi Partisi'nden seçilen Londra Belediye Başkanı Sadiq Khan örneğinde kısaca ele alındığı üzere İngiliz Müslüman siyasetçiler İslami dini uygulamaların açıkça yerine getirilmesinden çekinmemektedirler ki bu Kıta Avrupası'nda çoğu Müslüman asıllı milletvekilinde neredeyse hiç gözlenmeyen bir durumdur.

TABLO 3. AVAM KAMARASINDA MÜSLÜMAN MİLLETVEKİLLERİNİN BEKLENEN VE GERÇEK SAYILARI (2010-2017)

Yasama Dönemi	Toplam Milletvekili Sayısı	Müslümanların İngiliz Nüfusu İçindeki Oranı (Yüzde)	Müslüman Milletvekillerinin Beklenen Sayısı	Müslüman Milletvekillerinin Gerçek Sayısı	Müslüman Temsil Oranı (Gerçek/Beklenen Müslüman Milletvekili Sayısı)	Solcu (Sayı ve Yüzde)	Kadın (Sayı ve Yüzde)
2010-2015	650	2,56	17	8	0,48	6 (%75)	3 (%38)
2015-2017	650	3,36	22	13	0,59	9 (%69)	8 (%62)
2017-Bugün	650	3,36	22	15	0,64	11 (%73)	8 (%53)

HOLLANDA

Çokkültürlü Bir Ortamda
Dindar Muhafazakar ve Seküler
Müslüman Milletvekilleri

Tüm Batı Avrupa ülkeleri içinde Hollanda, parlamentosunda art arda üç veya daha fazla yasama döneminde Müslümanların fazla temsil edildiği tek ülkedir. Bu hakikaten de hem teorik hem de ampirik olarak etnik-dini azınlıkların betimsel temsilleri üzerine yapılan çalışmalar için önemli bir olgudur. Üstelik karşılaştırmalı bakış açısından birçok yasama döneminde ulusal parlamentoda Müslüman azınlıkların fazla temsili Hollanda siyasetinin tek ayırt edici özelliği değildir. Hollanda aynı zamanda fiilen bir “Müslüman siyasi partisi”nin (DENK) 2017 genel seçimlerinde üç milletvekiliyle ulusal yasama organında temsil edildiği tek Batı Avrupa ülkesidir.

2010 itibarıyla Hollanda Parlamentosu Tweede Kamer’de 12 Müslüman kökenli milletvekili bulunuyordu. Müslümanların Hollanda nüfusu içindeki oranı yüzde 6,15 olmasına rağmen 12 Müslüman vekil tüm milletvekillerinin (150) yüzde 8’ine karşılık geliyordu. Bu rakamlar esas alındığında 2010 itibarıyla Hollanda Parlamentosunda Müslüman azınlık nüfusuna göre yüzde 30 daha fazla temsil ediliyordu. 2014 itibarıyla Hollanda Parlamentosunda tüm milletvekillerinin yüzde 7,33’üne tekabül eden 11 Müslüman asıllı milletvekili vardı ve bu Müslü-

man azınlığın yüzde 19 daha fazla temsil edildiğini gösteriyordu. 2017'deki son genel seçimlerde Parlamente'ya seçilen 14 Müslüman kökenli meclis üyesi tüm parlamenterlerin yüzde 9,33'üne denk düşüyordu. Müslüman asıllı göçmenlerin 2017'de Hollanda nüfusu içindeki oranının yüzde 6,16 olarak tahmin edildiği göz önüne alındığında Müslümanlar Hollanda Parlamentosunda yaklaşık yüzde 51,1 daha fazla temsil edilmektedir.¹¹⁰

Dolayısıyla üst üste üç seçim ve yasama döneminde Hollandalı Müslümanlar Ulusal Mecliste daima fazla temsil edilmiştir ki bu tüm Batı Avrupa ülkeleri içinde benzersiz bir siyasi sonuçtur. Raporda ele alınacak sıradaki son ülke Belçika'da bile –bu bakımdan Hollanda'ya benzer olmakla birlikte– Müslümanlar son birkaç yasama döneminde biraz eksik temsil edilmektedir.

İdeolojik açıdan Ağustos 2017 itibarıyla mevcut 14 Müslüman milletvekilinin partilere göre dağılımı şöyledir: Üç DENK, üç VVD, iki D66, iki GL, iki SP, bir CDA ve bir PvdA milletvekili. Böylesi bir parti mensubiyeti dağılımında iki önemli özellik göze çarpmaktadır: Birincisi Müslüman parlamenterler yedi farklı siyasi partide mevcuttur ve 14 rakamı raporda tartışılan tüm diğer Avrupa ülkelerine kıyasla Hollanda'da Müslüman meclis üyelerinin partilere göre çeşitliliğinin çok yüksek bir seviyede olduğunu göstermektedir. İkincisi ve keza raporda ele alınan Batı Avrupa ülkeleri arasında benzersiz olan özellik çoğunlukla Müslüman kökenlilerin desteklediği ve yalnızca onların milletvekili olarak temsil edildiği bir siyasi parti (DENK) 2017 genel seçimlerinde üç milletvekili ile Hollanda Parlamentosuna girmeyi başarmıştır.

Müslüman azınlıkları temsil ettiğini iddia eden ve çoğunlukla Müslümanların desteklediği siyasi partilerin Bulgaristan, Makedonya ve Karadağ gibi bazı Doğu Avrupa ülkelerinde bazen parlamento'ya girmeyi başarmaları söz konusuysa da böylesi bir siyasi gelişmenin DENK'in 2017 seçimlerindeki kısmen şaşırtıcı başarısına kadar Batı Avrupada eşi görülmemiştir.

Bu konuyla ilgili olarak DENK'in yükselişi ve göreceli seçim başarısının, diğer yarım düzine partinin listelerinden Müslüman milletvekili adayları gösterilmesini ve sonunda seçilmesini engellememiş olması da kısmen şaşırtıcı ve kesinlikle kayda değerdir.

Bu sebeple Müslüman siyasetçilerin liderliğindeki bir partinin başarılı yükselişi Müslüman milletvekillerinin –örneğin Bulgaristan'da olduğu gibi– sadece tek bir partide yoğunlaşmasına ve ayrışmasına yol açmamıştır.¹¹¹

110. "National Profiles, The Netherlands", Association of Religion Data Archives, http://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_160_1.asp, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

111. Bulgaristan'daki tüm Müslüman asıllı milletvekilleri tipik olarak Müslüman kökenli siyasetçiler tarafından kurulan ve onların liderlik ettiği Haklar ve Özgürlükler Hareketi'nden seçilmiştir. Bulgaristan'da parlamentoda temsil edilen diğer siyasi partilerde hiç Müslüman milletvekili bulunmamaktadır.

14 Müslüman milletvekilinden 4'ü merkez sağ ve/veya Hristiyan demokrat (VVD ve CDA) partilerdendir. Oysa geriye kalan 10 Müslüman vekil –solcu siyasi partilerden istifa eden Müslüman milletvekilleri tarafından kurulmuş ve Müslüman bir genel başkan liderliğindeki DENK dahil– çeşitli solcu, çevreci ve ilerici partilere mensuptur. Dolayısıyla sol-sağ vizyonu bakımından Hollanda'da Müslüman temsili Müslüman parlamenterlerin büyük bir çoğunluğunun –ki bu durumda üçte ikisi– solcu partilerden seçildiği Avrupa örneklemiyle benzerlikler göstermektedir.

Ağustos 2017 itibarıyla Tweede Kamer üyesi 14 Müslüman parlamenterin isimleri şöyledir: Mustafa Amhaouch (CDA), Khadija Arrib (PvdA), Farid Azarkan (DENK), Malik Azmani (VVD), Salima Belhaz (D66), Achraf Bouali (D66), Zohair Yassini (VVD), Sadet Karabulut (SP), Tunahan Kuzu (DENK), Cem Laçın (SP), Zihni Özdil (GL), Selçuk Öztürk (DENK), Nevin Özütoğ (GL) ve Dilan Yeşilgöz-Zegerius (VVD).¹¹² Müslüman vekillerin dokuzunun erkek, beşinin kadın oluşu erkek milletvekillerinin bariz çoğunlukta olduğunu gösterirken Müslüman vekiller arasında kadın-erkek sayısının eşit veya kadınların çoğunlukta olduğu Kıta Avrupası ülkelerine tezat teşkil etmektedir.

Ana vatanları dikkate alındığında Müslüman parlamenterler Fas ve Türkiye arasında eşit şekilde dağılmıştır (her iki ülkeden de 7'şer milletvekili). Çoğunun (14'te 8'i) ya Türkiye'de (Adana, Ankara, Büyükkışla, İstanbul ve Kozaklı) ya da Fas'ta (Hedami, Ighmiren ve Imzouren) dünyaya gelmiş olması adı geçen milletvekillerinin Hollanda'da birinci nesil göçmenler olduklarını işaret etmektedir. Keza Türk asıllı parlamento üyelerinin büyük çoğunluğu (7'de 5) Türkiye'de doğmuşken Fas kökenliler az bir çoğunlukla Hollanda'da dünyaya gelmiştir.

Hollanda'da İslami dini uygulamaların suç sayılması yönündeki girişimlere değinilecek olursa Hayvanlar Partisi'nin (Partij voor de Dieren, PvdD) 2011'den beri kurban kesiminin yasaklanması yönünde çabaları sürmektedir.¹¹³ Tweede Kamer PvdD'nin kurban kesiminin yasaklanması için 2011'de sunduğu kanun taslağını onaylamış olmakla birlikte Senato 2012'de bu taslağı reddetmiştir.¹¹⁴ Bu arada Hollanda hükümeti ile Yahudi ve Müslüman liderler arasında kurban kesi-

112. Tweede Kamer parlamento üyelerine ulaşmak için bkz. "Members of Parliament", Tweede Kamer, https://www.houseofrepresentatives.nl/members_of_parliament/members_of_parliament, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

113. PvdD kurban kesimine yasak getirilmesi teklifini ilk 2011'de Parlamento'ya sundu ve teklif onaylandı. Bkz. "Jews, Muslims Appeal Ritual Slaughter Plan", YNet News, 19 Haziran 2011, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4083578,00.html>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

114. Ineke van der Valk, "Islamophobia in Netherlands: National Report 2015", ed. Enes Bayraklı ve Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2015*, (SETA Rapor, İstanbul: 2016), s. 394.

mi sırasında “40 saniye sınırı” gibi birtakım kısıtlayıcı standartlar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.¹¹⁵

PvdD Eylül 2015’te kurban kesimine karşı yeni bir kanun teklifi sunmuş¹¹⁶ ve sağcı Özgürlük Partisi (PVV) Başkanı Geert Wilders teklife destek vermiştir. PvdD’nin teklifinden kısa bir süre sonra “Hollanda Gıda ve Tüketici Ürünleri Güvenlik Kurumu hükümete hayvanların kurban edilmesinin yasaklanması tavsiyesinde bulunarak bu süreçte hayvanların eza cefa çektiklerine atıfta bulunmuştur.”¹¹⁷ Daha önceki yasaklama girişiminin ardından üzerinde anlaşmaya varılan “40 saniye ilkesi”ne dolaylı olarak göndermede bulunan “Kurum, kurban kesimine karşı çıktıklarını çünkü hayvanların ölmesinin 45 saniyeden daha fazla zaman alabileceğini ve bu zaman zarfında onların gerginliğe ve acıya maruz kalacağını” ifade etmiştir.¹¹⁸

Şubat 2016’da Hollanda hükümeti “hayvanların acı çekmesini en aza indirmek için kurban kesimi yoluyla öldürülen hayvan sayısını azaltmak amacıyla koşer ve helal et ihracatını yasaklamayı planladığını duyurmuştur.”¹¹⁹ Temmuz 2017’de “Hollanda’nın tek koşer mezbahasına ihraç yasağı getirilmesinin ardından”¹²⁰ kapatılabileceği haberi üzerine Hollanda hükümeti “yeni ihraç yasağından ülkenin tek koşer mezbahasının muaf tutulabileceğini” açıklamıştır.¹²¹

Dolayısıyla kurban kesimi gibi İslami ve Musevi dini uygulamaların kısıtlanması için girişimlerde bulunulmuş ve bazı girişimler yasal kanallardan kısmen başarılı olmuştur. Hollanda’da yedi farklı siyasi partide Müslüman milletvekillerinin önemli sayıda oluşuna bakılırsa bahsi geçen İslamofobik girişimlerin yasal başarısı biraz şaşırtıcıdır. Öte yandan kurban kesiminin yasaklanmasına önyak olan ve destekleyen PVV ve PvdD’de hiçbir Müslüman milletvekili bulunmadığının not edilmesi gerekir. Bu durum İslamofobik gündem maddelerine ve Müslüman mil-

115. “Dutch Compromise on Ritual Slaughter”, RNW, <https://www.rnw.org/archive/dutch-compromise-ritual-slaughter>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

116. Van der Valk, “Islamophobia in Netherlands: National Report 2015”, s. 394.

117. “Netherlands Food Authority Recommends Banning Kosher”, *Haaretz*, 1 Kasım 2015, <http://www.haaretz.com/jewish/news/1.683496>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

118. “Netherlands Food Authority Recommends Banning Kosher.”

119. “Netherlands Bans Export of Kosher and Halal Meat to ‘Minimise’ Negative Effects”, *The Independent*, 18 Şubat 2016; “Holland to Limit Kosher Ritual Slaughter and Ban Its Export”, *Haaretz*, 17 Şubat 2016, <http://www.haaretz.com/jewish/news/1.703961>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

120. “Netherlands’ only Kosher Slaughterhouse Says it Faces Closure Following Export Ban”, Jewish Telegraphic Agency, 17 Temmuz 2017, <http://www.jta.org/2017/07/17/news-opinion/world/netherlands-only-kosher-slaughterhouse-says-it-faces-closure-following-export-ban>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

121. “Netherlands May Exempt Kosher Slaughterhouse from Export Ban”, Jewish Telegraphic Agency, 27 Temmuz 2017, <http://www.jta.org/2017/07/27/news-opinion/world/netherlands-may-exempt-kosher-slaughterhouse-from-export-ban>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

letvekillere sahip en büyük aşırı sağ partilerin yer aldığı Kuzeybatı Avrupa'nın diğer iki ülkesi Danimarka ve Norveç örneklerinden farklılık arz etmektedir.

Müslümanların Hollanda ulusal yasama organında fazlasıyla temsili ve siyasi çeşitliliği arka planına karşın ülkede Müslüman azınlığın varlığına en büyük meydan okuma muhtemelen tartışmasız İslamofobik olan Geert Wilders'in başkanlık ettiği Özgürlük Partisi'dir (PVV). Ancak kurban kesiminin yasaklanması kampanyası örneğinde görüldüğü gibi PvdD gibi solcu partiler de keza İslami dini uygulamaları yasaklamak için bazı siyasi ve yasal girişimlere katılabilmekte hatta öncülük edebilmektedir.

Wilders'in kötü şöhretine ve partisinin sonraki yasama dönemlerinde kazanabileceği¹²² öngörülerine rağmen 2017 seçimlerinde 20 milletvekiliyle PVV, 33 milletvekilliği kazanan VVD'nin epey gerisinde kalarak ikinci sırada ve her ikisi de 19 vekillik kazanan D66 ile CDA'nın çok az ilerisinde yer alıyordu. "Hollanda rekorunu kırarak 225 gün" hükümete kalan ülkede VVD, D66, CDA ve CU'dan oluşan dört partili bir koalisyon hükümeti nihayet Ekim sonunda kuruldu.¹²³

Fiili Müslüman partisi DENK'in kuruluşuna yol açan süreç de Müslüman parlamenterlerin dini kimlik, haklar ve fikir özgürlüğü açısından nasıl muamele gördükleri konusunda çok manidardır. Başbakan Yardımcısı Lodewijk Asscher 2014 sonunda Türkiye kökenli dini kuruluşların gözetim altına alınması için bir plan sundu. O dönem koalisyon ortağı olan PvdA'nın (İşçi Partisi) iki Türk asıllı milletvekili Tunahan Kuzu ve Selçuk Öztürk bu plana karşı çıkarak eleştiri mahiyetinde bir mektup yazdılar.¹²⁴ PvdA Genel Başkanı Diiderik Samsom mektubun dilini saldırgan bularak Türk-Müslüman milletvekillerinin Asscher'den özür dilemelerini istedi. Kuzu ve Öztürk özür dilemeyi reddedince PvdA'dan ihraç edildiler.¹²⁵

Bu itibarla tartışmasız solcu bir partiyle (PvdA) ilişkileri kesilen Türk-Müslüman asıllı iki milletvekili Türk-Müslüman dini kuruluşlarını potansiyel şüpheli olarak hedef alan ve giderek artan devlet müdahalesine muhalefet ettikleri için bağımsız milletvekili oldular. O dönem bağımsız olan iki milletvekili yollarına devam ederek Fas kökenli siyasetçilerle birlikte (Hollandaca "Düşün" anlamına gelen) DENK Partisi'ni kurdular. DENK 2017'de Hollanda Ulusal Parlamentosuna

122. "However, various opinion polls taken in 2013, 2014 and 2015, have pointed to the PVV as the largest party in the Netherlands, if elections should take place at that point in time". Bkz. Van der Valk, "Islamophobia in Netherlands: National Report 2015", s. 393.

123. Cynthia Kroet ve Ivo Oliveira, "Meet the Dutch Government's Major Players", *Politico*, 26 Ekim 2017.

124. "Hollanda: Türk Kökenli İki Milletvekili İşçi Partisi'nden İhraç Edildi", BBC Türkçe, 14 Kasım 2014.

125. "Hollanda: Türk Kökenli İki Milletvekili İşçi Partisi'nden İhraç Edildi".

giren ilk fiili Müslüman siyasi partisi oldu. Siyasi kariyerlerinde izledikleri yol ve PvdA'nın arka planı dikkate alındığında DENK'in Müslüman asıllı milletvekillerini "dindar muhafazakar" olarak tanımlamak imkansız değilse bile çok zordur. DENK milletvekilleri daha çok Türk asıllı Müslüman kuruluşlarını savunan bir duruş sergiledikleri için PvdA'dan yabancılaştırılıp ihraç edilen solculardır.

Hollanda genel olarak Batı Avrupa'da ve Batı dünyasında üst üste en az üç yasama döneminde Müslüman azınlığın fazla temsiline ve yakın zamanda parlamentosunda fiili bir Müslüman partisine ev sahipliği yapması sebebiyle benzersizdir. Kurban kesiminin çok defa ve ısrarla yasaklanması yönündeki girişimler günümüzde ve muhtemelen gelecekte de ciddi meydan okumalar olacağını gösterse bile Avrupa'nın başka yerlerinde tehdit altındaki pek çok dini azınlık hakları Hollanda'da nispeten güvendedir.

Yasama organında Müslümanların aşırı temsiline ve bir Müslüman partisinin (DENK) varlığına rağmen Hollanda Parlamentosunda dindar muhafazakar şeklinde tanımlanabilecek erkek veya kadın Müslüman milletvekili bulunmamaktadır. Hollanda Parlamentosunda dindar muhafazakarların göreceli yokluğuna ilişkin tespiti Aydemir ve Vliegthart'ın Hollanda Parlamentosuna ilişkin çalışmaları da desteklemektedir. Aydemir ve Vliegthart'ın "içerik analizinden elde ettikleri sonuçlar 'azınlık temsilcileri'nin nadiren kültürel ve/veya dini haklar ve özgürlüklerle ilgilendiklerini göstermiştir... Yaygın olarak inanılan aksine azınlık kökenli milletvekilleri Hollanda'da bu konularda çokça kısıtlayıcı çerçeveleri benimsemektedir."¹²⁶

Daha çarpıcı biçimde "Azınlık milletvekillerinin sorduğu soruların yüzde 41'i azınlıkların pratik ve sembollerini yerleştikleri ülkeler için problemleri olarak betimlemekte ve/veya güçlü tedbirler alınması çağrısında bulunmaktadır."¹²⁷ Daha özel olarak din konusunda azınlık milletvekillerinin sorduğu 31 sorudan 23'ü (yüzde 74) "baskılayıcı çerçeve"ye sahiptir.¹²⁸ Dolayısıyla Hollanda Parlamentosunda azınlıkların yüksek betimsel temsil düzeyinin azınlıkların kültürel ve/veya dini hakları ve özgürlüklerinin yüksek asli temsiliyle sonuçlandığı söylenemez.

126. Aydemir ve Vliegthart, "Minority Representatives' in the Netherlands", s. 89.

127. Aydemir ve Vliegthart, "Minority Representatives' in the Netherlands", s. 79.

128. Aydemir ve Vliegthart, "Minority Representatives' in the Netherlands", s. 80, Tablo 1.

BELÇİKA

Parlamentoda Orantılı Müslüman Temsili, Müslüman Asıllı Bakanlar ve Başörtülü İlk Vekil

Önceki bölümde ele alınan Hollanda'ya komşu Belçika, Batı Avrupa ülkeleri içinde parlamentosunda birçok yasama döneminde en yüksek düzeyde Müslüman temsiline sahip olmak açısından Hollanda'dan sonra ikinci sıradadır. Belçika Parlamentosu Temsilciler Meclisindeki 150 milletvekili arasında 2010'da beş, 2014'te yedi ve 2016'da on Müslüman vekil bulunması Müslüman azınlıkların betimsel temsil düzeylerinde yavaş fakat istikrarlı bir artışı işaret etmektedir.

Toplam 150 milletvekilinden beşinin Müslüman oluşu Müslüman azınlığın tahmin edilen büyüklüğüyle o sıralarda kabaca orantılıydı (2010'da yüzde 3,5) ve 2014'te yedi, 2016'da on Müslüman milletvekili –2014'e kadar Müslüman azınlığın büyüklüğüne ilişkin olarak daha yüksek tahmin (yüzde 5,3) dikkate alındığında bile– yasama organında fazla temsilin deliliydi. Ana vatanları bakımından Belçikalı Müslüman milletvekilleri ya Faslı ya da Türk asıllı olmaları sebebiyle Hollandalı mevkidaşlarıyla bir kez daha benzerlik göstermektedir.

Belçika, Müslüman asıllı bir bakana sahip ilk Batı Avrupa ülkesidir. 2014'te Sosyalist Parti'den (SP) Türk kökenli Emir Kır Brüksel başkent bölgesi (federal

hükümet değil) Çevre, Sosyal İşler, Tarihi Eserleri Korumadan Sorumlu Devlet Bakanı olmuştur.¹²⁹ Dahası bu raporun yazarının bildiği kadarıyla Belçika tüm Kıta Avrupası içinde Müslüman azınlığa mensup ve başörtüsü kullanan bir kadını (Mahinur Özdemir) Haziran 2009'da Brüksel Bölge Parlamentosuna (Federal Meclis değil) seçen tek ülkedir. Ancak Özdemir –bir önceki bölümde ele alınan Türk-Müslüman asıllı milletvekillerinin Hollanda'da PvdA ile aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle partiden ihraç edilmelerine benzer şekilde– partisiyle yaşadığı bir anlaşmazlık sonucu ihraç edilmiştir.¹³⁰

25 Mayıs 2014'teki federal seçimler sonucunda on Müslüman kökenli milletvekili Temsilciler Meclisine seçildi ki bunların dokuzu bu raporun kaleme alındığı sırada (Ağustos 2017) halen görev başındaydılar. Alfabetik sırayla Belçika Temsilciler Meclisinin Müslüman kökenli milletvekilleri şunlardı: Meyrem Almaci, Nawal Ben Hamou, Zuhail Demir, Emir Kır, Meryame Kitir, Ahmed Laaouej, Lanjri Nahima, Özen Özlem, Fatma Pehlivan ve Veli Yüksel.¹³¹ Zuhail Demir federal hükümette yoksulluğun azaltılması, fırsat eşitliği, engelli insanlar ve bilim politikasından sorumlu devlet bakanı olarak görev yapıyordu.¹³² Avrupa genelindeki örüntüyle uyumlu olarak Belçika'da da on Müslüman kökenli milletvekilinin yedisi kadındı.

Aynı şekilde Avrupa genelindeki örüntüyle uyumlu olarak on Müslüman milletvekilinin yedisi –aralarında yeşil partiden seçilen bir vekil de dahil olmak üzere– solcu partilerden seçildi, geriye kalan diğer üç vekil ise merkez sağ partilerdendi. Merkez sağ partilerden seçilen üç Müslüman milletvekilinin tamamının iki Flaman partiden (Hristiyan Demokrat ve Flaman [CD&V] ile Yeni Flaman İttifakı [N-VA]) seçilmiş olması kısmen Belçika'nın çift dilli ve federal yapısını yansıtmaktadır. Beş Müslüman vekil iki farklı sosyalist partiye mensuptu ve biri yeşil bir partidendi.

Federal Mecliste beş siyasi partiden on Müslüman milletvekilinin bulunmasından dolayı Belçika siyasetinde Müslüman temsilinin ideolojik açıdan bir parça çeşitlilik arz ettiği söylenebilir. Dahası hem Emir Kır hem de Zuhail Demir'in

129. "Emir Kir", <http://www.eutrio.be/belgium/brussels/gouvernement-brussels-capital-region/emir-kir/emir-kir>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

130. "Mahinur Ozdemir: Qui Suis-je?", <http://mahinurozdemir.be/about-me>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

131. Temsilciler Meclisinin tüm üyelerinin alfabetik listesi için bkz. <http://www.dekamer.be/kvvcr/showpage.cfm?section=/depute&language=nl&cfm=/site/wwwcfm/depute/cvlist54.cfm>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

132. "Composition du Gouvernement Federal et Repartition des Competences des Ministres et Secretaires d'Etat federaux", Belgium Informations et Services Officiels, https://www.belgium.be/fr/la_belgique/pouvoirs_publics/autorites_federales/gouvernement_federal/composition_gouvernement, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

bölgesel ve federal yönetimlerde bakan olarak hizmet etmeleriyle Müslüman vekillerin dikey bir hareketliliği başardıkları görülür. Siyasi temsilin profesyonelleşmesi bakımından 2014'te seçilen on milletvekilinden beşinin (Meyrem Almacı, Zuhale Demir, Meryame Kitir, Nahima Lanjri ve Özlem Özen) üst üste üçüncü kez milletvekili olarak seçilerek yasama organlarında görev almaları önemle kayda değerdir. Altısı Türkiye ve dördü Fas'tan olmak üzere on Müslüman asıllı vekilin tamamı göçmen kökenli arka plana sahiptir.

Daha önce tartışılan Hollanda örneğinde olduğu gibi Türkiye üzerine anlaşmazlıklar zaman zaman Müslüman asıllı milletvekillerinin birbirlerine veya Türk-Müslüman azınlığa karşı doğrudan muhalefet etmelerine sebep olmuştur. Örneğin Zuhale Demir'in Türk hükümetinin politikalarına tepki olarak Türk vatandaşlığından feragat ettiğini açıklamasına Veli Yüksel'in eleştiri getirmesi tamamen seçim gerekçesidir.¹³³ Zira Demir Flaman milliyetçi ve muhafazakar N-VA Partisi'nden seçildiğinden N-VA seçmen kitlesinin Türk karşıtı duygularından yararlanmaya çalışmakla suçlanmıştır.¹³⁴ Öte yandan Türk asıllı milletvekilleri arasında Türkiye hakkında diğer politika girişimlerinde daha fazla birlik mevcuttur çünkü beş Türk asıllı milletvekilinden dördü Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinin askıya alınması ve Ankara'ya yardımın kesilmesi doğrultusunda oy kullanırken beşinci milletvekili (Emin Kır) oylamada çekimser kalmıştır.¹³⁵

Nispeten yüksek düzeyli Müslüman temsiline sol-sağ bütünü içeren birçok siyasi parti arasında dağılımına rağmen Belçika, temel bir İslami ve Yahudi dini gereği olan kurban kesimini (helal ve koşer et üretimi) suç kapsamına alarak yasaklayan yasal bir girişimin önce ülkenin Fransızca konuşulan güney yarısı Valonya'da başarıyla geçtiğine tanık oldu ama benzer şekilde Fransız etkisi altındaki Brüksel başkent bölgesinde ise böylesi bir girişim kabul edilmedi. Bu farklı sonuçlar kısmen Müslüman azınlık nüfusunun Brüksel başkent bölgesinde aşırı yoğunlaşması gerçeğine dayanarak açıklanabilir.¹³⁶ Oysa Müslümanların Valonya'daki siyasi ve demografik etkisi ise çok daha azdır.

133. "Demir: 'Yüksel Wil Turkse Nationaliteit Kwijt om te Scoren Bij Achterban'", *De Standaard*, 6 Ağustos 2017.

134. Aynı anlaşmazlık hakkında bir Türkçe-Belçikalı haber portal için bkz. "Milletvekili Yüksel, Zuhale Demir'e Tepki Gösterdi", *Gündem*, <http://www.gundem.be/tr/belcika/milletvekili-veli-yuksel-zuhale-demir-e-tepki-gosterdi>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

135. "Türk Kökenli Vekiller Türkiye Karşıtı Oy Verdi!", *Avrupa Türk Gazetesi*, 20 Şubat 2017, <http://www.avrupaturkgazetesi.com/turk-kokenli-vekiller-turkiye-karsiti-oy-verdi>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

136. Bazıları Brüksel başkent bölgesinde yaşayan Müslüman asıllıların oranının yüzde 20'ye kadar çıktığını tahmin etmektedir.

Belçika'nın Fransızca konuşulan güney bölgesi olan Valonya'nın komşu Fransa'nın asimilasyon yanlısı ve Jakoben-seküler geleneğinin etkisinde kaldığı, oysa Flamanca konuşulan kuzey bölgesi Flamanca'nın ise komşu Hollanda'nın çokkültürlü, dini hoşgörülü ve uzlaşmacı geleneğini yansıttığı not edilmektedir.¹³⁷ Ancak Flamanca/Felemenkler bölgesi de “kurban kesimi yasağı”nı tereddütsüz geçirdi ve yasak 1 Ocak 2019'da yürürlüğe girecektir.¹³⁸ Bu raporun yazıldığı sırada Müslüman ve Yahudi gruplar Belçika Anayasa Mahkemesine giderek dini kurban kesme yasasını temyize taşımışlardır.¹³⁹

Avrupa siyasetinde Müslüman dindar muhafazakarların konumu hakkında bu raporun amacıyla doğrudan ilişkili olarak Mahinur Özdemir Brüksel Bölgesel Parlamentosunda Haziran 2009'da milletvekili olarak yemin ederek Kıta Avrupa'sında başörtüsü kullanan ilk kadın parlamenter oldu.¹⁴⁰ Ancak diğer birçok Müslüman asıllı milletvekili Ulusal Mecliste yer alırken Özdemir yeniden seçilmedi. Üstelik bölgesel veya ulusal düzeyde hükümet üyesi olmak üzere terfi ettirilmedi. Buna karşılık partisinin (Centre Democrat Humaniste, CDH, Hümanist Demokrat Merkez) Osmanlı Ermenilerinin 20. yüzyılın başında –tam olarak 1915'te– yaşadığı olayların bir soykırım olduğu yönündeki fikrine katılmadığı için Mayıs 2015'te CDH'den ihraç edilince Özdemir'in siyasi kariyeri ansızın sona erdi veya en azından ciddi şekilde kesintiye uğradı.¹⁴¹

Özdemir'in CDH'den ihraç edilmesi ile Tunahan Kuzu ve Selçuk Öztürk'ün PvdA'dan ihracı arasında ürkütücü bir benzerlik vardır. Her iki örnekte de Türk-Müslüman asıllı milletvekilleri ana vatanları Türkiye'yi ilgilendiren güncel veya tarihsel bir anlaşmazlık konusunda partilerinin tutumuna katılmadıkları için ihraç edilmişlerdir. Uzaklaştırılan Müslüman milletvekilleri de bu benzerliğin farkındaydılar ve hatta Kuzu “Mahinur Özdemir'i haklı mücadelesi”nde¹⁴² desteklediğini ilan ettiğinde benzer bir bağlamda dayanışma sergilediler. Böylece Avru-

137. “Typically these concerns are in part driven by the influences exerted on the country by its closest neighbours: France and the Netherlands. More specifically the consequences of French polemics are more keenly perceived in Wallonia and in parts of the bilingual capital, Brussels. So, for example in spite of Belgian constitutional norms of organised secularism, the French secular, pro-assimilationist model strongly shapes normative attitudes in francophone Belgium.” Bkz. Amina Easat-Daas, “Islamophobia in Belgium: National Report 2015”, ed. Enes Bayraklı ve Farid Hafez, *European Islamophobia Report 2015*, (SETA Rapor, İstanbul: 2016), s. 53.

138. “Ban on Slaughter without Stunning by 2019”, *Flanders Today*, 30 Mart 2017, <http://www.flanderstoday.eu/politics/ban-slaughter-without-stunning-2019>, (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2018).

139. “Muslim, Jewish Groups Appeal Slaughter Ban in Belgium”, *Daily Sabah*, 1 Aralık 2017.

140. Stephen Castle, “Belgium Moves to Ban Burqas Worn in Public”, *The New York Times*, 31 Mart 2010.

141. “Mahinur Özdemir Partisinden İhraç Edildi”, *Milliyet*, 29 Mayıs 2015.

142. Beril Eski, “İhraç Edilen Mahinur Özdemir: Beni İnkarcı Gibi Tanımlamaları Yanlış”, BBC Türkçe, 1 Haziran 2015.

pa'nın başörtülü ilk ve tek Müslüman kadın milletvekili Osmanlı tarihi hakkında bir anlaşmazlık üzerine partisinden uzaklaştırılarak bu statüsünü kaybetmiştir.

Özetle Belçika'da Müslüman milletvekilleri yüksek düzeyde bir betimsel temsil, ideolojik çeşitlenme, profesyonelleşme ve dikey hareketliliği başardılar. Ancak bu olumlu gelişmeler kısa bir süre önce hem Valonya hem de Flamanca'da kurban kesiminin yasaklanmasının kanıtladığı gibi azınlığın belli dini hak ve taleplerini koruyabilecek asli temsile dönüşmedi. Benzer şekilde Brükselli Özdemir 2009'da başörtülü ilk Müslüman kadın olarak parlamento üyesi oldu ama tarihsel bir anlaşmazlık hakkında fikrine katılmadığı partisinden uzaklaştırıldı. Nihayetinde bu durum Belçika veya Avrupa siyasetinde dindar muhafazakarların kabul görmesi adına iyi bir işaret değildir.

SONUÇ

ÜÇ FARKLI BATI AVRUPA KÜMESİNDE MÜSLÜMAN TEMSİLİ

Ulusal yasama organlarında Müslüman azınlığın temsili ve on iki belli başlı Batı Avrupa ülkesinde İslam'la ilgili belli başlı tartışmalar bu raporda eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ele alınan on iki ülke altı kıyaslanabilir “çift” olarak düzenlenmiştir. İlk iki çift Batı Avrupa standartlarına göre önemli ölçüde büyük ve göreceli eski Müslüman azınlıklara (Fransa ve Avusturya) veya geçmişte kendi topraklarında –Orta Çağ'ın başında veya modern dönemin başında yok edilen– çok önemli Müslüman nüfusa ve İslam medeniyetine (İspanya ve İtalya) sahip olmalarına rağmen ülkelerindeki Müslüman azınlıkların aşırı yetersiz temsiliyle karakterize edilmiştir. Bu dört ülke de –ki ben onları Müslüman azınlıklar ve İslam ile ilişkilerindeki tarihi ve bugünkü benzerlikleri nedeniyle iki kıyaslanabilir çift olarak düşünüyorum– çok düşük seviyede Müslüman azınlık temsiliyle karakterize edilmiştir.

Rapor diğer dört ülkeyle (veya iki çift) devam etmiştir. Bu ülkeler coğrafi, kültürel ve/veya Müslüman azınlıklara sahip olma süreçleri (yani savaş sonrası işçi alımı anlaşmaları) bakımından benzerlikler göstermektedir. Almanya ve İsviçre'yi Danimarka ve Norveç takip etmektedir. Almanya ile İsviçre ve Danimarka ile Norveç savaş sonrası işçi göçü yoluyla Müslüman azınlığa sahip olan Germen ve Nordik/Kuzey ülkelerinin sıradaki iki çiftini oluşturmaktadır. Bu dört ülke –örneğin Fransa'ya göre– çok daha yakın bir dönemde Müslüman azınlıklar

edinmeleri veya onlarla karşılaşmalarına rağmen siyasette çok daha orta seviyede yetersiz Müslüman temsiline sahip olmuşlardır. Ancak hepsinde kurban kesimi töreni, erkek çocukların sünneti, Müslüman kadınların başörtüleri ve cami minaresi inşası gibi İslami uygulamaların yasaklanması veya suç sayılmasına yönelik çabalar nüksetmektedir.

Son olarak son dört ülke (veya iki çift) –İsveç ve İngiltere bir yanda, Belçika ve Hollanda diğer yanda– geri kalan Batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında Müslüman azınlıkların daha yüksek betimsel temsili ve hatta belki de asli temsili-nin görüldüğü ülkelerdir. Bir şekilde çokkültürlülük bu dört ülkenin hepsinde de en azından belli bir dönem resmi veya gayriresmi devlet politikasıdır. Böylesine bir çokkültürlülük arka planına karşı dindar muhafazakarlar ve Müslüman azınlıkların belli başlı dini taleplerinin –İngiltere'nin göze çarpan istisnasıyla bu çokkültürlü ülkelerde bile– yasama organı ve hükümetten çoğunlukla dışlanmaları daha şaşırtıcıdır.

On iki Batı Avrupa ülkesinde İslam'la ilgili tartışmaları ve Müslüman parlamento üyelerinin ülkeler arası karşılaştırmalı değerlendirmesi sonucunda öne çıkan birbiriyle ilişkili başlıca altı gözlem şunlardır:

Birincisi kurban kesimi töreninden cami minaresi inşasına, erkek çocukların sünnet edilmesinden kadınların başörtüsüne kadar İslami uygulamalara karşı bir yasaklar dalgası söz konusudur. Dini vecibelerini yerine getiren birçok Müslümanın anladığı şekilde İslami dindarlığın suç olarak kabul edilmesine varan bu yasaklayıcı dalga herhangi bir hafifleme belirtisi göstermemektedir. Bunun yerine Müslüman karşıtı yasakçı dalga büyümekte, komşu ülkelere sıçramakta ve giderek daha farklı İslami uygulama çeşitlerini hedef almaktadır. Üstelik İslami uygulamalara karşı kanuni yasakların Belçika, Danimarka, Almanya, Norveç ve İsveç gibi sözde en demokratik ve varlıklı Kuzeybatı Avrupa ülkelerinde başladığı görülmektedir. Bu, İslam karşıtı yasakların bir “özendirme etkisi” yaratabileceğini akla getirmektedir. Özendirme etkisi örneğin Danimarka, Almanya, Norveç ve İsveç'te sünnetin suç sayılmasına yönelik başarılı ve başarısız girişimlerin bölgesel gruplaşmasını açıklayabilir. Batı Avrupa demokrasilerinin dünyadaki özendirici etkisi dikkate alındığında bu Batı Avrupa ve diğer yerlerdeki demokrasiler için çok kaygı verici bir gelişmedir.

İkincisi bazı ülkelerde son on yılda kaydedilen büyük gelişmelere rağmen Müslüman azınlıklar Belçika, Hollanda ve İsveç haricinde tüm Batı Avrupa ülkelerinin ulusal yasama organlarında hala yetersiz temsil edilmektedir. Hatta pratik bir bakış açısından daha da önemlisi Müslüman azınlıkların mutlak sayısı bakı-

mından en yoğun olduğu Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya gibi bazı Avrupa ülkelerinde de önemli derecede yetersiz temsil sorununun çözülmemiş olmasıdır. Müslümanların mutlak sayısı açısından değerlendirildiğinde Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya'daki Müslüman sayısı İsveç veya Norveç gibi ülkelere –bu ülkelerin toplam nüfusları arasındaki muazzam farklar nedeniyle– birkaç kat daha fazladır. Dolayısıyla örneğin Fransa'da Müslüman azınlıkların aşırı yetersiz temsili sırf İsveç'tekinden yaklaşık yirmi kat daha fazla Müslüman olduğu için İsveç'teki Müslüman azınlığın orantılı temsilden yirmi kat daha fazla insanı etkilemektedir. Bu yüzden üç ülke hariç Batı Avrupa ülkelerinde Müslüman azınlıkların genellikle siyasette yetersiz temsili söz konusudur ve bu yetersiz temsil Fransa, Almanya ve İtalya gibi en fazla Müslümanın bulunduğu ülkelerdeki durumu düşündüğümüzde çok daha fazla insanı etkilemektedir.

Üçüncüsü Müslüman azınlığın ulusal yasama organlarındaki betimsel temsil seviyeleri açısından Batı Avrupa ülkelerinde muazzam farklılıklar gözlenmektedir. İspanya'da yarım milyondan fazla Müslüman olmasına karşılık İspanyol Parlamentosunda tek bir Müslüman milletvekili bulunmamaktadır. Halbuki Belçika'da yarım milyondan az Müslüman yaşamasına rağmen Belçika Ulusal Meclisinde Müslümanların nüfusa oranından fazla temsili söz konusudur. Yine en aşırı uçtaki Fransa hem mutlak sayı hem de Müslümanların toplam nüfusa oranı itibarıyla en fazla Müslüman azınlığa sahip ülke olsa da örneğin 2010'da Fransız Parlamentosunda ana kara Fransa'dan tek bir Müslüman milletvekili yoktur.

Dördüncüsü Müslüman azınlıkların betimsel temsili yani ulusal yasama organlarında Müslüman kökenli milletvekili bulunmasının Müslüman azınlıkların etnik-dini özel çıkarlarının asli temsili anlamına gelmediğidir. Müslüman çıkarlarının asli temsiline olmadığına dair pek çok belirti vardır. Birçok Avrupa ülkesinde Müslüman azınlıkların belli dini uygulamalarını doğrudan hedef alan ve yasaklayan ulusal mevzuat, parlamentodaki veya parlamentonun yetkisi dışında kalan kamusal alandaki Müslüman milletvekillerinin herhangi bir şikayeti veya sesli itirazı olmaksızın kabul edilmiştir. Örnekler arasında erkek çocukların sünnet edilmesi, kadınların başörtüsü takmasına ilişkin yasaklar ve birkaç Batı Avrupa ülkesinde kabul edilmiş kurban kesme yasağı yer almaktadır. Ulusal yasama organlarında Müslüman asıllı milletvekilleri İslami dini uygulamaların kısıtlanması veya sınırlandırılmasına ilişkin siyasi girişimlere karşı bir çeşit “Müslüman sivil haklar hareketi”ne öncülük etmemiştir. Bu durum Müslüman azınlıkların betimsel temsili ile asli temsili arasındaki büyük bir kopukluğu işaret eden önemli bir gözlemdir.

Beşincisi ve bir önceki konuyla ilişkili olarak muhafazakar Müslümanlar ile onların solcu temsilcileri arasında bir “temsil açığı” söz konusudur. Müslüman seçmen kitleleriyle temsilcileri arasındaki bu ideolojik kopukluk hemen hemen her Batı Avrupa ülkesinde gözlenebilir ve görünüşe göre söz konusu kopukluk her dönemde devam etmektedir. Bu durum tamamen benzersiz değildir zira işaret ettiğim üzere bu durum örneğin ABD’de dindar muhafazakar Afroamerikalılar ile onların solcu liberal temsilcileri arasında eş cinsel evlilik mevzuatı üzerine fikir ayrılığıyla çarpıcı bir benzerlik göstermektedir.

Altıncısı raporun başlığında vurgulandığı üzere Müslüman azınlıklar arasında dindar muhafazakarlar ulusal yasama organlarından neredeyse tamamen dışlanmaktadır. Kıta Avrupası’nda düzinelerce Müslüman milletvekili arasında bir cemaatin parçası olarak yerine getirilen ve alenen kılınan Cuma namazı dahil olmak üzere kamuya açık bir şekilde dini vecibelerini yerine getiren veya bunlar hakkında konuşan ancak bir çift milletvekilinden bahsedilebilir. Benzer şekilde bir insanın başını örtmesi kadınlar veya erkekler için İslami dindarlığın kesinlikle birincil ve hatta gerekli göstergesi dahi olmamakla birlikte geçmişte birçok Müslüman erkeğin (günümüzde pek azı) ve pek çok Müslüman kadının başlarını dini inançları nedeniyle örttükleri bir gerçektir. Kapaklarında başörtülü kadınları betimleyen Avrupa’da Müslüman kimlik siyaseti konulu çeşitli akademik kitaplar¹⁴³ ile pek çok Avrupa ülkesinde bazı devlet memurları, öğrenciler hatta sıradan vatandaşların kamusal alanda başörtüsü kullanmalarını yasaklayan çok sayıda hukuki ve yasal girişim başörtüsünün sembolik önemini vurgulamaktadır. Bu dışlayıcı veya ayrımcı arka plana karşın Aralık 2017 itibarıyla hiçbir Kıta Avrupası ülkesinde başörtülü tek bir Müslüman kadın bile ulusal yasama organına milletvekili seçilmiş değildir. Bu çok önemli bir eksikliktir ve dindar muhafazakar Müslümanların Batı Avrupa siyasetinden dışlanmasının aşikar belirtisi niteliğindedir.

Müslüman erkek milletvekillerinin durumunda da benzer bir dışlama söz konusudur. Raporda kısaca tartışılan gözlemlenebilir özellik ve eğilimler, milletvekili adayı “seçimi” yoluyla sadece Müslüman azınlıkların nasıl “olması gerektiği” konusunda kendi görüşlerine uyan Müslümanları aday gösteren siyasi parti lider kadroları (“gözetçileri”) tarafından uygulanan bir siyasi mühendisliğin göstergeleridir.

143. Kapağında başörtülü kadınlara yer veren Avrupadaki Müslümanlar üzerine kitaplar arasında şunlar sayılabilir: Abdulkader H. Sinno (ed.), *Muslims in Western Politics*, (Indiana University Press, Bloomington: 2008); Jonathan Laurence, *The Emancipation of Europe’s Muslims: The State’s Role in Minority Integration*, (Princeton University Press, Princeton: 2012); Claire L. Adida, David D. Laitin ve Marie-Anne Valfort, *Why Muslim Integration Fails in Christian-Heritage Societies*, (Harvard University Press, Cambridge: 2016).

DAHA ADİL BİR TEMSİL İÇİN TAVSİYE VE ÇIKARIMLAR

Müslüman azınlıkların betimsel ve asli temsilleri arasındaki fark veya demokrasi eksikliğinin gelecek için siyasi ve politika sonuçları vardır: Birincisi Almanya ve Hollanda'da halen gözlemlendiği üzere azınlığın önemli bir nüfusa sahip olmasına karşın çok az asli temsilin söz konusu olduğu bazı Avrupa ülkelerinde fiili bir "Müslüman partisi" kurulması yönünde daha fazla girişim olması muhtemeldir. Bu bağlamda Hollanda'da DENK (Düşün) böyle bir "Müslüman parti"nin seçimlerde başarılı olmuş bir örneği iken Almanya'da BIG (Yenilik ve Adalet Birliği) ve ADD (Alman Demokratlar İttifakı) aynı derecede başarı gösterememiştir.

Ancak bu tür "Müslüman partiler" in Avrupa Parlamentosuna (AP) girmek için biraz daha fazla şansı bulunmaktadır zira bu partiler AP seçimlerinde ulusal seçim barajları engeline takılmamaktadır. Şaşırtıcı başarıların bir başka örneği fiili bir Türk-Müslüman partisi olan ve AP 2014 seçimlerinde Yunanistan'ın Rodop ve İskeçe illerinde birinci gelen Dostluk Eşitlik Barış Partisi'dir (DEB).¹⁴⁴

İkincisi siyasi partiler yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığına geçen Müslümanların sayısı ve seçime katılım oranının artması halinde Müslüman azınlıkların çıkarlarının asli temsili dikkate almaya zorlanabilirler. Vatandaşlık çoğu ülkede oy kullanma ehliyetini belirlediği için gereklidir ve seçimler süresince seçmen katılım oranı da azınlık temsil seviyelerini etkileyen bir diğer önemli unsurdur.

Üçüncüsü siyasi parti organlarının milletvekili adaylarını seçmesi veya "aday gösterme" süreci genel seçimden daha önemli değilse bile genelde en az onun kadar kritiktir ki bu durum gerek Müslüman gerekse gayrimüslim adaylar için böyledir. Dolayısıyla Müslüman grupların ve kişilerin daha fazla asli temsil elde edebilmek için belli başlı siyasi partilerdeki aday belirleme süreçlerine de yoğunlaşmaları gerekebilir.

Dördüncüsü Müslüman azınlıkların sol partiler tarafından "ele geçirilmiş" bir oy bloğu olma ikileminden kaçınabilmeleri için muhafazakar ("Hristiyan" Demokrat dahil), liberal ve diğer ideolojik gelenekler yoluyla kendi çıkarlarının temsili için çaba göstermeleri gerekebilir.

Beşincisi Müslüman seçmenler solcu partilere parti programlarında kendi çokkültürlülük kavramsallaştırmalarının parçası olarak dini çeşitlilik ve alternatif yaşam tarzlarını içerecek şekilde ideolojik revizyona gitmeleri için baskı yapabilirler.

144. "DEB, Rodop ve İskeçe'de Birinci Parti Oldu", *Hürriyet*, 29 Mayıs 2014.

Altıncısı ise iş piyasasında fırsat eşitliği ve kamu politikalarında dinlerin eşitliğini garanti altına alabilmek için gerekli yasal mevzuat ve diğer tedbirlerin alınması amacıyla Müslüman seçmen ve dış gözlemciler (diğer devlet ve uluslararası organizasyonlar gibi dış aktörler dahil) Müslüman azınlıkların karşılaştıkları gerek ekonomik gerekse özel olarak dini hususlardaki ayrımcılığa karşı kamuoyu kampanyaları düzenleyerek farkındalık oluşturma yoluna gidebilirler.

Şener Aktürk

Doç. Dr. Şener Aktürk Koç Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Aktürk'ün araştırma ve öğrettiği ders konuları arasında karşılaştırmalı siyaset, etnisite, din ve milliyetçilik, Rusya vurgusuyla Sovyet sonrası Avrasya ve nitel araştırma yöntemleri yer almaktadır.

Lisans ve yüksek lisansını Chicago Üniversitesi'nde tamamlayan Aktürk Siyaset Bilimi doktorasını Kaliforniya Üniversitesi Berkeley'den almıştır. Doktora sonrası Harvard Üniversitesi Davis Rusya ve Avrasya Etüdüleri Merkezi'nde araştırmacı ve yine aynı üniversitenin Siyaset Bilimi Bölümü'nde ziyaretçi öğretim görevlisi olarak çalışmalarda bulunmuştur. Aktürk'ün kaleme aldığı *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia, and Turkey* (Almanya, Rusya ve Türkiye'de Etnisite ve Milliyet Rejimleri) (Cambridge University Press, 2012) başlıklı kitap Columbia Üniversitesi Harriman Enstitüsü ve Milliyet Çalışmaları Derneği tarafından 2013 Joseph Rothschild kitap ödülüne layık görülmüştür.

Aktürk'ün makaleleri *World Politics*, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *Post-Soviet Affairs*, *Social Science Quarterly*, *European Journal of Sociology*, *Turkish Studies*, *Middle Eastern Studies*, *Nationalities Papers*, *Eoria*, *Ab Imperio*, *Insight Turkey*, *Turkish Policy Quarterly* ve *Central Eurasian Studies Review* gibi akademik dergilerde yayımlanmıştır.

Aktürk *Nationalities Papers* dergisinin yardımcı editörü ve PONARS (New Approaches to Research and Security in Eurasia-Avrasya'da Araştırma ve Güvenliğe Yeni Yaklaşımlar) üyesidir. Şener Aktürk aynı zamanda Kaliforniya Üniversitesi Berkeley Kampüsü'nde Peter H. Odegard Ödülü (2006) ve Etkin Öğretmenlik Ödülü (2009), Sakıp Sabancı Uluslararası Araştırma Ödülü (2010), Baki Komsuoğlu Sosyal Bilimler Teşvik Ödülü (2011), Avrupa Komisyonu Marie Curie Uluslararası Entegrasyonu Güçlendirme Desteği'nin (2010-2014) yanı sıra Kadir Has Gelecek Vadeden Bilim İnsanı Ödülü (2015), Türkiye Bilimler Akademisi Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanı Ödülü (TÜBA-GEBİP, 2016), Bilim Akademisi Genç Bilim İnsanları Programı Ödülü (BAGEP, 2017) ile Koç Üniversitesi Öğretimde Üstün Başarı Ödülü (2016-2017) gibi pek çok ve çeşitli ödülün de sahibidir.

SİYASAL MÜHENDİSLİK VE AVRUPA'DA DINDAR MUHAFAZAKAR MÜSLÜMANLARIN DIŞLANMASI

ŞENER AKTÜRK

Pek çok Avrupa ülkesinde kurban kesiminden cami minarelerinin inşasına, erkeklerin sünnet edilmesinden kadınların başörtüsüne kadar İslami uygulamalara karşı yasaklar dalgası söz konusudur. Üstelik Müslüman azınlıklar arasında dindar muhafazakarlar millet meclislerinden neredeyse tamamen dışlanmıştır.

Dolayısıyla muhafazakar Müslümanlar ile solcu temsilcileri arasında bir "temsil boşluğu" söz konusudur. Müslüman seçmen kitleleriyle temsilcileri arasındaki bu ideolojik kopukluk hemen hemen her Batı Avrupa ülkesinde gözlenmekte ve söz konusu kopukluk uzun zamandır devam etmektedir.

Son on yılda bazı ülkelerde kaydedilen önemli ilerlemelere rağmen Müslüman azınlıklar hala Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda yetersiz temsil edilmektedir. Ne yazık ki Müslüman azınlıkların betimsel temsili yani ulusal yasama organlarında Müslüman kökenli milletvekili bulunması Müslümanların etnik-dini özel çıkarlarının asli temsili anlamına gelmemektedir.